

De Nederlandse conjunctuur

2004, aflevering 3

Verantwoording

Met de in 2000 opgestarte publicatie *De Nederlandse conjunctuur* wordt op basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven. Deze aflevering bevat de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen 2004-I.

Waar mogelijk zijn de gegevens over het eerste kwartaal van 2004 aangevuld met indicatoren voor het tweede kwartaal van 2004. Daarbij gaat het onder meer om de Consumptie-index, het Consumenten Conjunctuur Onderzoek, de Conjunctuurtesten van de industrie en de zakelijke dienstverlening en de Productie-index van de industrie.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair bedrijf

Omslagontwerp

WAT ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek,
Voorburg/Heerlen, 2004.
Bronvermelding is verplicht.
Vereenvoudiging voor eigen gebruik of
intern gebruik is toegestaan.

Prijzen zijn incl. administratie- en
verzendkosten.
Abonnementsprijs: € 46,50
Prijs per los nummer: € 12,80
Kengetal: P-104
ISSN 1566-3191
Productnummer: 0531904030

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Verantwoording	2
Verklaring der tekens	4
Summary	7
1. Macro-economisch beeld	10
2. Bestedingen	14
2.1 Consumptie huishoudens gelijk gebleven	14
2.2 Groei overheidsconsumptie tot staan gekomen	15
2.3 Investerings: sterke maar incidentele groei	15
2.4 Buitenlandse handel	16
3. Productie	18
Uitgelicht: herstel in metaalindustrie	22
4. Prijzen en lonen	24
4.1 Prijsstijging BBP daalt scherp	24
4.2 Inflatie in eerste kwartaal laagste sinds 2000	24
4.3 Prijzen industrie in eerste kwartaal gestegen	24
4.4 Cao-loonstijging neemt verder af	25
5. Inkomen en arbeid	26
6. Internationaal	29
Artikelen	32
Naar een snellere beschikbaarheid van cijfers	32
Zakelijke dienstverlening sterk gegroeid in jaren negentig	38
Tabellen	42
Tables	42
Begrippenlijst	64
Main concepts	64
Verwante publicaties	66

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2002–2003	= 2002 tot en met 2003
2002/2003	= het gemiddelde over de jaren 2002 tot en met 2003
●	= niet aangepast aan jaarcijfers NR
□	= in overeenstemming met voorlopige jaarcijfers NR
■	= in overeenstemming met nader voorlopige jaarcijfers NR

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen.

Explanation of symbols

.	= data not available
*	= provisional figure
x	= publication prohibited
–	= nil
–	= (between two figures) inclusive
0 (0,0)	= the figure is less than half of the chosen unit
a blanc	= category not applicable
2002–2003	= 2002 to 2003 inclusive
2002/2003	= the average of the years 2002 to 2003 inclusive
●	= not adjusted to annual figures NA
□	= adjusted to first preliminary annual NA figures
■	= adjusted to second preliminary annual NA figures

In case of rounding the total may not completely match the sum of the added numbers.

Afsluitdatum gegevensverwerking voor tabellen en persbericht: 1 juli 2004.

De tekst van deze publicatie is tot 21 juli 2004 bijgewerkt.

Closing data of data processing for tables and press release: July 1st 2004.

The text in this publication has been updated until July 21st 2004.

Short term indicators

	Unit	2002		2003			2004	
		IV	I	II	III	IV	I	II
Economic growth								
Netherlands	% volume growth	0.5	-0.2	-1.4	-1.4	-0.5	0.9	.
Germany	% volume growth	0.5	0.1	-0.3	-0.3	0.0	1.5	.
EU-15	% volume growth	1.3	0.9	0.4	0.6	0.9	2.3	.
US	% volume growth	2.9	2.1	2.4	3.6	4.3	5.0	.
Japan	% volume growth	2.5	2.7	2.4	2.0	3.6	5.0	.
Expenditure and foreign trade								
Imports of goods and services	% volume growth	4.0	1.0	-0.2	-0.6	2.3	2.1	.
Exports of goods and services	% volume growth	3.1	0.9	-1.2	-0.9	1.0	2.3	.
Consumption	% volume growth	1.9	0.7	-0.1	-0.6	-0.2	-0.1	.
Government	% volume growth	3.6	1.9	1.2	1.4	2.6	-0.1	.
Households	% volume growth	0.7	-0.1	-1.1	-1.9	-1.9	-0.5	.
Gross fixed capital formation	% volume growth	-7.0	-5.0	-4.8	-3.9	1.3	4.3	.
Businesses	% volume growth	-9.0	-5.5	-5.5	-4.9	1.3	4.3	.
Government	% volume growth	3.0	-2.0	-1.3	0.2	1.5	4.3	.
Surplus of the nation on current transactions	in % GDP	4.6	2.3	-0.1	4.1	4.4	3.1	.
Production (value added)								
Producers of goods	% volume growth	-1.7	-0.8	-3.6	-4.2	-1.4	2.2	.
Producers of commercial services	% volume growth	-0.2	-0.1	-1.1	-0.5	-0.2	0.3	.
Producers of non-commercial services	% volume growth	3.6	1.7	1.6	1.5	2.3	0.7	.
Prices, wages and interest rates								
Consumer price index	% change	3.1	2.4	2.0	2.0	1.9	1.2	1.5
Producers' prices manufacturing industry: output	% change	3.4	6.0	0.6	-0.2	-0.1	-1.2	.
Producers' prices manufacturing industry: input	% change	4.5	9.2	-0.3	0.9	2.0	-1.7	.
Crude oil, North Sea Brent	\$ per barrel	26.56	30.92	26.25	28.23	29.30	31.43	35.29
US dollar	euro	1.00	0.93	0.88	0.89	0.84	0.80	0.83
Monthly contract wages	% change	3.4	3.3	3.0	2.6	2.4	1.8	1.6
Call money	%	3.2	2.8	2.4	2.1	2.0	2.0	2.0
Assets and financing								
AEX All-share index ¹⁾	% change	7.9	-19.3	17.4	4.3	10.5	1.1	4.7
Savings	% change	10.0	10.6	10.7	10.3	10.3	10.2	.
Consumer credit	% change	10.0	5.4	0.7	1.8	4.1	1.7	.
Labour market								
Paid employment in full-time equivalents	% change	-0.8	-0.7	-0.6	-1.1	-1.5	-1.8	.
Hours worked by temporary workers	% change	-4.9	-7.2	-10.1	-8.8	-8.7	-5.4	.
Unemployed labour force	%	4.2	5.0	5.3	5.3	5.5	6.6	6.4
Vacancies	x 1 000	121	124	125	81	94	121	.
Sentiment								
Producers' confidence manufacturing industry	level (%)	-1.8	-5.9	-7.2	-6.4	-3.0	-2.2	0.8
Consumer confidence	level (%)	-31.8	-36.0	-36.3	-35.0	-32.9	-25.9	-25.9
Calendar and season								
Shopping days		77	76	75	79	77	77	75
Working days		64	63	61	66	64	64	61

¹⁾ Change on previous period.

Summary

Dutch economic growth showed an increase in the first quarter of 2004. GDP volume was 0.9% up on one year earlier. After adjustment for seasonal and calendar effects, there was a quarter-on-quarter growth of 0.7% in the first quarter compared with the first quarter of 2003.

GDP price increase slows down

In the first quarter of 2004, GDP price increases were 1.1% higher than one year earlier. In the first quarter of 2004 inflation (measured by the consumer price index) stabilised at 1.2%.

Labour productivity up

Because of the delayed reaction of the labour market to the rapid deceleration of production growth, labour productivity stagnated in 2003.

The fall did not continue in the first quarter of 2004. Job growth fell by 1.8% in the first quarter, lifting up labour productivity. The number of job vacancies increased in the first quarter, while unemployment rose again.

Wage decrease

Wage rises slowed down further in the first quarter. The average wages per labour year in the first quarter of 2004 were 2.6% up on one year earlier. On average the year 2003 showed wage rises of 3.9%.

Operating surplus up

The total value of the wage sum rose slightly more slowly than total income in the first quarter, pushing down the share of the wage sum in GDP.

The value of total net operating surplus – the income of enterprises and the self-employed – was 3.1% higher than in the first quarter of 2003.

Investment spending up again

As in the preceding quarter, investment spending in the first quarter of 2004 was higher than one year earlier (4.3%). Private sector investment was 4.3% up on one year earlier. Public sector investment was up again in the first quarter (+4.3%).

Consumption stabilized

Household consumption stabilized in the first quarter of 2004. Consumption is very low in comparison with previous years. Consumers spent less on durable goods in

particular. Public consumption was 0.1% lower in the first quarter of 2004.

Exports up again

Exports showed a 2.3% higher volume growth in the first quarter than in the same period last year. In the year 2003 exports stabilised. The first quarter showed a recovery of both the goods produced in the Netherlands (+2.7%) as the re-exports (+2.5%), i.e. goods produced abroad that are redistributed to foreign countries by distribution companies in the Netherlands, such as computers and electronics. Exports of services were higher than one year earlier (0.9%).

Imports also up in first quarter

Imports were also higher in the first quarter than one year earlier (+2.1%). This was also partly caused by the increase in re-exports. Apart from that, the use of oil, gas and chemical products by Dutch companies also increased.

Recovery in manufacturing production and

The production volume in the manufacturing industry was 1.4% higher in the first quarter than one year earlier. Practically all branches of manufacturing showed a rise in production, especially the chemical industry.

Production in construction also up

In construction, volume growth in the first quarter was up 3.5% on one year earlier.

Production by commercial services slightly up

Production by commercial services was slightly up in the first quarter of 2004 (+0.3%). In the period 1995–2000 this branch grew at annual rates of between 4 and 6%. In the hotel and restaurant and temp agencies sectors in particular the volume of value added was lower than one year earlier.

Production in the postal and communication sector was up in the first quarter (+3.5%). In financial services, production was slightly up (+0.7%).

Growth in non-commercial services down

For non-commercial services volume growth stagnated in the first quarter. General government, education and care showed average growth rates of 0.7%. These branches

were the fastest growing sectors of the Dutch economy in the past few years.

2004-II: improvement economic climate

The first quarter of 2004 showed that expectations improved slightly. Business enterprises and consumer confidence indicate an improvement for the near future.

Consumer confidence is still low on average, but has been showing a rising trend. Consumer expectations regarding the economic climate are improving, but are still low. The declining trend in consumption seems to have stopped in April 2004.

In April 2004 production in the manufacturing industry was up 1.0% compared with one year earlier. Manufacturers

are more optimistic for the near future. Producers' confidence improved in June to a level of 1.9. This confidence reached a dip of -9.4 in June 2003. Manufacturers are especially more optimistic about the level of order intakes and the expected business sentiment in the immediate future.

The value of Dutch exports was 6% higher in April compared with the level twelve months previously. For the first time since the beginning of 2003, exports prices stabilised compared with the previous year.

Inflation was 1.5% in May 2004. The level of Dutch price increase tends to rise again in the second quarter. Dutch inflation according to the European harmonised index was 1.7% in May, up from 1.5% in April. Therefore Dutch inflation was lower than inflation in Europe (+2.5%).

Staat 1
Conjunctuurindicatoren

	Eenheid	2003				2004			
		IV	I	II	III	IV	I	II	
Economische groei									
Nederland	% volumegroei	0,5	-0,2	-1,4	-1,4	-0,5	0,9	.	.
Duitsland	% volumegroei	0,5	0,1	-0,3	-0,3	0,0	1,5	.	.
EU-15	% volumegroei	1,3	0,9	0,4	0,6	0,9	2,3	.	.
VS	% volumegroei	2,9	2,1	2,4	3,6	4,3	5,0	.	.
Japan	% volumegroei	2,5	2,7	2,4	2,0	3,6	5,0	.	.
Bestedingen en buitenlandse handel									
Invoer goederen en diensten	% volumegroei	4,0	1,0	-0,2	-0,6	2,3	2,1	.	.
Uitvoer goederen en diensten	% volumegroei	3,1	0,9	-1,2	-0,9	1,0	2,3	.	.
Consumptie	% volumegroei	1,9	0,7	-0,1	-0,6	-0,2	-0,1	.	.
Overheid	% volumegroei	3,6	1,9	1,2	1,4	2,6	-0,1	.	.
Huishoudens incl. IZW huishoudens	% volumegroei	0,7	-0,1	-1,1	-1,9	-1,9	-0,5	.	.
Bruto investeringen in vaste activa	% volumegroei	-7,0	-5,0	-4,8	-3,9	1,3	4,3	.	.
Bedrijven	% volumegroei	-9,0	-5,5	-5,5	-4,9	1,3	4,3	.	.
Overheid	% volumegroei	3,0	-2,0	-1,3	0,2	1,5	4,3	.	.
Saldo lopende transacties met het buitenland	in % BBP	4,6	2,3	-0,1	4,1	4,4	3,1	.	.
Productie (toegevoegde waarde)									
Goederenproducenten	% volumegroei	-1,7	-0,8	-3,6	-4,2	-1,4	2,2	.	.
Producenten van commerciële diensten	% volumegroei	-0,2	-0,1	-1,1	-0,5	-0,2	0,3	.	.
Producten van niet-commerciële diensten	% volumegroei	3,6	1,7	1,6	1,5	2,3	0,7	.	.
Prijzen, Cao-lonen en rentestanden									
Consumentenprijsindex	% mutatie	3,1	2,4	2,0	2,0	1,9	1,2	1,5	.
Producentenprijsindexcijfer industrie afzet	% mutatie	3,4	6,0	0,6	-0,2	-0,1	-1,2	.	.
Producentenprijsindexcijfer industrie verbruik	% mutatie	4,5	9,2	-0,3	0,9	2,0	-1,7	.	.
Aardolie, North Sea Brent	\$ per barrel	26,56	30,92	26,25	28,23	29,30	31,43	35,29	.
Amerikaanse dollar	euro	1,00	0,93	0,88	0,89	0,84	0,80	0,83	.
Cao-lonen per maand	% mutatie	3,4	3,3	3,0	2,6	2,4	1,8	1,6	.
Daggeldrente	%	3,2	2,8	2,4	2,1	2,0	2,0	2,0	.
Vermogen en financiering									
AEX All-Share herbeleggingsindex ¹⁾	% mutatie	7,9	-19,3	17,4	4,3	10,5	1,1	4,7	.
Spaartegoeden	% mutatie	10,0	10,6	10,7	10,3	10,3	10,2	.	.
Verstrekt consumptief krediet	% mutatie	10,0	5,4	0,7	1,8	4,1	1,7	.	.
Arbeidsmarkt									
Arbeidsvolume van werknemers	% mutatie	-0,8	-0,7	-0,6	-1,1	-1,5	-1,8	.	.
Aantal uren van uitzendkrachten	% mutatie	-4,9	-7,2	-10,1	-8,8	-8,7	-5,4	.	.
Werkloze beroepsbevolking	%	4,2	5,0	5,3	5,3	5,5	6,6	6,4	.
Aantal vacatures	x 1 000	121	124	125	81	94	121	.	.
Stemming									
Producentenvertrouwen industrie	niveau (%)	-1,8	-5,9	-7,2	-6,4	-3,0	-2,2	0,8	.
Consumentenvertrouwen	niveau (%)	-31,8	-36,0	-36,3	-35,0	-32,9	-25,9	-25,9	.
Kalender en seizoenen									
Koopdagen		77	76	75	79	77	77	75	.
Werkdagen		64	63	61	66	64	64	61	.

¹⁾ Veranderingen t.o.v. de voorgaande periode.

1. Macro-economisch beeld

De Nederlandse economie is in het eerste kwartaal van 2004 met 0,9 procent gegroeid. Voor het eerst sinds eind 2002 is het BBP-volume hoger dan een jaar eerder. Vooral de uitvoer en investeringen lieten een herstel zien. Het uitvoervolume groeide met 2,3 procent en de bedrijfsinvesteringen stegen met 4,3 procent. De consumptie van huishoudens en de overheid bleef nagenoeg gelijk. De werkgelegenheid is in het eerste kwartaal van 2004 gedaald en de werkloosheid liep verder op. In het tweede kwartaal van 2004 laten de indicatoren steeds meer tekenen van herstel zien.

De Nederlandse economie is in het eerste kwartaal van 2004 gegroeid. De volumestijging van het bruto binnenlands product (BBP) bedroeg 0,9 procent. Het herstel van de economie, dat zich in de tweede helft van 2003 aandiende, zet daarmee door. De groei komt na vier kwartalen op rij waarin de Nederlandse economie is gekrompen.

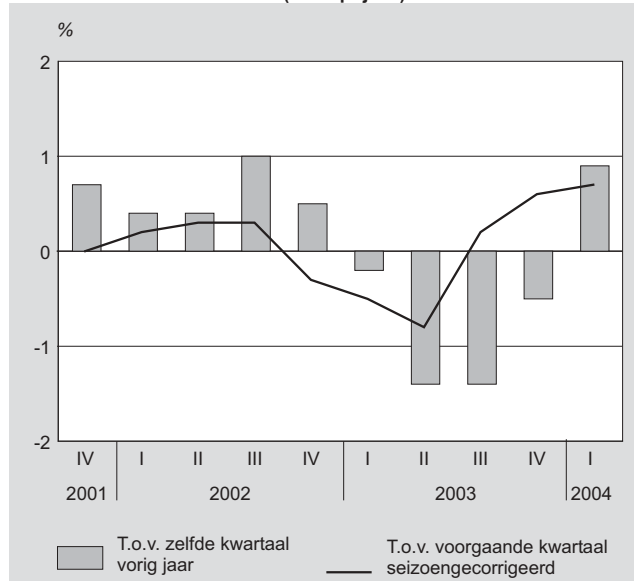
Het volume van het BBP na correctie voor seizoen- en kalendereffecten was in het eerste kwartaal 0,7 procent hoger dan in het vierde kwartaal van 2003. In het laatste kwartaal van 2003 groeide het BBP-volume met 0,6 procent. Het seizoen gecorrigeerde BBP stijgt weer sinds het derde kwartaal van 2003.

Het consumentenvertrouwen bereikte in 2003 een dieptepunt en bevindt zich nog steeds op een laag niveau. Wel is het vertrouwen in het eerste kwartaal van 2004 iets gestegen. Dit kwam vooral door een positiever oordeel over het economisch klimaat. De stemming op de Amsterdamse effectenbeurs verbeterde eveneens bescheiden in het eerste kwartaal. De koersstijging op Nederlandse aandelen bedroeg in het eerste kwartaal 1,5 procent.

Op de arbeidsmarkt is sprake van een daling van de werkgelegenheid. In het eerste kwartaal van 2004 is het totaal aantal banen 1,4 procent lager dan in het eerste kwartaal van 2003. De werkgelegenheid, gemeten in voltijdbanen, daalde in het eerste kwartaal met 1,8 procent.

Het aantal vacatures is in het eerste kwartaal van 2004 gestegen. Eind maart stonden er 111 duizend vacatures open (gecorrigeerd voor seizoeninvloeden). Dit is een stijging van 12 duizend in vergelijking met het voorgaande kwartaal. De stijging van het aantal vacatures sinds eind

1. Bruto Binnenlands Product (marktprijzen): volume-mutaties

vorig jaar volgt op een bijna drie jaar durende daling. Met de stijging van 12 duizend vacatures in het eerste kwartaal van 2004, lijkt zich een omslag af te tekenen.

In het eerste kwartaal van 2004 telde Nederland gemiddeld een half miljoen werklozen. Ten opzichte van een jaar eerder groeide de werkloze beroepsbevolking met 128 duizend. In het eerste kwartaal was gemiddeld 6,6 procent van de beroepsbevolking werkloos. In dezelfde periode van vorig jaar was dit nog 5,0 procent. In de maanden januari tot en met maart 2004 waren er gemiddeld 500 duizend werklozen. Door seizoeninvloeden is de werkloosheid in het eerste kwartaal altijd hoger. Na correctie voor deze seizoeninvloeden komt de werkloze beroepsbevolking uit op 483 duizend.

2004-I: economie groeit

In het eerste kwartaal van 2004 is de Nederlandse economie gegroeid tengevolge van het aantrekken van de inves-

Staat 2
Bruto binnenlands product

	2002			2003				2004
	II	III	IV	I	II	III	IV	I
	<i>mld euro; prijsniveau 1995</i>							
Oorspronkelijk BBP	94,4	90,7	94,6	90,5	93,1	89,4	94,1	91,4
Kalendereffecten	0,0	-0,2	0,2	0,5	0,0	-0,2	0,2	0,2
Gestandaardiseerd BBP	94,4	90,4	94,8	91,0	93,1	89,2	94,3	91,6
Seizoeneffecten	-1,8	2,4	-2,3	1,1	-1,7	2,4	-2,2	1,1
Conjunctuurrelevant BBP	92,6	92,9	92,6	92,1	91,3	91,6	92,1	92,7

teringen en de uitvoer. De consumptie van gezinnen en overheid bleef in het eerste kwartaal nagenoeg gelijk. De inflatie, afgemeten aan de consumentenprijsindex, bedroeg 1,2 procent. De prijsstijging van het BBP liep in het eerste kwartaal terug tot 1,1 procent. De stijging van de totale door werkgevers betaalde loonsom (+0,8 procent) lag in het eerste kwartaal van 2004 beneden de waarde van de stijging van het BBP (+2,0 procent). Het netto ondernemersinkomen was in het eerste kwartaal 3,1 procent hoger dan een jaar eerder.

Bestedingen: herstel uitvoer en investeringen

De investeringen in vaste activa waren 4,3 procent hoger dan een jaar eerder in het eerste kwartaal van 2004. Het herstel van de investeringen begon in het voorgaande kwartaal met een groei van 1,3 procent.

De bedrijfsinvesteringen zijn in het eerste kwartaal met 4,3 procent gestegen. Dit kwam voor een deel door de levering van een groter aantal vliegtuigen aan Nederlandse bedrijven. Verder stegen de bouwinvesteringen door het relatief gunstige weer. In het eerste kwartaal is verder meer geïnvesteerd in bedrijfsauto's en computers.

De overheidsinvesteringen zijn met 4,3 procent gegroeid. Na een groei van 1,5 procent in het voorgaande kwartaal zet het herstel van de overheidsinvesteringen duidelijk door. Het volume van de consumptie van huishoudens is in het eerste kwartaal gelijk gebleven. In de voorgaande drie kwartalen daalde de gezinsconsumptie. De consumptie van diensten nam iets toe in het eerste kwartaal. Voor een deel kwam dat door de gestegen eigen bijdragen in de zorg. De bestedingen aan goederen waren lager, vooral de uitgaven aan duurzame consumptiegoederen, zoals meubelen en andere woninginrichtingartikelen, daalden.

De overheidsconsumptie is in het eerste kwartaal van 2004 gedaald met 0,1 procent. Hiermee lijkt sprake van een trendbreuk. In de afgelopen jaren was voortdurend sprake van een stijging van de overheidsconsumptie. De kentering komt voor een deel door de overheveling van de financiering van de zorg van de overheid naar de huishoudens. Zonder deze overheveling zou de overheidsconsumptie hoger uitkomen (+0,5 procent), maar nog altijd lager dan de reële groei in heel 2003. De uitgaven aan openbaar bestuur en onderwijs zijn nagenoeg gelijk gebleven.

Het volume van de uitvoer van goederen en diensten is in het eerste kwartaal van 2004 2,3 procent hoger dan een jaar eerder. In 2003 bleef het uitvoervolume gelijk in vergelijking met 2002.

Het volume van de uitvoer van goederen is in het eerste kwartaal met 2,6 procent gestegen. Deze stijging is toe te schrijven aan zowel het aantrekken van de uitvoer van Nederlandse producten als de wederuitvoer. Dit laatste betreft ingevoerde producten die Nederland weer verlaten nadat ze hooguit een kleine bewerking hebben ondergaan (bijvoorbeeld computers en toebehoren). De uitvoer van Nederlandse producten steeg in het eerste kwartaal met 2,7 procent. Het volume van de wederuitvoer is in het eerste kwartaal van 2004 met 2,5 procent gestegen. Het volume van de uitvoer van diensten was in het eerste kwartaal van 2004 0,9 procent hoger.

Invoer hoger

In het eerste kwartaal is het volume van ingevoerde goederen en diensten 2,1 procent hoger dan een jaar eerder. De groei van de van goedereninvoer bedroeg 2,2 procent. In het voorgaande kwartaal groeide het volume van de ingevoerde goederen met 3,0 procent. Vooral de invoer van aardolie, aardgas en overige delfstoffen en rubber- en kunststofproducten nam toe in het eerste kwartaal. Het volume van de ingevoerde diensten steeg in het eerste kwartaal met 1,8 procent.

Productie: herstel bij goederenproducenten

In de meeste commerciële bedrijfstakken was de productie in het eerste kwartaal van 2004 hoger dan een jaar geleden. De omslag van dalende naar stijgende productie is het meest uitgesproken in de industrie en de bouw, maar ook handel en vervoer lieten een licht herstel van de productie zien. De productie werd over de hele linie positief beïnvloed door de extra werkdag en in de bouw bovendien door goede weersomstandigheden.

De landbouw zag haar productie in het eerste kwartaal van 2004 stijgen. Het volume lag 0,9 procent hoger dan een jaar eerder. In de industrie was het productievolume in het

Staat 3
Bruto binnenlands product: ontwikkeling

	2002			2003				2004
	II	III	IV	I	II	III	IV	I
	% volumemutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar							
Oorspronkelijk BBP	0,4	1,0	0,5	-0,2	-1,4	-1,4	-0,5	0,9
Gestandaardiseerd BBP	0,4	0,8	0,5	-0,2	-1,4	-1,4	-0,5	0,7
	% volumemutaties t.o.v. de voorgaande periode							
Conjunctuurrelevant BBP	0,3	0,3	-0,3	-0,5	-0,8	0,2	0,6	0,7

eerste kwartaal 1,4 procent hoger. De productiestijging was relatief groot in de aardolie- en chemische industrie en ook in de delfstoffenwinning trok de productie verder aan. Verder lieten ook de metaal- en elektrotechnische industrie een productiestijging zien. De bouwnijverheid realiseerde in het eerste kwartaal van 2004 een productiestijging van 3,5 procent.

De commerciële dienstverlening liet een lichte stijging van het productievolume zien (+0,3 procent). De horeca kende opnieuw een productiedaling (-1,7 procent). Bij de post en telecommunicatiebedrijven bedroeg de productiegroei in het eerste kwartaal 3,6 procent. De productie van de financiële instellingen groeide licht (+0,7 procent), maar de uitzendbureau's lieten opnieuw een grote daling zien. De productie daalde met 6,7 procent ten opzichte van het eerste kwartaal van 2003.

Buiten de commerciële sector tekent zich een flinke groei- vertraging af (+0,7%). De productie in de zorg groeide duidelijk minder dan voorheen, de productie van de overheid daalde zelfs licht.

Werkgelegenheid daalt verder

De werkgelegenheid, gemeten in banen, is in het eerste kwartaal van 2004 duidelijk lager dan een jaar eerder. In het eerste kwartaal van 2004 waren er 107 duizend banen van werknemers minder dan in het eerste kwartaal van 2003. Dit betekent dat het banenverlies verder is opgelopen en is uitgekomen op 1,4 procent. Voor het eerst is ook het aantal banen van vrouwen lager dan een jaar geleden. Het bedrijfsleven telde 153 duizend banen minder. Het aantal banen bij overheid en zorg samen was 46 duizend hoger. De werkgelegenheid uitgedrukt in voltijdbanen (arbeidsjaren) was in het eerste kwartaal 1,8 procent lager dan een jaar geleden. In arbeidsjaren gemeten loopt de werkgelegenheid dus sneller terug dan in banen. Dit komt doordat de banengroei geconcentreerd is in bedrijfstakken waar veel in deeltijd wordt gewerkt.

Arbeidsproductiviteit stijgt fors

In het eerste kwartaal van 2004 daalde de werkgelegenheid, gemeten in arbeidsjaren, met 1,8 procent. Het productievolume lag 0,9 procent hoger, zodat de arbeidsproductiviteit in het eerste kwartaal van 2004 met ongeveer 2,7 procent verbeterde ten opzichte van een jaar eerder. De stijging is daarmee aanzienlijk groter dan die in de drie voorafgaande jaren. Een grote stijging van de arbeidsproductiviteit is niet ongebruikelijk bij een beginnend herstel van de economie. Doorgaans reageert de arbeidsmarkt met enige vertraging op omslagpunten in de economische ontwikkeling.

Loonkostenstijging zwakt sterk af

De stijging van de loonkosten per werknemer is sterk afgenomen. De loonkosten per arbeidsjaar waren in het eerste kwartaal van 2004 gemiddeld 2,6 procent hoger dan een jaar eerder. In 2002 en 2003 bedroeg de loonkostenstijging nog 6,2 en 3,9 procent. De loonkostenstijging in de bouw

was met 0,6 procent het laagst. Het hoogst was de stijging bij de financiële instellingen en de landbouw met ongeveer 4 procent. Ook de CAO-loonstijging is duidelijk teruggelopen. In het eerste kwartaal van 2004 stegen de CAO-lonen met 1,8 procent, tegen gemiddeld 3,7 en 2,8 procent in 2002 en 2003.

Aandeel loonsom in BBP lager

De totale waarde van de loonsom steeg in het eerste kwartaal van 2004 minder snel (+0,8 procent) dan het totale inkomen (+2,0 procent).

Ondernemersinkomen hoger

De waarde van het inkomen van ondernemers en zelfstandigen, het netto exploitatieoverschot, is in het eerste kwartaal 3,1 procent hoger. In 2003 daalde het ondernemersinkomen met 1,9 procent.

Consumptieprijsstijging lager

De inflatie, afgemeten aan de consumentenprijsindex, kwam in het eerste kwartaal van 2004 uit op 1,2 procent. In heel 2003 bedroeg de prijsstijging gemiddeld 2,1 procent. De inflatie in Nederland ligt daarmee iets beneden de inflatie in de Europese Unie.

Besparingen nemen toe

De nationale besparingen zijn in het verslagkwartaal 8,6 procent (2,2 miljard) toegenomen ten opzichte van het eerste kwartaal in 2003. Dit ondanks het feit dat de lonen minder snel stegen dan de inflatie.

2004-II: steeds meer tekenen van herstel

De eerste economische gegevens over het tweede kwartaal van 2004 laten steeds meer tekenen van herstel zien. De productie in de Nederlandse industrie is in april verbeterd. De sterke verbetering van het producentenvertrouwen in mei wordt in juni vastgehouden. Ook de waarde van de goederenuitvoer is hoger dan een jaar eerder.

Consumptie in april vrijwel gelijk

Het volume van de binnenlandse consumptie door huishoudens was in april 2004 vrijwel gelijk aan dat van een jaar eerder. April 2004 had echter een andere koopdagensamenstelling als april vorig jaar. Gecorrigeerd hiervoor was het consumptievolume in april dit jaar 0,5 procent lager dan in april 2003.

Het consumentenvertrouwen is, gecorrigeerd voor seizoeninvloeden, in juni 2004 uitgekomen op -25. Dit is 3 punten hoger dan in mei. De consumenten zijn duidelijk minder negatief geworden in hun oordeel over het economisch klimaat in ons land. Het oordeel over de koopbereidheid veranderde daarentegen niet.

Productie industrie hoger in april

Vergeleken met dezelfde maand een jaar geleden heeft de industrie in april van dit jaar 1 procent meer geproduceerd. Het opvallende herstel van de metaalindustrie in de eerste maanden van 2004 heeft zich in deze maand voortgezet. Het producentenvertrouwen van ondernemers in de industrie is in juni 2004 uitgekomen op 1,9. Dit is vrijwel gelijk aan het meicijfer. Sinds het dieptepunt van -9,4 in juni 2003 laat het producentenvertrouwen een opgaande lijn zien.

Waarde goederenuitvoer hoger

De waarde van de uitgevoerde goederen was in april 2004 6 procent hoger een jaar eerder. De uitvoer bedroeg 19,9

miljard euro. De prijzen van de uitgevoerde producten lagen op ongeveer hetzelfde niveau als een jaar eerder. Het is voor het eerst sinds begin 2003 dat de prijzen niet lager waren dan in dezelfde periode een jaar eerder.

Inflatie hoger

De inflatie is in mei 2004 uitgekomen op 1,5 procent. Dit is 0,1 procentpunt hoger dan in april. In die maand was het inflatiecijfer 0,3 procentpunt hoger dan maart. De stijgingen in april en mei komen na een periode van drie jaar waarin de inflatie bijna voortdurend is gedaald. De Nederlandse inflatie volgens de Europees geharmoniseerde norm is van april op mei 2004 opgelopen van 1,5 naar 1,7 procent. Daarmee blijft de inflatie in Nederland duidelijk onder het gemiddelde in de Eurozone dat 2,5 procent bedroeg.

2. Bestedingen

Het conjunctuurbeeld vertoont steeds meer tekenen van herstel. Na een krimp in alle vier de kwartalen van 2003 groeide het volume van het bruto binnenlands product in het eerste kwartaal van 2004 weer. Vooral de (door incidentele factoren) sterk toegenomen investeringen en de aangetrokken uitvoer droegen bij aan de economische groei in het eerste kwartaal. Het volume van de consumptie door huishoudens was gelijk aan een jaar eerder. De bestedingen bleven op hetzelfde niveau, na drie achtereenvolgende kwartalen van krimp. In 2003 nam de huishoudensconsumptie af met 0,9 procent. Dalingen in het consumptievolume zijn vrij uitzonderlijk, de voorlaatste krimp deed zich voor aan het begin van de jaren tachtig. In tegenstelling tot de voorgaande kwartalen leverde de overheidsconsumptie in het eerste kwartaal van 2004 geen positieve bijdrage meer aan de economische groei. De overheidsconsumptie was vrijwel gelijk aan die in het eerste kwartaal van 2003. In 2003 steeg de overheidsconsumptie nog met 1,8 procent.

2.1 Consumptie huishoudens gelijk gebleven

Het volume van de huishoudensconsumptie was in het eerste kwartaal van dit jaar even groot als in dezelfde periode van 2003. Het volume van de binnenlandse consumptie was iets kleiner (-0,2 procent). De binnenlandse consumptie bestaat voor de helft uit bestedingen aan goederen, waaronder voeding en duurzame goederen zoals kleding, meubels en auto's. Aan goederen is in het eerste kwartaal van 2004 1,8 procent minder besteed dan een jaar eerder. De andere helft van de binnenlandse consumptie door huishoudens gaat op aan diensten, waaronder huisvesting, zorg, vervoer en communicatie en bestedingen bij de horeca. Het volume van de bestedingen aan diensten was in het eerste kwartaal van 2004 1,3 procent groter dan een jaar eerder.

Daling bij duurzame goederen vlakt af

In het eerste kwartaal van 2004 werd vooral minder besteed aan duurzame goederen. Bij deze conjunctuurgevoelige consumptie categorie kwam het volume 2,7 procent lager uit dan in het zelfde kwartaal een jaar eerder. In 2003 werd, als gevolg van de economische terugval, 3,7 procent minder aan duurzame goederen geconsumeerd. De sterkste daling tekende zich in het tweede halfjaar af. In het eerste kwartaal van 2004 werd vooral minder besteed aan kleding en schoeisel en aan woninginrichtingartikelen.

De consumptie van voedings- en genotmiddelen liet in het eerste kwartaal van 2004 een lichte stijging zien. Het volume was 0,2 procent groter dan een jaar eerder. De toename bij de bestedingen aan voedingsmiddelen (1,6 procent) compenseert de daling bij de genotmiddelen (2,2 procent). Bij de genotmiddelen staat de consumptie van rookwaren onder druk. Op veel plaatsen geldt vanaf 1 januari 2004 een rookverbod. Daarnaast werd bij deze productgroep in de loop van het eerste kwartaal een forse prijsverhoging doorgevoerd. De consumptie van voedings- en genotmiddelen bleef eind jaren negentig achter bij de consumptiepiek tijdens de hoogconjunctuur, maar bleef in de periode van neergang die daarna inzette wel redelijk op peil. Tijdens de consumptiekrimp in 2003 bleef de daling bij deze consumptie categorie beperkt tot 0,1 procent.

Dienstenconsumptie in eerste kwartaal 2004 hoger

Het volume van de dienstenconsumptie was in het eerste kwartaal van 2004 1,3 procent hoger dan een jaar eerder. De bestedingen bij de horeca en aan overige diensten zoals reparatie en persoonlijke dienstverlening waren lager dan een jaar eerder. Daartegenover stonden diensten als huisvesting, vervoer en communicatie, zorg en financiële

Staat 4
Binnenlandse consumptieve bestedingen

	2002	2003	2003				2004
			I	II	III	IV	
	% volumemutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar						
Goederen, w.v.:	1,1	-1,9	0,9	-1,8	-3,2	-3,5	-1,8
Voedings- en genotmiddelen	0,7	-0,1	1,2	-0,2	-0,7	-0,5	0,2
Duurzame consumptiegoederen	1,8	-3,7	0,3	-2,9	-5,1	-6,7	-2,7
Overige goederen	0,4	-1,0	1,5	-1,6	-2,7	-1,6	-2,5
Diensten	1,5	0,1	-0,2	-0,1	0,0	0,6	1,3
Consumptieve bestedingen huishoudens inclusief IZWh (binnenlands)	1,3	-0,9	0,4	-0,9	-1,6	-1,5	-0,2
Consumptieve bestedingen huishoudens inclusief IZWh (nationaal)	1,3	-0,9	0,2	-0,8	-1,5	-1,6	0,0

diensten, waaraan voor prijsverandering gecorrigeerd meer besteed werd. Per 2004 zijn er enkele belangrijke wijzigingen doorgevoerd in de Ziekenfondswet en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). Deze beleidsmaatregelen brengen een verschuiving teweeg van de overheidsconsumptie naar de consumptie door huishoudens. De huishoudens zijn in 2004 meer zelf gaan betalen voor medische en maatschappelijke zorg.

Aandeel diensten verder vergroot

De afgelopen jaren is het aandeel van de diensten in de waarde van de huishoudensconsumptie sterk vergroot. Zo betrof in 1987 nog 41 procent van de bestedingen uitgaven aan diensten. Zestien jaar later, in 2003, is dit aandeel opgelopen tot 51 procent. Deze toename ging ten koste van uitgaven aan duurzame goederen en van voeding. Het aandeel van de overige goederen, zoals energie, brandstoffen en boeken, schoonmaakmiddelen, medicijnen en planten, was in 2003 even groot als in 1987.

De grootste kostenpost binnen de uitgaven aan diensten is de huisvesting (huren, toegerekende huur eigen woningbezit en uitgaven aan reiniging, woning- en tuinonderhoud). In 2003 werd 30 procent van alle uitgaven aan diensten hieraan besteed. Op de tweede plaats kwamen in 2003 de uitgaven aan financiële en zakelijke diensten met een belang van 15 procent, gevolgd door die aan vervoer en communicatie (14 procent). Daarnaast ging 11 procent van de dienstenuitgaven naar de horeca. Medische en maatschappelijke zorg namen in 2003 gezamenlijk 10 procent van de bestedingen voor hun rekening.

Bijstellingen consumptie

In de Nationale rekeningen 2003 zijn de consumptiecijfers over de jaren 2001 en 2002 geactualiseerd. Ook zijn er nu bijgestelde en meer gedetailleerde cijfers beschikbaar over 2003. Uit deze nieuwe informatie komt een iets minder somber consumptiebeeld naar voren. De volumemutatie van de huishoudensconsumptie in 2001 is ongewijzigd gebleven en bedraagt 1,4 procent.

De cijfers over 2002 en 2003 zijn opwaarts bijgesteld. De volumegroei van de nationale consumptie in 2002 is een half procentpunt hoger uitgekomen en bedraagt nu 1,3 procent, terwijl de consumptiedaling in 2003 is vastgesteld op 0,9 procent.

Hier volgt een korte uitleg over de bijstellingen op onderdelen die aan de nieuwe jaarcijfers ten grondslag liggen. Hoewel de volumemutatie van de nationale consumptie in 2001 niet gewijzigd is, vonden er op onderdelen wel aanpassingen plaats.

De volumeontwikkeling van de consumptie van duurzame goederen werd flink verlaagd, en wel met 0,5 procentpunt. Dit resulteerde per saldo bij deze consumptie categorie voor 2001 in een minieme volumedaling van 0,1 procent. Hiertegenover stond echter een opwaartse aanpassing van de dienstenconsumptie in 2001. Onder andere de consumptie van zorgdiensten is nu flink hoger vastgesteld.

De bijstelling van de volumegroei van de nationale consumptie in 2002 wordt geheel veroorzaakt door een opwaartse aanpassing van de dienstenconsumptie. Hier waren de uitgaven aan vervoer en communicatie, aan zorg en aan financiële en zakelijke diensten hoger dan eerder geraamd. In 2003 is zowel de goederenconsumptie als de dienstenconsumptie licht opwaarts bijgesteld.

2.2 Groei overheidsconsumptie tot staan gekomen

In het eerste kwartaal van 2004 kwam het volume van de overheidsconsumptie iets lager uit dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Dit is een breuk met de voortdurende stijging in de afgelopen jaren. Deze daling is voor een belangrijk deel een gevolg van maatregelen waardoor de financiering van een deel van de zorg niet langer door de overheid wordt verzorgd. Deze financiering komt vanaf 1 januari 2004 voor rekening van de belanghebbenden zelf, met name dus de gezinshuishoudingen. Ook zonder deze verschuiving was de volumegroei van de overheidsconsumptie echter duidelijk afgenomen.

De afgelopen kwartalen werd de stijging van de overheidsconsumptie voor een belangrijk deel gedragen door de zogenaamde uitkeringen in natura. Dit zijn vooral de verstrekte vergoedingen in het kader van de Ziekenfondswet (ZFW) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). De groei hiervan, die in 2003 nog 4,0% bedroeg, komt in 2004 nagenoeg tot stilstand. Verantwoordelijk hiervoor zijn de pakketbeperkingen in de ZFW en overige in het Regeerakkoord afgesproken maatregelen die tot doel hebben de groei van de uitgaven aan gezondheid en welzijn te beperken. Zo zijn er in de ZFW per 1 januari 2004 maatregelen genomen die de verstrekkingen op het gebied van tandheelkundige hulp, fysiotherapie, zittend ziekenvervoer en farmaceutische hulp (anticonceptie, zelfzorgmiddelen) flink beperken. Deze verstrekkingen komen voor rekening van de gezinshuishoudingen, die zich hiervoor wel (aanvullend) kunnen verzekeren. De beperkingen van de AWBZ hebben betrekking op de ambulante geestelijke gezondheidszorg, de afbouw van de oude PGB-regeling, de zorgvernieuwing bij verpleeghuizen en de verhoging van de eigenbijdrage bij de thuiszorg. De bedoeling van deze maatregelen is te komen tot minder zorggebruik. Hier is dus geen sprake van verschuiving van de financieringsverplichting.

2.3 Investerings: sterke maar incidentele groei

De investeringen in vaste activa zijn in het eerste kwartaal van 2004 ruim 4 procent hoger dan een jaar eerder. Deze stijging is echter grotendeels het gevolg van incidentele factoren. Door betere weersomstandigheden en een extra werkdag (schrikkeloos) zijn de investeringen in de bouwrijverheid sterk gestegen. Ook zijn de investeringen in vliegtuigen fors hoger dan in het overeenkomstig kwartaal van een jaar eerder. De overige investeringen groeien slechts met 0,4 procent. De investeringen in machines en installaties en in overige materiële activa daalden. De investeringen in bedrijfsauto's, computers en immateriële activa waren echter hoger dan een jaar eerder.

Flinke groei investeringen in woningen

De gunstige weersomstandigheden en een extra werkdag hebben een positief effect gehad op de bouwproductie. Investeringen in woningen zijn in het eerste kwartaal met 6,1 procent gestegen. Dit was voor een deel toe te schrijven aan eerder genoemde effecten. Verder hadden ook de overdrachtsbelastingen een opwaarts effect op de investeringen in woningen. De overdrachtsbelastingen zorgden voor een forse groei-impuls en droegen met 2,2 procent in volume sterk bij aan de groei. Overdrachtsbelastingen zijn belastingen op transacties, bij verkoop van bestaande woningen. In het eerste kwartaal werd er in bedrijfsgebouwen evenveel geïnvesteerd als in hetzelfde kwartaal een jaar eerder.

Infrastructuur: groei trekt aan

Investeringen in infrastructuur zijn in het eerste kwartaal met 4,8 procent gegroeid. In het eerste kwartaal van vorig jaar lag het investeringsvolume nog met ruim 8 procent lager dan een jaar eerder. Het werk aan een aantal megaprojecten (Betuwe-, Hoge Snelheids Lijn) is nog niet voltooid, maar de groei is in deze investeringen in infrastructuur inmiddels niet meer zo sterk.

Investeringen in zaken- en bedrijfsauto's nemen toe

Bij zakenauto's namen de investeringen in het eerste kwartaal toe met 1,2 procent. In het hetzelfde kwartaal een jaar eerder was er nog een volumedaling van 4,6 procent. In overige wegvervoermiddelen is in het eerste kwartaal voor 5,3 procent meer geïnvesteerd. Dit is bijna evenveel als in het eerste kwartaal vorig jaar, toen de investeringen in overige wegvervoermiddelen met 5,4 procent groeiden. Over het hele jaar 2003 daalden de investeringen in overige wegvervoermiddelen met 4,6 procent.

In treinen en trams is net zo veel geïnvesteerd als in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. De investeringen in vliegtuigen waren in het eerste kwartaal fors hoger. Dit heeft een grote invloed op de totale groei van de investeringen

in vaste activa. De investeringen in vliegtuigen hebben ervoor gezorgd dat de totale investeringen in vaste activa 1,7 procent hoger uitkwamen.

Computers: stabiele groei investeringen

De investeringen in computers zijn in het eerste kwartaal toegenomen met 4,1 procent. Over 2003 was de groei bijna even sterk, namelijk 3,6 procent. De groei blijft nog wel ver achter bij die in de tweede helft van de jaren negentig.

Machines en installaties: lichte daling

De investeringen in machines en installaties daalden in het eerste kwartaal met 0,9 procent. Een jaar eerder daalden de investeringen nog fors met 10,1 procent. Een deel van deze sterke daling was het gevolg van grote investeringsprojecten in 2002.

Investeringen in immateriële activa licht hoger

De groei van de investeringen in immateriële activa bedroeg in het verslagkwartaal 2,3 procent. In 2003 daalden deze investeringen licht. Investeringen in immateriële activa bestaan voor het grootste deel uit software.

2.4 Buitenlandse handel

Uitvoer begint aan te trekken

In het verleden ging economische herstel in Nederland vaak gepaard met een forse stijging van de export. In het eerste kwartaal van 2004 was van een forse stijging nog geen sprake, maar de volumegroei van de uitvoer vertoont wel een voorzichtig stijgende lijn. De uitvoer van goederen en diensten was in het eerste kwartaal 2,3 procent hoger, tegenover één procent in het kwartaal ervoor. Het volume van de invoer van goederen en diensten steeg in het eerste kwartaal met 2,1 procent.

Staat 5
Bruto investeringen in vaste activa

	2002		2003				2004
	III	IV	I	II	III	IV	I
	<i>mld euro</i>						
Bruto investeringen in vaste activa	20,7	23,7	22,7	24,1	20,3	24,5	24,2
Investeringen in schepen, vliegtuigen en in cultuur gebrachte activa	0,1	0,2	0,4	0,8	0,1	0,8	0,8
Grote projecten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,6	0,0
Bruto investeringen in vaste activa (geschoond)	20,6	23,5	22,3	23,3	19,7	23,1	23,4
	<i>% waardenmutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar</i>						
Bruto investeringen in vaste activa	0,0	-4,4	-2,8	-2,8	-2,0	3,6	6,5
Bruto investeringen in vaste activa (geschoond)	0,3	-3,6	-1,4	-1,4	-4,6	-1,4	4,8

In- en uitvoer diensten hoger

De in- en uitvoervolumes van diensten bleven in de laatste kwartalen duidelijk achter bij die van goederen. Ook in het eerste kwartaal deden de diensten het minder dan de goederen, maar het verschil is duidelijk afgenomen. Zowel de invoer als de uitvoer van diensten vertoonde in het eerste kwartaal weer een groei, voor het eerst sinds eind 2002. In het eerste kwartaal was het uitvoervolume van goederen met 2,6 procent hoger, terwijl het invoervolume met bijna 2 procent toenam.

Gematigde stijging wederuitvoer

In het eerste kwartaal van 2004 is het volume van de wederuitvoer van goederen en diensten met 2,5 procent gestegen. De ontwikkeling van de wederuitvoer heeft

gevolgen voor de in- en uitvoer. De wederuitvoer bestaat namelijk uit goederen die uit het buitenland worden ingevoerd en, na hooguit een kleine bewerking, weer worden gedistribueerd naar andere landen. Vooral bij computers en andere elektronische apparaten steeg de wederuitvoer in het eerste kwartaal, bij de productgroep kleding was er juist sprake van een lichte daling.

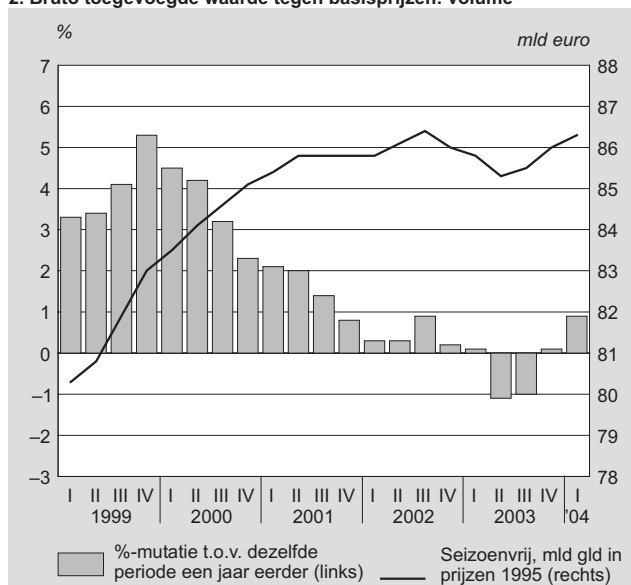
Ruilvoet verslechtert licht

De ruilvoet is de verhouding tussen de uitvoerprijzen en de invoerprijzen. De ruilvoet is in het eerste kwartaal van 2004 verslechterd. De prijzen van de uitvoer (-2,2 procent) zijn harder gedaald dan de prijzen van de invoer (-1,6 procent). Bij een verbetering van de ruilvoet wordt de invoer relatief goedkoper dan de uitvoer.

3. Productie

De toegevoegde waarde tegen basisprijzen van de Nederlandse economie is in het eerste kwartaal van 2004 0,9 procent groter dan een jaar eerder. Hiermee lijkt er sprake te zijn van een omslag in de Nederlandse economie. In 2003 kromp de toegevoegde waarde tegen basisprijzen nog ieder kwartaal.

2. Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen: volume

In het eerste kwartaal van 2004 was de groei duidelijk het grootst bij de **goederenproducenten** (+2,2 procent). Hiermee lijkt de periode waarin de economische groei in Nederland vooral werd gedragen door de niet commerciële dienstverlening achter de rug. De industrie, de grootste bedrijfstak van de goederenproducenten, groeide met 1,4 procent, terwijl de toegevoegde waarde in 2003 op jaarbasis nog met bijna 3 procent kromp.

Ook bij de **commerciële dienstverlening** was het volume van de toegevoegde waarde groter dan een jaar eerder (+0,3 procent). Dit was in geen van de kwartalen van 2003 het geval. Opvallende groei is te zien bij de post en telecommunicatie. De horeca en handel lieten nog wel productiedalingen zien, zij het in mindere mate dan in 2003.

Het groeitempo van de **niet commerciële dienstverlening** is duidelijk afgenomen. Vaak is de groei van de niet-commerciële diensten anti-cyclisch. Dit lijkt ook nu het geval te zijn. In 2002 was er forse groei. In 2003 begon dit af te nemen, maar lag de groei nog altijd ver boven die van de rest van de economie. In het eerste kwartaal van 2004 was dit voor het eerst omgekeerd.

Grafiek 2 brengt de bijdragen van de bedrijfstakken aan de economische groei in het eerste kwartaal van 2004 in beeld. De groei van 0,9 procent was vooral te danken aan de bedrijfstakken delfstoffenwinning, industrie, vervoer en zorg. Al deze bedrijfstakken leverden een bijdrage van ongeveer 0,2 procentpunt aan de bbp-groei.

Goederenproducenten: omslag industrie en bouw

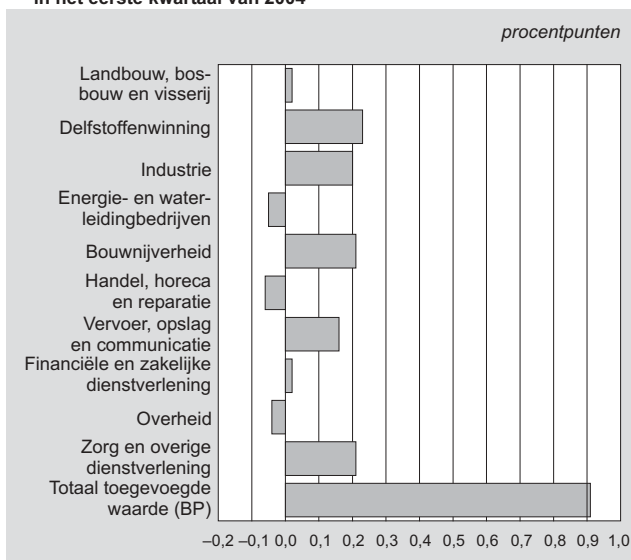
In de industrie is een opleving te zien. De toegevoegde waarde was het eerste kwartaal van 2004 1,4 procent groter dan een jaar eerder. Bij economisch herstel is de industrie vaak één van de eerste bedrijfstakken waar een omslag zichtbaar wordt. Overigens gaat de volumegroei van de industrie gepaard met forse dalingen van de afzetprijzen, waardoor de productiewaarde is gedaald.

In de eerste twee maanden van het tweede kwartaal ligt de gemiddelde productie 1,4% lager dan in het eerste kwartaal. Het producentenvertrouwen in de industrie is in juli 2004 uitgekomen op 0,5. Dit is iets lager dan het junificijfer

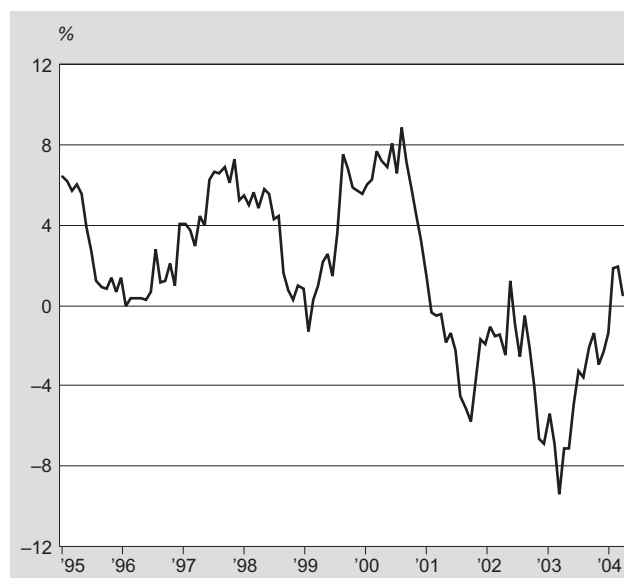
Staat 6
Bruto toegevoegde waarde van drie groepen producenten: volume

	Aandeel in 2003	2003				2004	
		I	II	III	IV	I	
	%	% mutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar					
Goederenproducenten	27	-2,5	-0,8	-3,6	-4,2	-1,4	2,2
Landbouw, bosbouw en visserij	2	3,4	4,2	10,1	-4,7	7,9	0,9
Delfstoffenwinning	3	-3,2	8,8	-16,9	-16,6	0,4	5,9
Industrie	14	-2,8	-2,3	-4,5	-2,0	-2,2	1,4
Energie- en waterleidingbedrijven	2	1,6	3,9	0,8	0,4	0,8	-2,3
Bouwnijverheid	6	-5,0	-5,5	-3,1	-7,4	-4,3	3,5
Producenten van commerciële diensten	48	-0,5	-0,1	-1,1	-0,5	-0,2	0,3
Handel, horeca en reparatie	14	-1,4	-0,1	-2,2	-1,9	-1,2	-0,4
Vervoer, opslag en communicatie	7	-0,9	-0,7	-1,4	-0,3	-1,1	2,3
Financiële en zakelijkdienstverlening	27	0,1	0,0	-0,4	0,3	0,6	0,1
Producenten van niet-commerciële diensten	25	1,7	1,7	1,6	1,5	2,3	0,7
Overheid	12	1,2	1,4	0,8	0,9	1,6	-0,3
Zorg en overige dienstverlening	13	2,3	1,9	2,3	2,0	3,0	1,6
Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen)	100	-0,5	0,1	-1,1	-1,0	0,1	0,9

3. Bijdrage aan volumegroei van de totale toegevoegde waarde in het eerste kwartaal van 2004

4. Producentenvertrouwen in de industrie

van 1,9. De onderliggende trend blijft echter positief. Volgens de uitkomsten van de conjunctuurtest in juli wordt door de ondernemers in het derde kwartaal geen toename van de productie verwacht. Verder blijkt uit dit onderzoek dat in juni meer orders zijn ontvangen dan in mei. De hogere orderontvangst komt geheel voor rekening van de export. Onder meer door de stijgende exportmarkt nam in

juli de omvang van de orderportefeuille gelet op de tijd van het jaar iets toe. Ook voor het derde kwartaal wordt een verdere toename van de export voorzien. Volgens de ondernemers is de concurrentiepositie op zowel de binnenlandse als buitenlandse markt verbeterd in het tweede kwartaal. Het prijsniveau van de afzet van de Nederlandse industrie lag in de maanden april en mei van dit jaar ruim

Staat 7 Kerncijfers van de industrie in het eerste kwartaal 2004

	Aandeel in totale toegevoegde waarde	Waarde			Prijs			Volume		
		productie	verbruik	toegevoegde waarde	productie	verbruik	toegevoegde waarde	productie	verbruik	toegevoegde waarde
	%	% mutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar								
BEDRIJFSTAKKEN										
Landbouw, bosbouw en visserij	1,9	-1,7	2,1	-6,5	-2,4	1,4	-7,3	0,8	0,6	0,9
Delfstoffenwinning	3,9	2,4	4,3	2,0	-2,9	0,2	-3,7	5,5	4,1	5,9
Industrie	14,1	-0,2	0,3	-1,5	-1,7	-1,3	-2,9	1,6	1,6	1,4
Voedings- en genotmiddelenindustrie	3,2	0,3	-0,9	3,2	2,3	1,3	4,8	-2,0	-2,2	-1,5
Textiel- en lederindustrie	0,3	-3,8	-4,6	-2,0	-0,2	-0,8	1,3	-3,7	-3,8	-3,3
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	1,7	-0,6	-1,7	1,0	-0,3	-1,4	1,3	-0,3	-0,3	-0,3
Aardolie-industrie	0,2	-8,9	2,3	-71,5	-19,5	-9,6	-74,9	13,2	13,2	13,6
Chemische basisproductenindustrie	1,1	-1,6	-2,1	0,9	-4,2	-4,5	-2,3	2,7	2,6	3,3
Chemische eindproductenindustrie	0,7	3,0	3,9	0,3	-1,1	0,0	-4,2	4,1	3,9	4,6
Rubber- en kunststofindustrie	0,5	1,8	0,4	4,4	-0,4	-1,5	1,8	2,2	2,0	2,5
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	1,5	5,4	7,7	0,4	0,8	3,1	-4,0	4,6	4,5	4,6
Machine-industrie	1,1	1,2	0,2	3,1	0,9	0,3	2,2	0,3	0,0	0,9
Elektrotechnische industrie	1,2	1,6	0,8	3,5	-0,1	-0,5	0,8	1,7	1,4	2,7
Transportmiddelenindustrie	0,8	-0,7	-1,7	2,5	0,7	0,0	3,3	-1,4	-1,6	-0,8
Overige industrie	1,8	-0,1	-1,2	1,1	0,3	-0,2	0,8	-0,4	-0,9	0,3
Energie- en waterleidingbedrijven	2,0	2,0	1,7	2,8	2,7	1,5	5,3	-0,6	0,2	-2,3
Bouwnijverheid	6,5	6,3	4,1	9,8	2,4	0,1	6,1	3,8	4,1	3,5
Handel, horeca en reparatie	13,3	-1,5	0,1	-2,7	-1,2	0,4	-2,3	-0,4	-0,3	-0,4
Handel en reparatie	11,6	-1,7	0,3	-3,0	-1,6	0,2	-2,8	-0,1	0,1	-0,2
Horeca	1,8	-0,7	-0,9	-0,5	1,3	1,3	1,2	-2,0	-2,2	-1,7
Vervoer, opslag en communicatie	7,2	2,8	0,9	4,7	0,9	-0,5	2,3	1,9	1,5	2,3
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	4,3	1,2	-0,6	3,1	0,1	-1,3	1,6	1,1	0,8	1,5
Post en telecommunicatie	2,9	5,5	3,8	7,1	2,3	1,0	3,4	3,2	2,8	3,6
Financiële en zakelijke dienstverlening	26,8	2,6	2,0	3,0	2,2	0,9	2,9	0,4	1,1	0,1
Financiële instellingen	6,9	5,6	6,2	5,1	3,0	0,9	4,4	2,5	5,3	0,7
Verhuur van en handel in onroerend goed	8,0	3,0	1,9	3,4	2,3	0,4	2,8	0,7	1,4	0,5
Uitzendbureaus	1,9	-6,0	-7,5	-5,8	1,0	1,3	1,0	-7,0	-8,6	-6,7
Overige zakelijke dienstverlening	10,0	1,7	0,2	3,0	1,7	1,1	2,3	0,0	-0,9	0,7
Overheid	11,3	2,5	1,4	3,2	2,5	0,7	3,5	0,0	0,7	-0,3
Zorg en overige dienstverlening	12,9	3,7	2,5	4,4	2,3	1,4	2,8	1,4	1,1	1,6
Totaal	100,0	1,7	1,3	2,0	0,5	-0,1	1,1	1,1	1,4	0,9

kwartaal. De ondernemers in de metaal zijn echter optimistisch voor het derde kwartaal. In juni ontvingen ze beduidend meer orders dan in mei. Over de orderpositie in juli is men neutraal. De concurrentiepositie wijzigde nauwelijks. Wel zijn de ondernemers positief over de mogelijkheden op de buitenlandse markt in het derde kwartaal. Onvoldoende vraag is nog altijd de belangrijkste productiebelemmering, echter in mindere mate dan in de voorgaande twee kwartalen. Een tweede belangrijke productiebelemmering vormen de hoge staalprijzen en daarmee het grondstofgebrek.

De landbouwproductie is in het eerste kwartaal licht toegenomen. Vooral de productie van groenten, bloemen en planten is aangetrokken. De veestapel daarentegen is (verder) afgenomen. Mede onder invloed van de prijzenoorlog in de supermarkten zijn de prijzen van enkele belangrijke landbouwproducten, waaronder melk, gedaald. De toegevoegde waarde van de landbouw is licht toegenomen (+0,9 procent), maar het landbouwincome is fors teruggelopen (-10 procent).

In de bouw is het volume van de toegevoegde waarde relatief fors toegenomen (+3,5 procent). Vooral in het onderdeel grond-, weg- en waterbouw is de productie aangetrokken. Het is nog te vroeg om van een structureel herstel te spreken. Het beeld is licht vertekend doordat de productie positief is beïnvloed door de gunstige weersomstandigheden en een extra werkdag in het eerste kwartaal van 2004.

De delfstoffenwinning kende een sterke groei. In het eerste kwartaal van 2004 is ruim 3 procent meer aardgas afgezet (uit binnenlandse productie en invoer) dan een jaar eerder. Vooral de afzet naar het buitenland is gegroeid (+5,2 procent). De groei van de binnenlandse afzet is achtergebleven (+1,4 procent). Vanuit de aanbodkant is de fors lagere invoer gecompenseerd door een grotere binnenlandse productie (+6,1 procent). Het gevormde inkomen is met slechts 2,0 procent gegroeid.

Commerciële dienstverlening: voorzichtig herstel

Bij de financiële en zakelijke dienstverlening zette het (voorzichtige) herstel eerder in dan bij de goederenproducenten. Na een jaargroei van 0,1 procent in 2003 is de toegevoegde waarde in het eerste kwartaal van 2004 met opnieuw 0,1 procent gegroeid.

De financiële instellingen hebben in het eerste kwartaal een volumegroei laten zien van 0,7 procent. Het gevormde inkomen was ruim 5 procent hoger. Net als in 2003 gaat het nog steeds goed met de banken. De rentemarge is licht gestegen door met name een stijging van de kredietverlening aan particulieren. Het gemiddelde saldo van de spaartegoeden was ook hoger. Bovendien laten de provisie-inkomsten van de banken een sterke stijging zien als gevolg van het verbeterde beursklimaat.

Met de uitzendbureaus gaat het nog steeds niet goed. De toegevoegde waarde is in het eerste kwartaal in volume met 6,7 procent gekrompen. Daarmee was de uitzendbranche de snelst krimpende branche van de Nederlandse eco-

nomie. Dit is een opvallend gegeven in een aantrekkende conjunctuur.

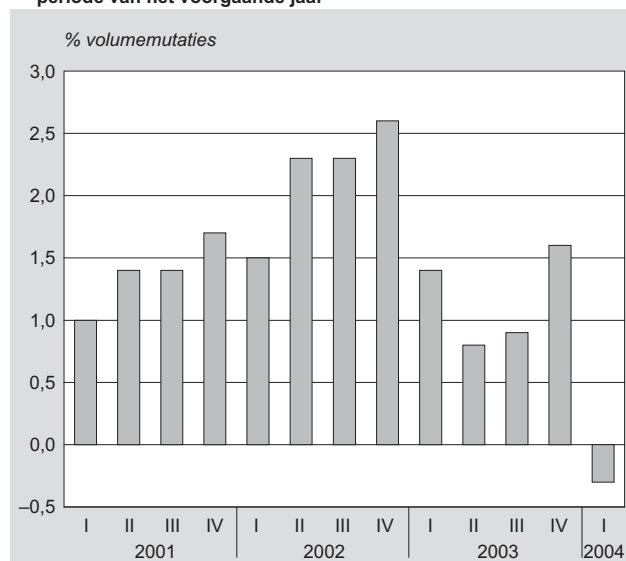
De ondernemers in de zakelijke dienstverlening verwachten in het derde kwartaal van 2004 een hogere omzet en meer orders. Over het afgelopen kwartaal rapporteerden zij een iets hogere omzet en een grotere orderontvangst dan in het eerste kwartaal van 2004. Dit is vooral het geval bij de computerservicebureaus en de overige zakelijke dienstverlening (waaronder de uitzendbranche, schoonmaakbranche en accountants- en administratiekantoren). In het tweede kwartaal van 2004 heeft per saldo één op de zes ondernemers de personeelssterkte verminderd. Voor het lopende kwartaal verwachten de ondernemers de werkgelegenheid weer te gaan uitbreiden. Bij de leasebedrijven blijft de werkgelegenheid echter onder druk staan. Daar staat tegenover dat de computerservicebureaus een uitbreiding van de werkgelegenheid verwachten.

De toegevoegde waarde van de handel en reparatie is licht gedaald. In het eerste kwartaal van 2004 is de omzet van de detailhandel met 3,6 procent afgenomen. Dit is het vierde kwartaal op rij dat de omzet van de detailhandel is gedaald. De omzetsdaling in het eerste kwartaal komt vooral voor rekening van de non-foodwinkels (-5,6 procent). Bij de winkels in woninginrichtingartikelen was het omzetverlies het hoogst (-9 procent). Alleen drogisterijen en winkels voor huishoudelijke artikelen hebben een omzetstijging gerealiseerd. De omzet van winkels in de foodsector is gelijk gebleven ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder.

De autobranche is het belangrijkste onderdeel van de reparatiebedrijven. De autoverkopen hebben een herstel laten zien ten opzichte van het eerste kwartaal van 2003. In het eerste kwartaal van 2004 zijn er bijna 156 duizend nieuwe personenauto's verkocht. Dit is 2,3 procent meer dan een jaar eerder.

De horeca heeft opnieuw een krimp laten zien. De omzet is lager dan een jaar eerder bij een gematigde prijsontwikke-

5. Toegevoegde waarde overheid volumemutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar

ling. In het eerste kwartaal van 2004 is de toegevoegde waarde in volume met 1,7 procent gedaald. De periode van sterke prijsstijgingen in de horeca is achter de rug. Omdat ook het volume is gedaald lag het gevormde inkomen 0,5 procent lager.

Niet-commerciële dienstverlening: niet langer de motor van de economie

De niet-commerciële dienstverlening was de afgelopen twee jaar het enige onderdeel van de Nederlandse economie met substantiële groei. In 2003 begon het groeitempo af te nemen en in het eerste kwartaal van 2004 zijn overheid en zorg voor het eerst minder gegroeid dan de markt-

sector. De groei van de gezondheidszorg en overige dienstverlening kwam in het eerste kwartaal uit op 1,6 procent, dus duidelijk minder dan de voorgaande kwartalen.

Bij de overheid liet voor het eerst sinds 1995 een (lichte) krimp van de reële toegevoegde waarde zien (-0,3 procent). De werkgelegenheid is in het eerste kwartaal nog wel licht gegroeid (+0,4 procent), maar veel minder dan in 2003. Hiermee worden de effecten van bezuinigingen in de collectieve sector zichtbaar.

Bij defensie is de werkgelegenheid zelfs met bijna 5 procent teruggelopen. De nominale toegevoegde waarde in de totale bedrijfstak is nog met ruim 3 procent gegroeid, wat grotendeels wordt verklaard door de circa 3 procent hogere loonsom.

Uitgelicht

Herstel in metaalindustrie

In het eerste kwartaal van 2004 is de productiewaarde van de metaalindustrie 5,4 procent hoger dan in hetzelfde kwartaal van vorig jaar. Deze groei is duidelijk hoger dan die in de kwartalen van 2002 en 2003. Voor geheel 2002 en 2003 is de productiewaarde met respectievelijk 2,3 procent en 1,6 procent gedaald. Voor de afzetprijzen is in het eerste kwartaal van 2004 gemiddeld een stijging van bijna 1 procent gemeten. Dit heeft voor de productie geresulteerd in een volumegroei van 4,6 procent. Het volume van de toegevoegde waarde is met vrijwel hetzelfde percentage toegenomen. Daarmee is voor het eerst sinds tien kwartalen de productie gegroeid en is de metaalindustrie tevens een van de snelst groeiende takken van industrie.

De metaalindustrie bestaat uit de metaalproductenindustrie (met een aandeel van 74 procent in de toegevoegde waarde van de metaalindustrie) en de basismetaleindustrie (aandeel 26 procent).

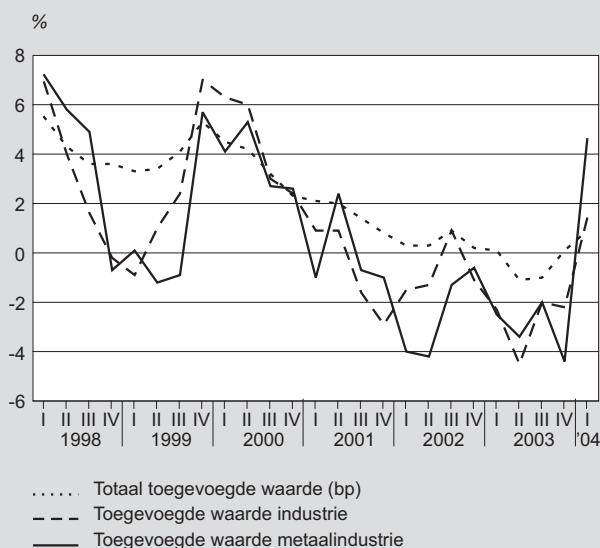
Bij de metaalproductenindustrie was het productievolume in het eerste kwartaal 1,5 procent groter dan in het eerste kwartaal van 2003. In 2003 en 2002 was het productievolume nog sterk afgenomen. In het eerste kwartaal van 2004 is vooral de binnenlandse vraag toegenomen. De omslag van een dalende naar een stijgende productie in de industrie (vooral de metaal- en elektrotechnische industrie) en de bouw zijn het gevolg van de aantrekende binnenlandse vraag. De buitenlandse vraag is in volume ongeveer gelijk gebleven.

Bij de basismetaleindustrie, die onder te verdelen is in ferro-industrie en non-ferro-industrie, zijn in het eerste kwartaal hoge groeicijfers gemeten. Het productievolume van de ferro-industrie is bijna 11 procent en die van de non-ferro-industrie 13 procent groter dan in het eerste kwartaal van vorig jaar. Bij de ferro-industrie is de groei-versnelling van het productievolume al vorig jaar begonnen: van ongeveer 1 procent in het eerste kwartaal naar

9 procent in het vierde kwartaal. Op jaarbasis is de groei uitgekomen op 4,5 procent. Het productievolume van de non-ferro-industrie is vorig jaar nog licht gedaald maar ook hier is evenals bij de ferro-industrie een sterke groei in het vierde kwartaal gemeten (+9 procent). In het eerste kwartaal van 2004 heeft de basismetaleindustrie geprofiteerd van een hogere binnenlandse vraag.

Belangrijker is de toename van de buitenlandse vraag. In het vierde kwartaal van 2003 en in het eerste kwartaal van 2004 is het volume van de uitvoer met ongeveer 10 procent gestegen. Deze stijging vond zowel in de ferro-industrie als de non-ferro-industrie plaats. De toename van de uitvoer wordt mede veroorzaakt door de sterke economische groei in China. Dit land is inmiddels de grootste staalproducent in de wereld en neemt voor deze productie ruim 30 procent van de wereldbehoefte aan staalschroot op. Er dreigt een tekort aan staalschroot te ontstaan die de prijzen omhoog stuwt.

6. Toegevoegde waarde van de industrie en de metaalindustrie volumemutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar

De ruilvoet (de ontwikkeling van de afzetprijs ten opzichte van de verbruiksprijs) staat hierdoor onder druk. Voor de invoer van producten van de basismetaleen waren de prijzen in het eerste kwartaal van 2004 ruim 9 procent hoger dan in het eerste kwartaal van 2003. Ook zijn sterke prijsstijgingen (15 procent) waargenomen bij de invoer van steenkool en metaalertsen. Dit had een opwaarts effect op de verbruiksprijs. De verbruiksprijs van de metaalpro-

ductenindustrie is met ruim 2 procent gestegen, die van de basismetaleenindustrie met ruim 4 procent. Hier staan slechts stijgingen van de afzetprijzen van nog geen één procent tegenover. De nominale ontwikkeling van de toegevoegde waarde van de metaalindustrie (+0,4 procent) blijft dan ook achter bij de volumeontwikkeling (+4,6 procent).

4. Prijzen en lonen

De prijsstijging van het BBP is in het eerste kwartaal van 2004 uitgekomen op 1,1 procent. Dit is grofweg de helft van de BBP-prijsstijging in het tweede halfjaar van 2003 (2,3 procent) en zelfs een derde van de prijsstijging in de eerste helft van 2003 (3,6 procent). De inflatie, afgemeten aan de verandering van de consumentenprijsindex, kwam in het eerste kwartaal van dit jaar uit op 1,2 procent en is in het tweede kwartaal gestegen naar 1,5 procent.

De cao-loonstijging is voor het zesde kwartaal op rij afgenomen. De gemiddelde loonstijging in het vierde kwartaal van 2003 was nog 2,4 procent. In het eerste en tweede kwartaal van 2004 is deze verder afgenomen tot 1,8 respectievelijk 1,6 procent.

4.1 Prijsstijging BBP daalt scherp

De prijsstijging van het BBP bedroeg in het eerste kwartaal van 2004 1,1 procent. Dit is fors minder dan in het jaar 2003, toen de BBP-prijsstijging 3,0 procent bedroeg. In 2003 stegen vooral de consumptieve bestedingen sterk in prijs. De uitvoerprijzen bleven gemiddeld gelijk. In het eerste kwartaal van 2004 is dit beeld nogal anders. Zo zijn de gemiddelde prijzen van de consumptie van huishoudens met slechts 1,3 procent gestegen. Daarmee lag deze prijsstijging ongeveer op hetzelfde niveau als de CPI. De investeringsprijzen zijn met 2,1 procent net zo snel gestegen als in 2003. De in- en uitvoer zijn duidelijk minder duur geworden. Zo zijn de uitvoerprijzen met 2,2 procent gedaald.

4.2 Inflatie in eerste kwartaal laagste sinds 2000

De inflatie, afgemeten aan de ontwikkeling van de consumentenprijsindex, is in het eerste kwartaal van 2004 1,2

procent geweest. In het vierde kwartaal 2003 was dit nog 1,9 procent. Deze sterke daling was voornamelijk het gevolg van dalende prijzen voor voedings- en genotmiddelen. Dit had weer te maken met de prijzenoorlog tussen supermarkten. In het tweede kwartaal van dit jaar is de inflatie opgelopen naar 1,5 procent. Deels kwam dit doordat de in februari doorgevoerde accijnsverhoging op tabak pas in april begon door te werken in de inflatie. Tot die tijd werden nog veel sigaretten en andere rookwaren uit oude voorraden verkocht. Een andere reden voor het oplopen van de inflatie is de prijsontwikkeling van autobrandstoffen. De prijs, in dollars, van een vat ruwe aardolie lag in het tweede kwartaal van 2004 ongeveer 35 procent hoger dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Doordat de euro in het tweede kwartaal ten opzichte van de dollar in waarde is gestegen werd het effect van de gestegen olieprijs op de prijzen van autobrandstoffen in Nederland ietwat gedempt.

Het Nederlandse inflatiecijfer volgens de Europees geharmoniseerde norm (HICP) dook in het vierde kwartaal van 2003 voor het eerst in lange tijd onder het gemiddelde van de eurozone. In het eerste kwartaal van 2004 kwam de HICP voor ons land uit op 1,4 procent en voor de eurozone in zijn geheel op 1,7 procent. In het tweede kwartaal liepen beide cijfers aanzienlijk verder uiteen en kwamen respectievelijk uit op 1,6 en 2,3 procent.

4.3 Prijzen industrie in eerste kwartaal gestegen

De afzetprijzen in de industrie lagen in het eerste kwartaal van 2004 gemiddeld 0,6 procent hoger dan in het vierde kwartaal van 2003. Het gemiddelde niveau van de afzetprijzen van producten van de Nederlandse industrie lagen in het eerste kwartaal 2004 nog wel ruim 1 procent lager dan in het eerste kwartaal een jaar eerder. De exportprijzen

Staat 9
Prijzontwikkeling bruto binnenlands product naar componenten

	2003	2003				2004
		I	II	III	IV	
% prijsverandering t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar						
Bruto binnenlands product	3,0	3,3	3,9	2,2	2,4	1,1
Bestedingen						
Consumptie	2,8	2,8	3,7	2,2	2,3	1,7
Investerings (incl. voorraden)	2,3	2,5	2,6	1,6	2,3	1,5
Uitvoeroverschot	9,0	16,5	14,9	4,1	3,9	-8,7
Toegevoegde waarde	3,0	3,2	3,9	2,4	2,3	1,1
Afzet	2,4	0,4
Verbruik	1,9	-0,1
Bedrijfstakken						
Goederenproducenten	3,8	5,2	4,2	2,7	2,8	-0,8
Producenten van commerciële diensten	1,8	1,4	2,7	1,9	1,1	1,3
Producenten van niet-commerciële diensten	4,4	4,4	5,8	3,2	4,2	3,1

zen lagen 1,7 procent lager terwijl de prijzen van de op de binnenlandse markt afgezette producten gemiddeld 0,1 procent lager waren.

De ontwikkeling van de afzetprijzen hangt sterk samen met de prijzen van aardolie en aardolieproducten. Als de prijsontwikkelingen van aardolieproducten in het eerste kwartaal buiten beschouwing worden gelaten, zouden de afzetprijzen ten opzichte van het eerste kwartaal van 2003 iets hoger zijn geweest. Anders was de situatie in de eerste twee maanden van het tweede kwartaal. In deze maanden lag de gemiddelde prijs in euro's van een vat ruwe aardolie (North Sea Brent) bijna 30 procent hoger dan een jaar eerder. Hierdoor zijn de afzetprijzen exclusief aardolie minder sterk gestegen dan die inclusief.

De prijzen van in de industrie gebruikte grondstoffen en halffabrikaten stegen in het eerste kwartaal met 1,4 procent. Vergeleken met hetzelfde kwartaal in 2003 lagen de verbruiksprijzen in het eerste kwartaal van 2004 1,7 procent lager. De prijzen van ingevoerde verbruiksgoederen lagen in het eerste kwartaal van 2004 gemiddeld 3,6 procent beneden het niveau van een jaar geleden. De in Nederland aangekochte grondstoffen en halffabrikaten stegen daarentegen in hetzelfde tijdvak met ruim 1 procent. Ook bij de verbruiksprijzen, met name bij de prijzen van de ingevoerde grond- en hulpstoffen en halffabrikaten, spelen de prijzen van aardolie en aardolieproducten een belangrijke rol. In de maanden april en mei van dit jaar waren, als gevolg van de forse olieprijsstijging, de prijzen van de ingevoerde grond- en hulpstoffen en halffabrikaten ruim 10 procent hoger dan in 2003.

Doordat de verbruiksprijzen van de industrie in het eerste kwartaal gemiddeld iets meer stegen dan de afzetprijzen, verslechterde de bedrijfstakruilvoet van de industrie dit kwartaal enigszins.

4.4 Cao-loonstijging neemt verder af

In het eerste halfjaar van 2004 was de loonstijging aanzienlijk minder groot dan een jaar eerder. De contractlonen stegen met gemiddeld 1,7 procent. In 2003 als geheel is het cao-loon met 2,8 procent gestegen. Dit is berekend aan de hand van indexcijfers van de cao-lonen per maand inclusief bijzondere beloningen. De uitkomsten over 2003 zijn gebaseerd op alle cao's, terwijl de indexcijfers over het eerste kwartaal van 2004 zijn gebaseerd op 86 procent van de cao's en over het tweede kwartaal op 58 procent. Bijzondere beloningen zijn alle bindend voorgeschreven bijzondere (niet maandelijks) beloningen, zoals vakantie-toeslag of eindejaarsuitkering. Aangezien ongeveer acht van de tien werknemers onder een cao vallen, geeft de statistiek een goed beeld van de loonontwikkeling van alle werknemers.

De afvlakking van de contractloonstijging is in 2002 begonnen. De cao-loonstijging per maand lag in 2001 nog op 4,3 procent.

In het eerste kwartaal van 2004 was de stijging van het cao-loon bij de overheid een fractie lager dan bij de particuliere bedrijven. Dat kan nog veranderen als later dit jaar de overheidscao's met terugwerkende kracht worden afgesproken. Bij de particuliere bedrijven stegen de contractlonen in het eerste en tweede kwartaal met gemiddeld 1,8 en 1,9 procent ten opzichte van een jaar eerder. In de gesubsidieerde sector (waaronder het grootste deel van de zorg valt) bedroeg de toename in zowel het eerste als het tweede kwartaal 1,1 procent.

Bij de overheid is het contractloon in het eerste kwartaal met 1,7 procent toegenomen. Over het tweede kwartaal zijn nog geen cao-loongegevens beschikbaar, omdat in het openbaar bestuur en in het onderwijs de cao-termijn is verstreken en er nog geen nieuwe collectieve afspraken zijn gemaakt.

5. Inkomen en arbeid

De werkgelegenheid gemeten in voltijdbanen is in het eerste kwartaal van 2004 met 1,8 procent gedaald ten opzichte van een jaar eerder. De werkgelegenheid liep dus snel terug, terwijl de economie in het eerste kwartaal weer licht groeide (0,9 procent). Er stonden 111 duizend vacatures open, 12 duizend meer dan in het vierde kwartaal van 2003. Ons land telde in het eerste kwartaal gemiddeld een half miljoen werklozen, een stijging van 128 duizend.

In het eerste kwartaal was het totaal aantal banen van werknemers 107 duizend lager dan in het eerste kwartaal van 2003. Dat is een daling van 1,4 procent. Het bedrijfsleven telde 153 duizend banen minder en overheid en zorg samen 46 duizend meer. Bij de zorg komen er nog steeds banen bij, maar de groei vlakt wel af. Voor het eerst is het aantal banen bij het openbaar bestuur gedaald. Ook daalde het aantal banen voor vrouwen.

Het inkomen van ondernemers en zelfstandigen steeg in het eerste kwartaal met 3,1 procent. De besparingen namen in het eerste kwartaal opnieuw toe, namelijk met 2,2 miljard euro.

Banenverlies in het bedrijfsleven loopt verder op

Het bedrijfsleven neemt tweederde van alle banen van werknemers in Nederland voor zijn rekening. In het eerste kwartaal van 2004 telde het bedrijfsleven ruim 4,9 miljoen banen. Dit zijn er 153 duizend minder dan een jaar eerder, ofwel een daling met 3 procent. Het banenverlies in het bedrijfsleven loopt nog steeds op. De daling van de werkgelegenheid was in de bouwnijverheid met 5,4 procent relatief het grootst. De industrie en de zakelijke dienstverlening telden 3,5 procent minder banen. De daling van de werkgelegenheid in de handel en reparatie was met 1,9 procent relatief bescheiden.

Na jaren van stijging is het aantal banen bij het openbaar bestuur in het eerste kwartaal van 2004 gedaald met 0,2 procent. De enige twee overgebleven bedrijfstakken met

banengroei zijn de gezondheids- en welzijnszorg en het onderwijs. Bij deze bedrijfstakken waren in het eerste kwartaal respectievelijk 40 en 8 duizend banen meer dan een jaar eerder. De stijging vlakt echter wel duidelijk af.

De werkgelegenheid uitgedrukt in voltijdbanen (arbeidsjaren) was in het eerste kwartaal 1,8 procent lager dan een jaar geleden. In arbeidsjaren gemeten loopt de werkgelegenheid dus sneller terug dan in banen. Dit komt doordat het banenverlies geconcentreerd is in bedrijfstakken met naar verhouding meer voltijdbanen, zoals de bouwnijverheid. Banengroei werd daarentegen gerealiseerd in bedrijfstakken als het onderwijs en de zorg, waar veel in deeltijd wordt gewerkt. Een steeds groter deel van de werkgelegenheid bestaat dus uit deeltijdbanen.

Voor het eerst sinds jaren minder banen voor vrouwen

In het eerste kwartaal van 2004 was het aantal banen van vrouwen 0,5 procent lager dan een jaar eerder. Terwijl het aantal banen van mannen al geruime tijd terugloopt, groeide de werkgelegenheid onder vrouwen nog door. De afgelopen jaren steeg de werkgelegenheid vooral in onderwijs en zorg. In die bedrijfstakken werken voor het merendeel vrouwen. Het aantal banen van mannen was 2,2 procent lager dan een jaar eerder.

Aantal vacatures neemt toe

In het eerste kwartaal van 2004 is het aantal openstaande vacatures gestegen. Eind maart stonden er 111 duizend vacatures open, 12 duizend meer dan in het vierde kwartaal van 2003. De stijging van het aantal vacatures sinds eind 2003 volgt op een daling van bijna drie jaar. Eind 2000 bereikte het aantal vacatures een recordhoogte van 213 duizend. Hierna daalde het aantal vacatures tot 92 duizend, eind september 2003.

Staat 10
Arbeidsvolume en beloning van werknemers naar bedrijfstakken

	Arbeidsvolume van werknemers					Beloning van werknemers					2004	
	2003	2003				2004	2003	2003				
		I	II	III	IV	I	I	II	III	IV		I
% mutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar												
BEDRIJFSTAKKEN (SBI 1993)												
Landbouw, bosbouw en visserij	-1,5	-0,9	-0,6	-1,3	-3,0	-2,3	4,1	5,9	5,3	3,6	1,7	1,5
Delfstoffenwinning	-2,5	-0,8	-2,7	-3,4	-2,1	0,4	2,5	2,8	2,0	1,5	3,5	4,1
Industrie	-3,1	-3,1	-2,9	-3,1	-3,5	-3,9	0,5	1,6	1,0	0,5	-1,1	-1,2
Energie- en waterleidingbedrijven	-1,5	-2,6	-1,5	-1,1	-1,0	-1,4	1,9	0,5	3,7	1,0	1,9	-2,0
Bouwnijverheid	-3,6	-2,3	-3,2	-4,0	-4,8	-5,3	-0,5	2,3	-0,3	-0,4	-3,6	-4,8
Handel, horeca en reparatie	-1,4	-1,2	-0,9	-1,8	-1,6	-2,2	2,2	2,8	2,2	1,8	2,2	0,7
Vervoer, opslag en communicatie	-1,9	-1,6	-1,8	-1,9	-2,0	-2,1	1,6	2,4	1,5	1,0	1,3	1,3
Financiële en zakelijke dienstverlening	-2,6	-2,2	-2,5	-2,7	-3,1	-3,3	1,5	2,6	1,5	1,1	0,9	0,1
Overheid	1,7	2,1	2,8	1,4	0,7	0,4	5,2	5,6	5,6	3,9	5,6	2,5
Zorg en overige dienstverlening	3,2	3,0	3,7	3,4	2,7	2,3	8,2	9,5	9,0	7,7	6,6	4,8
Totaal	-1,0	-0,7	-0,6	-1,1	-1,5	-1,8	2,9	3,8	3,2	2,4	2,1	0,8

De stijging van 12 duizend in het eerste kwartaal van 2004 draagt bij aan het beeld van een voorzichtig herstel op de arbeidsmarkt. Het aantal vacatures steeg vooral in de commerciële en niet-commerciële dienstverlening, met respectievelijk 6 duizend en 5 duizend.

Aan het eind van het eerste kwartaal van 2004 was het aantal openstaande vacatures per duizend banen (de vacaturegraad) even hoog als een jaar eerder. Per bedrijfstak gezien zijn er duidelijk verschillende ontwikkelingen. Zo is de vacaturegraad toegenomen bij de financiële instellingen, de landbouw, de horeca en bij de cultuur en overige dienstverlening. In de zorg daarentegen is de vacaturegraad 4 vacatures per duizend banen lager dan een jaar eerder.

Half miljoen werklozen

In het eerste kwartaal van 2004 telde ons land gemiddeld een half miljoen werklozen. Dat is liefst 128 duizend meer dan een jaar eerder. Gemiddeld was in het eerste kwartaal 6,6 procent van de beroepsbevolking werkloos. In dezelfde periode van vorig jaar was dit percentage 5,0. Door seizoeninvloeden komt de werkloosheid in het eerste kwartaal altijd hoger uit. Na correctie voor seizoeninvloeden komt de werkloze beroepsbevolking uit op 483 duizend. Het aantal werklozen groeit al enige tijd met gemiddeld 12 duizend personen per maand.

Loonkostenstijging zwakt af

De loonkosten per arbeidsjaar waren in het eerste kwartaal van 2004 gemiddeld 2,6 procent hoger dan een jaar eerder. De groei van de loonkosten is sterk afgenomen. In 2002 en 2003 bedroeg de loonkostenstijging nog 6,2 en 3,9 procent. Dat komt vooral door de teruglopende groei van de sociale lasten voor de werkgever. Loonkosten bestaan voor een deel uit betaalde lonen en voor een deel uit sociale lasten. In het eerste kwartaal van 2004 zijn de sociale lasten in het bedrijfsleven met slechts 1,5 procent gestegen vergeleken met voorgaand jaar. De betaalde lonen stegen tegelijkertijd met 3,2 procent.

De loonkostenstijging was met 0,6 procent in de bouw het laagst. Het hoogst was de stijging bij de financiële instellingen en de landbouw met ongeveer 4 procent.

Ook de cao-loonstijging is duidelijk teruggelopen. De cao-lonen stegen met 1,8 procent, tegen gemiddeld 2,8 procent in 2003.

De loonkosten per uur van het bedrijfsleven in de eurozone lagen in het eerste kwartaal van 2004 2,3 procent hoger dan een jaar eerder. Nederland ligt met een stijging van 2,8 procent iets boven het gemiddelde.

Forse groei netto-ondernemersinkomen

Het inkomen van ondernemers en zelfstandigen steeg in het eerste kwartaal met 3,1 procent. De groei van de door werkgevers betaalde loonsom lag met 0,8 procent in het eerste kwartaal flink lager dan de waardeverandering van het BBP (+2,0 procent). De belangrijkste oorzaken zijn de

verminderde spanningen op de arbeidsmarkt en het kabinetsbeleid van loonmatiging. Hierdoor zijn in vele bedrijfstakken CAO's afgesloten met lagere loonstijgingen.

Doordat de groei van de loonsom in het eerste kwartaal lager was dan de groei van het BBP is de waardeverandering van het bruto exploitatiesaldo (+3,3 procent) hoger dan die van het BBP. Dit saldo kan gezien worden als het inkomen van ondernemingen en zelfstandigen.

Het netto exploitatiesaldo kwam uit op 3,1 procent. Het verschil tussen de twee begrippen wordt veroorzaakt door de afschrijvingen en het saldo van de betaalde indirecte belastingen en verkregen subsidies.

Verdeling BBP naar onderdelen in het 1e kwartaal 2004

	Mld	t.o.v. 2003
Lonen, Salarissen en soc.lasten	56,8	+0,8%
Afschrijvingen	18,1	+3,4%
Belastingen en subsidies	13,6	+3,4%
Netto exploitatieoverschot	25,4	+3,1%
Totaal	113,9	+2,0%

Sterke stijging indirecte belastingen

In het eerste kwartaal zijn de indirecte belastingen fors gestegen (3,4 procent). Dit komt vooral door de zeer forse stijging van de overdrachtsbelasting (ruim 22 procent) en de BTW bij de investeringen (7 procent). De stijging werd nog enigszins gedempt door de daling (-1,1 procent) in BTW-afdrachten bij de consumptieve bestedingen.

Primaire inkomenssaldo sterk verbeterd

De uit het buitenland ontvangen dividenden, rente en andere primaire inkomens zijn in het eerste kwartaal fors toegenomen (+11,5 procent). De betaalde primaire inkomens zijn daarentegen gedaald met 3,6 procent. Dit resulteert in een saldo van de primaire inkomens van -0,7 miljard, tegenover -2,2 miljard in het eerste kwartaal van 2003.

Het primaire inkomen dat uit het buitenland wordt ontvangen of aan het buitenland wordt betaald bestaat voor de helft uit rente en voor een kwart uit dividenden. De rest wordt gevormd door lonen en andere inkomens. Door de verbetering van het primaire inkomenssaldo ligt in het eerste kwartaal de groei van het bruto nationaal inkomen (BNI) met 3,4 procent boven de groei van het BBP (+2,0 procent).

Primaire inkomens in 1e kwartaal 2004

	Mld	t.o.v. 1e kw. 2003
Ontvangen	10,4	+11,5%
Betaald	11,1	-3,6%
Saldo	-0,7	+1,5 mld

Lichte verslechtering saldo secundaire inkomens

De uit het buitenland ontvangen secundaire inkomens zijn in het eerste kwartaal met 15,5 procent gestegen. De betaalde secundaire inkomens stegen echter nog sneller (+17,2 procent). Hierdoor verslechterde het saldo van de secundaire inkomens in het eerste kwartaal licht tot -1,5 miljard. Door bovenstaande ontwikkeling is de groei van het beschikbaar nationaal inkomen met 3,3 procent iets lager dan dat van het BNI.

Secundaire inkomens in 1e kwartaal 2004

	Mld	t.o.v. 1e kw. 2003
Ontvangen	1,5	+15,5%
Betaald	3,0	+17,2%
Saldo	-1,5	-0,2 mld

Besparingen nemen toe

De nationale besparingen zijn in het verslagkwartaal 8,6 procent (2,2 miljard) toegenomen ten opzichte van het eerste kwartaal in 2003. Dit ondanks het feit dat de lonen minder snel stegen dan de inflatie. Dit komt mede door de stijging van het netto-ondernemersinkomen.

Investeringen in buitenland stijgen

Het totaal van de bruto investeringen (inclusief voorraden) steeg in het eerste kwartaal met 5,3 procent. De stijging van de besparingen (+8,6 procent) was echter sterker, waardoor het saldo van de Nederlandse investeringen en beleggingen in het buitenland (nationaal inkomensoverschot) steeg met 1,0 miljard tot 3,5 miljard.

6. Internationaal

Na een lange periode van lage economische groei lijkt de Europese economie zich eindelijk te herstellen. Er is sprake van een aantrekkende groei, de export laat een bescheiden stijging zien, er wordt weer meer geïnvesteerd en de werkloosheid stabiliseert. Toch doet Europa het nog steeds een stuk minder dan Japan en de VS, waar de economie zeer goed draait.

Groei Europese economie trekt aan

Na een lange periode van lage economische groei lijkt de Europese economie weer uit het dal te klimmen. De economische groei van de EU-15 bedroeg in het eerste kwartaal 2,3 procent. Dit is de hoogste groei sinds het eerste kwartaal van 2001. Daarbij moet worden aangetekend dat het eerste kwartaal door de schrikkel dag een werkdag meer telde. Maar ook zonder dit effect is de economische groei duidelijk hoger dan in de voorgaande kwartalen.

De verbetering van de economie is in het eerste kwartaal ook zichtbaar in Duitsland en Nederland. Beide landen kampten in 2003 met een recessie, maar het ergste lijkt achter de rug. In het eerste kwartaal groeide de Duitse economie met 1,5 procent, tegenover een nulgroei in het vierde kwartaal van 2003. In het tweede en derde kwartaal was er sprake van een economische krimp in Duitsland. In Nederland kromp de economie in 2003 gedurende alle vier kwartalen. In het eerste kwartaal herstelde de economie zich enigszins met een groei van 0,9 procent.

VS en Japan: economische groei stijgt verder

In de VS en Japan blijft de economie zich voorspoedig ontwikkelen. Het groeitempo van de Amerikaanse economie

steeg in het eerste kwartaal verder tot 5 procent. Dit is het hoogste groeipercentage in ruim 8 jaar.

Ook in Japan draaide de economie, na een reeks moeilijke jaren, erg goed. In het eerste kwartaal van 2004 groeide de Japanse economie met maar liefst 5 procent. Een zo sterke groei was er voor het laatst in het eerste kwartaal van 1991. De economische opbloei van Japan is voor een groot deel te danken aan de explosieve groei van de export vanaf de tweede helft van 2002. De toename van de Japanse export wordt veroorzaakt door de aanhoudend grote vraag vanuit het verre oosten (onder andere China) en de Verenigde Staten.

Voorzichtig herstel Europese export

Het herstel van de Europese economie gaat vaak gepaard met het aantrekken van de export. In het eerste kwartaal van 2004 is er een voorzichtig herstel van de Europese export zichtbaar. Het uitvoervolume van de EU-15 groeide in het eerste kwartaal met bijna drie procent.

De Europese export heeft tot nu toe niet kunnen profiteren van de opleving van de Amerikaanse economie. De groei van de Amerikaanse economie leidt tot een sterk toenemende vraag naar buitenlandse producten. De hoge eurokoers zorgt er voorlopig echter voor dat de vraag naar Europese producten vanuit met name de VS niet spectaculair stijgt.

De Duitse export liet in het eerste kwartaal wel een sterke stijging zien. Het uitvoervolume steeg met ruim 7 procent, tegen 1,5 procent in het vierde kwartaal. Hiermee presteert Duitsland qua export duidelijk beter dan de EU-15. In Nederland was in het eerste kwartaal van een fors aantrekkende export geen sprake. Het uitvoervolume steeg met

Staat 11
Internationale economische gegevens: eerste kwartaal 2004

	Nederland	Duitsland	EU-15	Verenigde Staten ¹⁾	Japan
% mutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar					
Bruto binnenlands product (marktprijzen)	0,9	1,5	2,3	5,0	5,0
Consumptie door huishoudens incl. IZWh	0,0	-0,1	2,0	4,3	3,5
Consumptie door de overheid	-0,1	0,0	1,9	2,6	0,9
Bruto investeringen in vaste activa	4,3	1,2	3,8	8,2	6,7
Export van goederen en diensten	2,3	7,2	2,9	7,8	15,1
Import van goederen en diensten	2,1	3,9	2,8	6,9	6,0
%					
HICP ²⁾	1,4	1,0	1,7	1,7	-0,2
Werkloosheidsgraad ³⁾	4,7	9,3	8	5,6	4,9

Bron: Eurostat, OESO, CBS.

¹⁾ Seizoengecorrigeerde cijfers.

²⁾ Voor VS en Japan is CPI gebruikt.

³⁾ Als percentage van de beroepsbevolking, OESO definitie.

2,3 procent. Dit is ruim een procent meer dan in het voorgaande kwartaal.

Export VS groeit sterk

De Amerikaanse export kon in de voorgaande periode nog niet profiteren van de sterk gedaalde dollarkoers. Ondanks het feit dat Amerikaanse producten voor het buitenland relatief veel goedkoper werden, nam de vraag niet toe. Aan het eind van 2003 kwam hierin verandering en trok de Amerikaanse export duidelijk aan. In het eerste kwartaal zette deze ontwikkeling door en lag het uitvoervolume bijna 8 procent hoger dan in dezelfde periode een jaar eerder (zie ook grafiek 6.uitvoer).

In Japan blijft de export stormachtig groeien. De laatste acht kwartalen groeide de Japanse export gemiddeld met meer dan 11 procent. In het eerste kwartaal van 2004 lag de exportgroei met 15 procent zelfs nog ruim boven dit gemiddelde. De sterke stijging van de export wordt onder andere veroorzaakt door aanhoudende vraag uit het verre oosten (met name China) en de VS.

Investeringen EU trekken aan

Voor het eerst sinds bijna drie jaar zijn de Europese investeringen in het eerste kwartaal weer gegroeid (+3,8 procent). Na tien kwartalen daling was er in het vierde kwartaal van 2003 al sprake van een nulgroei. Het is de vraag of de groei van de investeringen in de komende kwartalen zal doorzetten. De groei werd namelijk in het eerste kwartaal voor een groot deel bepaald door incidentele factoren. In het verleden bleven bij een aantrekkende economische groei de investeringen in het begin vaak achter. Een verklaring hiervoor is dat aan de toegenomen vraag in eerste instantie kan worden voldaan door de bezettingsgraad te verhogen. Hiervoor zijn dus geen nieuwe investeringen nodig. Pas als de economische opleving enige tijd aanhoudt, zijn er uitbreidingsinvesteringen nodig. De situatie in de VS is hiervan een goede illustratie. Begin 2002 begon de Amerikaanse economie al aan te trekken, maar de investeringen volgden pas in de loop van 2003.

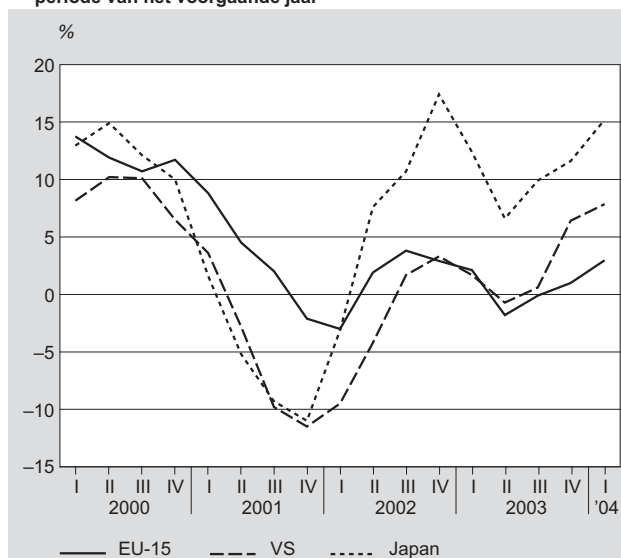
Ook in Duitsland en Nederland kwam in het eerste kwartaal een einde aan een lange periode van dalende investeringen in vaste activa. In Duitsland nam het investeringsvolume toe met 1,2 procent ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Nederland zit met een groei van 4,3 procent licht boven het gemiddelde van de EU-15.

Forse investeringsgroei VS en Japan

In de VS en Japan draait de economie de laatste kwartalen zeer goed. Een aanhoudende hoge economische groei zorgt voor vraag naar extra productiecapaciteit, waardoor nieuwe investeringen nodig zijn. De VS en Japan bevinden zich op dit moment beide in een fase van hoge economische groei en fors stijgende investeringen.

In het eerste kwartaal groeide het investeringsvolume in de VS met ruim 8 procent. Dit is de hoogste groei sinds het derde kwartaal van 1999. Ook in Japan versnelde de

7. Uitvoer van goederen en diensten volumemutaties t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar

investeringsgroei verder, tot bijna 7 procent in het eerste kwartaal. Een dergelijke hoge groei is in Japan sinds het derde kwartaal van 1996 niet meer voorgekomen.

Hogere groei huishoudensconsumptie EU-15

De consumptiegroei van huishoudens in de EU-15 lag de afgelopen twee jaar op een laag, maar stabiel niveau. In de afgelopen acht kwartalen schommelde de groei rond de één procent. Deze gematigde groei paste goed in het algemene economische beeld van de EU-15. In het eerste kwartaal van 2004 lijken zowel de economische groei als de huishoudensconsumptie van de EU-15 echter wat aan te trekken. De consumptie van huishoudens groeide met 2 procent, tegen 1,1 procent in het voorgaande kwartaal.

In Nederland en Duitsland zijn de consumenten nog steeds terughoudend in hun bestedingsgedrag. De huishoudensconsumptie in Nederland en Duitsland lag op hetzelfde niveau als een jaar eerder. In de voorgaande kwartalen daalden de consumptieve bestedingen van huishoudens in zowel Duitsland als Nederland.

De huishoudensconsumptie neemt in de Amerikaanse economie een zeer belangrijke plaats in. Het aandeel van de huishoudensconsumptie is met 70 procent in de VS namelijk een stuk hoger dan in de EU-15 (58 procent) en in Nederland (50 procent).

In het eerste kwartaal groeide de huishoudensconsumptie in de VS fors, met 4,3 procent. Door het herstel op de aandelenbeurzen en de gunstige economische vooruitzichten zien de Amerikaanse huishoudens de toekomst met vertrouwen tegemoet. Dit vertaalt zich in een hoge consumptie.

Ook in Japan heeft de verbeterende economische situatie een gunstig effect op de huishoudensconsumptie. Na jaren van economische malaise en deflatie neemt het vertrouwen in de Japanse economie weer toe. Dit zorgt voor een aantrekken van de huishoudensconsumptie. Lange tijd waren de Japanse consumenten erg terughoudend en groeide de consumptie met minder dan één procent. In het

eerste kwartaal kwam de groei met 3,5 procent echter duidelijk hoger uit.

Groei overheidsconsumptie EU-15 stabiel

De groei van de overheidsconsumptie van de EU-15 schommelt al vanaf het laatste kwartaal van 2002 rond de twee procent. In het eerste kwartaal bedroeg de groei 1,9 procent, vrijwel gelijk aan het groeipercentage van een kwartaal eerder.

In Nederland en Duitsland kwam de overheidsconsumptie in het eerste kwartaal ongeveer uit op hetzelfde niveau als een jaar eerder. Deze nulgroei is opvallend omdat in het voorgaande kwartaal nog een groei van respectievelijk 2,6 en 1,3 procent werd gemeten. In 2003 overschreden Nederland en Duitsland de EMU-tekortnorm (3 procent BBP) en ontvingen hiervoor een waarschuwing. In beide landen zijn extra maatregelen genomen om overschrijding van de EMU-norm in de toekomst te voorkomen. Belangrijk onderdeel van de maatregelen is het terugdringen van de uitgaven (consumptie) van de overheid.

In de VS is het groeitempo van de overheidsconsumptie de afgelopen kwartalen wat afgenomen. In het eerste kwartaal van 2004 kwam de groei uit op 2,6 procent, tegen bijna 4 procent een jaar eerder. De overheidsconsumptie was, mede door de uitgaven als gevolg van de oorlog in Irak, de afgelopen kwartalen erg hoog. Mogelijk dat het oplopende begrotingstekort de regering in Washington echter dwingt om de uitgaven wat te matigen.

Japan kende gedurende een aantal jaren een sterke stijgende overheidsconsumptie. De laatste kwartalen is de groei echter een stuk lager. In het eerste kwartaal bedroeg de groei van de Japanse overheidsconsumptie 0,9 procent.

Inflatie EU-15 daalt verder

De inflatie in de Europese Unie is de afgelopen periode gestaag teruggelopen naar 1,7 procent in het eerste kwartaal van 2004. Een jaar eerder bedroeg de Europese geldontwaarding nog 2,2 procent. Een belangrijke oorzaak voor de teruglopende inflatie is de hoge eurokoers. Hierdoor worden importproducten relatief goedkoper, hetgeen de prijsstijgingen tempert. Ook de lage loonstijgingen, als gevolg van de hoge werkloosheid, hebben een drukkend effect op de inflatieontwikkeling. Duitsland is binnen de EU-15 één van de landen met de laagste inflatie. In het eerste kwartaal bedroeg de geldontwaarding bij onze oostburen één procent.

In Nederland daalde de Europees geharmoniseerde consumentenprijsindex (HICP) in het eerste kwartaal sterk.

Met 1,4 procent lag de inflatie in Nederland onder het gemiddelde van de EU-15. Het is voor het eerst sinds begin 2000 dat de Nederlandse inflatie lager is dan het EU-gemiddelde. De waarde van de HICP is 0,2 procent hoger dan het consumentenprijsindexcijfer (CPI) voor Nederland. Het verschil tussen de beide indices wordt onder andere veroorzaakt door de verschillende behandeling van consumptiegebonden belastingen, woonlasten en gezondheidszorg.

Ondanks de snelle economische groei daalde de inflatie in de Verenigde Staten in het eerste kwartaal van 2,3 naar 1,7 procent. Japan kampt al sinds het vierde kwartaal van 1998 met deflatie. Door de economische opleving nam de deflatie in Japan wel langzaam af, in het eerste kwartaal tot 0,2 procent.

Europese werkloosheid stabiel

De werkloosheid in de EU (volgens de OESO-definitie) is de laatste kwartalen gestabiliseerd op 8,0 procent. Na een aantal kwartalen met stijgende werkloosheid is de stabilisatie een goed teken. De Europese werkloosheid ligt echter nog steeds aanzienlijk hoger dan in de VS en Japan. Binnen de EU blijft met name Duitsland een zorgenkind, al is ook hier sprake van een stabilisatie. In het eerste kwartaal zat ruim 9 procent van de Duitse beroepsbevolking werkloos thuis.

De Nederlandse werkloosheid (volgens de OESO-definitie) loopt snel op. De werkloosheid kwam in het eerste kwartaal uit op 4,7 procent, ruim een half procent meer dan een kwartaal eerder. Nederland heeft internationaal gezien nog steeds een lage werkloosheid, maar het verschil met de VS en Japan wordt snel kleiner.

Werkloosheid VS daalt gestaag

Begin 2002 begon de Amerikaanse economie zich te herstellen van de terugval in 2001. Ondanks de aantrekkende economische groei duurde het nog tot het derde kwartaal van 2003 voordat de werkloosheid in de VS begon te dalen. Inmiddels draait de Amerikaanse economie op volle toeren en loopt de werkloosheid in snel tempo terug. In het eerste kwartaal was 5,6 procent van de Amerikanen werkloos, bijna een half procent minder dan een kwartaal eerder.

Ook in Japan profiteert de arbeidsmarkt van de economische opleving. In het eerste kwartaal daalde de werkloosheid tot 4,9 procent.

Naar een snellere beschikbaarheid van cijfers

Leendert Hoven

1. Inleiding

Statistiek is in zekere zin bederfelijke waar. Naarmate cijfers sneller beschikbaar komen, zijn ze van meer waarde voor de gebruiker. Met name vanuit Europa wordt steeds meer een beroep gedaan op statistiekproducenten om te komen tot een snellere publicatie van belangrijke korte termijnindicatoren. Het spreekt eigenlijk vanzelf, dat de informatie niet alleen snel moet zijn, maar ook aan andere kwaliteitseisen moet voldoen. Gebruikers die het belang van snellere cijfers bepleiten, noemen vaak in één adem het belang van voldoende nauwkeurigheid. Met name voor beleidsdoeleinden zijn de vereisten qua nauwkeurigheid streng en kunnen de gevolgen van het gebruik van snelle, maar onnauwkeurige cijfers minstens zo ernstig zijn als het laat beschikbaar komen van de cijfers. Snel, maar ook voldoende nauwkeurig, daar gaat het dus om. In dit artikel wordt ingegaan op de vraag, welke mogelijkheden bestaan om tot snellere publicatie te komen zonder dat de nauwkeurigheid van de cijfers in het gedrang komt.

2. Europa en snellere cijfers

De eenwording van Europa heeft geleid tot een groeiende vraag naar betrouwbare, vergelijkbare, maar ook snellere Europese statistische informatie. De roep om snellere cijfers had vooral te maken met het feit dat belangrijke korte termijninformatie in de Verenigde Staten doorgaans veel eerder ter beschikking komt dan in Europa.

Inmiddels is een aantal stappen gezet om aan de vraag naar snellere cijfers te kunnen voldoen.

Allereerst is in 2000 het actieplan van het Economisch en Financieel Comité, EFC-actieplan of EMU-actieplan opgesteld, met als oogmerk om snelle Europese cijfers te kunnen maken voor het economische beleid van Europa. Het plan bestaat uit een aantal aanbevelingen rond versnellingen of uitbreidingen van statistische gegevens die voor de Economische Monetaire Unie (EMU) van belang zijn.

Vervolgens werd in 2001 een task force opgericht die moest inventariseren hoe snel en op welke wijze de korte termijn cijfers in de Verenigde Staten worden samengesteld. Uit deze vergelijking kwam een voorstel voor versnelling van een aantal kernvariabelen, de zogenaamde Principal European Economic Indicators (PEEI's)¹⁾. Voor deze PEEI's zijn vervolgens in Europees verband afspraken gemaakt over versnelling, verdere harmonisering en detaillering.

Ten slotte kan het *First for Europe* principe genoemd worden. *First for Europe* betekent dat cijfers voor Europa

prioriteit hebben boven de nationale cijfers en dat de processen en methoden zo worden ingericht dat er snelle resultaten voor de eurozone beschikbaar komen. Het gaat hierbij in de eerste plaats om de PEEI's.

Verder is van belang dat Europa, en dan met name de Europese Centrale Bank, veel belang hecht aan gelijktijdige publicatie van de cijfers van de lidstaten. Momenteel probeert men, onder andere voor de publicatie van de kwartaalcijfers van de economische groei, tot nadere afspraken hierover te komen. Dat zou concreet kunnen betekenen dat een lidstaat die zijn cijfers eerder klaar heeft dan de andere nog een aantal dagen met publiceren zou moeten wachten.

Het CBS ziet de noodzaak van vollediger en snellere cijfers voor Europa. Het *First for Europe* principe wordt door het CBS op hoofdlijnen als volgt ingevuld:

- Voor de Europese statistieken en variabelen, de variabelen uit het EFC-actieplan en de PEEI's voorop, geldt als doelstelling dat het CBS levert binnen de termijnen die in Europees verband zijn afgesproken ten aanzien van *flash releases* en daarop volgende publicaties.
- In principe worden alleen cijfers aan Europa geleverd die ook nationaal worden gepubliceerd en wordt het nationale cijfer op hetzelfde moment als de EU/EMU totalen gepubliceerd. Alleen bij uitzondering kunnen ook cijfers worden geleverd die nationaal later, of niet worden gepubliceerd.

3. Hoe snel is Nederland in vergelijking met andere landen?

Zoals gezegd zijn de Verenigde Staten in het algemeen veel sneller met het publiceren van korte termijnstatistieken dan Europa. In de Verenigde Staten worden belangrijke korte termijnstatistieken al binnen 2 à 3 weken na afloop van de verslagperiode gepubliceerd. Binnen Europa zijn de verschillen qua snelheid aanzienlijk. Alleen het Verenigd Koninkrijk komt voor sommige statistieken (met name de flashraming van de economische groei) in de buurt van de Verenigde Staten. Nederland neemt een middenpositie in: relatief snel op sommige terreinen, minder snel op andere. Tabel 1 vergelijkt de datum van eerste publicatie (gemeten in aantal dagen na afloop van de verslagperiode) voor enkele belangrijke korte termijnindicatoren tussen een aantal Europese landen.

Overigens is enige voorzichtigheid bij de interpretatie van de publicatiedata op zijn plaats. Dat geldt onder meer voor de werkloosheidscijfers. In Nederland worden deze berekend als voortschrijdend driemaandsgemiddelde. Het driemaandsgemiddelde wordt toegekend aan de middelste van de drie maanden waarover wordt gemiddeld. In andere landen waar met driemaandsgemiddelden wordt gewerkt

wordt het cijfer toegekend aan de laatste van de drie maanden. Men is op die wijze ogenschijnlijk een maand sneller, maar in werkelijkheid niet. Een soortgelijke vorm van 'optisch bedrog' doet zich voor bij de inflatiemeting en de producentenprijsindexcijfers, waar de timing en de lengte van de meetperiode binnen de maand van land tot land verschilt. Ten slotte dient vermeld te worden dat de tabel niets zegt over andere kwaliteitsaspecten, zoals nauwkeurigheid en mate van detail. Als men een hoge prioriteit toekent aan snelheid, kan dat soms betekenen dat men genoeg neemt met een wat minder nauwkeurig cijfer. In dit verband wordt er soms op gewezen dat de Amerikaanse cijfers naderhand nog wel eens fors worden herzien. Zo werd bijvoorbeeld het groeicijfer over het eerste kwartaal van 2001, dat binnen een maand na afloop van het kwartaal werd gepubliceerd, enkele weken later alweer fors bijgesteld (1,3 in plaats van 2 procent). Overigens zijn bijstellingen van de groeicijfers in Nederland ook geen uitzondering. Interessant in dit verband is het onderzoek van Nijmeijer en Hijman (2004). Zij constateren dat gemiddeld over het tijdvak 1991–2000 de eerste raming van de economische groei 0,35 procentpunt onder het uiteindelijke cijfer ligt, met een uitschieter van 0,8 procentpunt in 1994.

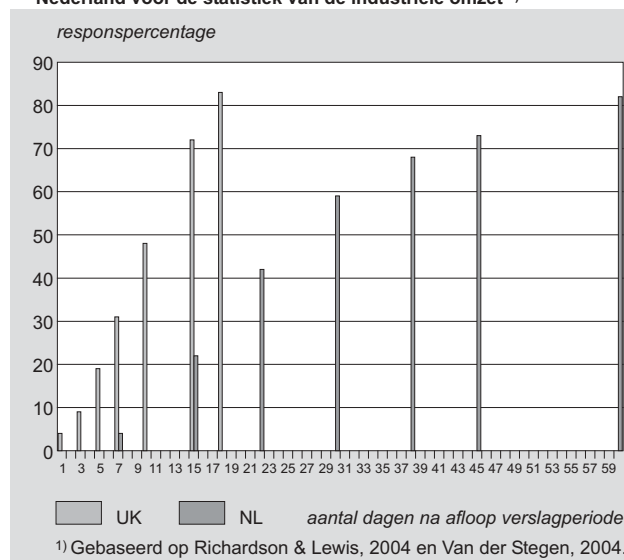
4. Waarom zijn anderen soms sneller dan wij?

Wat betreft de vergelijking tussen Europa en de Verenigde Staten, spelen de volgende aspecten een rol:

- politieke en institutionele verschillen;
- verschillen in methoden, expertise, middelen en prioriteiten.

In de Verenigde Staten wordt een hoge prioriteit aan snelheid gegeven. Deze is formeel vastgelegd in presidentiële richtlijnen, die inhouden dat belangrijke korte termijnstatistieken binnen 22 werkdagen na afloop van de verslagperiode moeten worden gepubliceerd. Aan andere kwaliteitseisen, met name de samenhang tussen statistieken en regionale detaillering, wordt minder belang gehecht. Dat heeft mede te maken met de manier waarop de statistiekproductie in de Verenigde Staten is geregeld: gecentraliseerd op federaal niveau, maar gedecentraliseerd als het om verschillende statistieken gaat. Er is nauwelijks coördinatie tussen de verschillende bureaus (Bureau of

1. Vergelijking van de responssnelheid in het Verenigd Koninkrijk en Nederland voor de statistiek van de industriële omzet ¹⁾

Economic Analysis, Bureau of Labor Statistics, Bureau of the Census, Federal Reserve Board). De eerste ramingen zijn in de VS vaak gebaseerd op kleine steekproeven, maandindicatoren zijn vaak gebaseerd op een bepaalde dag of week in het midden van de maand. Verder steekt men erg veel energie in het snel binnenhalen van de gegevens (*response chasing*). Het aantal vragen is doorgaans beperkt, men maakt veel gebruik van *quick media* (e-mail, fax) en er wordt ook erg veel gebruik gemaakt van de telefoon om de informatie snel binnen te halen.

In Europa ligt de focus traditioneel op nationale statistieken en hecht men meer aan nauwkeurigheid dan aan snelheid. Wat betreft de vergelijking binnen Europa kan worden opgemerkt dat ook het Verenigd Koninkrijk erg veel energie steekt in *response chasing*. Het verschil in responssnelheid tussen het Verenigd Koninkrijk en Nederland is soms opmerkelijk, zie figuur 1 voor een voorbeeld.

5. De afruil tussen snelheid en nauwkeurigheid

Een telkens terugkerend aspect in de discussies over snelle cijfers betreft de afruil tussen snelheid en nauwkeurigheid. Het gaat erom een optimaal evenwicht tussen

Tabel 1
Vergelijking van publicatiedata tussen Europese landen voor enkele korte termijnindicatoren, naar de situatie in de tweede helft van 2003

Economische groei	Inflatie ¹⁾	Producentenprijsindex	Detailhandelsomzet	Productieindex	Bouwproductie	Werkloosheid
UK 25	BE 3	LU 9	UK 22	FI 30	DE 38	AT 3
NL 45	NL 7	UK 10	SE 26	PT 31	FR 43	BE 3
DE 45	LU 7	FI 17	ES 30	ES 37	BE 44	DE 6
FR 47	DK 10	DE 19	PT 31	DK 37	NL ²⁾ 45	IE 7
ES 57	DE 11	PT 20	DE 33	DE 38	PT 46	ES 8
BE 57	FR 12	BE 22	FR 35	UK 39	FI ²⁾ 50	SE 12
DK 60	SE 13	IE 25	DK 40	NL 40	DK ²⁾ 60	PT 16
SE 65	IE 13	ES 26	FI 46	FR 43	LU 64	FI 18
FI 70	ES 13	SE 26	NL 51	IT 43	UK ²⁾ 66	LU 24
PT 70	FI 14	FR 27	IE 52	BE 44		DK 28
IT 71	IT 15	IT 30	IT 52	SE 45		FR 30
GR 71	PT 15	NL 30	BE 57	IE 52		NL 48
AT 80	UK 18	DK 36	AT 58	LU 68		UK 52
IE 110	AT 18			AT 119		IT 55

¹⁾ Dit betreft de 'officiële cijfers', dus niet de flashramingen die door Duitsland en Italië worden geproduceerd en rond het einde van de verslagmaand beschikbaar komen.
²⁾ Kwartaalstatistiek.

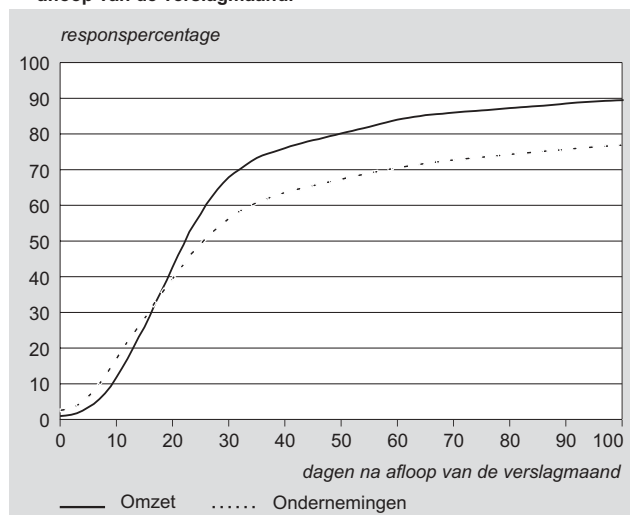
deze kwaliteitsaspecten te vinden. Een probleem daarbij is dat dit evenwicht niet voor elk gebruik, elke gebruiker of voor elk statistisch gegeven hetzelfde zal zijn. Ook zullen de specifieke omstandigheden hierbij een rol kunnen spelen. Op het moment dat de economie zich bijvoorbeeld op een keerpunt bevindt, kan een kleine herziening groei in recessie veranderen of vice versa.

Wat moet precies onder nauwkeurigheid worden verstaan? In de discussies over snellere cijfers hanteert men vaak de volgende maatstaf voor onnauwkeurigheid: de discrepantie tussen een eerder gepubliceerd, voorlopig cijfer en het definitieve cijfer. Soms duidt men deze maatstaf aan met de term 'betrouwbaarheid' om daarmee te onderstrepen dat ook het definitieve cijfer nog kan afwijken van het onbekende 'werkelijke' cijfer.

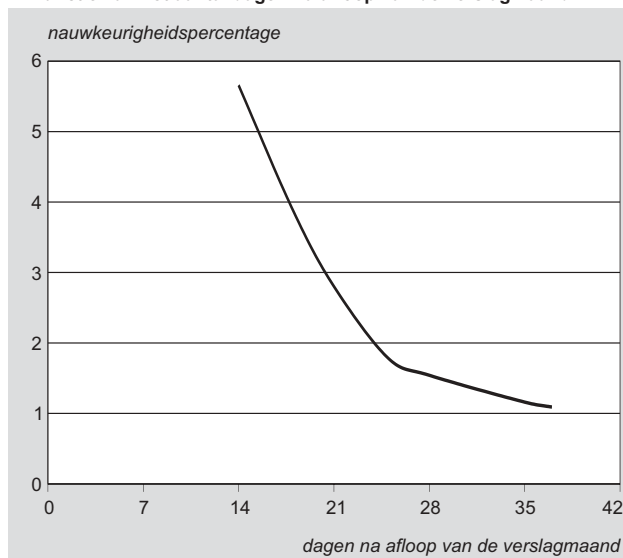
Normaliter zal een cijfer, naarmate het eerder gepubliceerd wordt, minder nauwkeurig zijn omdat het gebaseerd is op minder gegevens. Wordt de informatie bijvoorbeeld verkregen uit schriftelijke enquëtering van (een steekproef van) bedrijven, dan zal niet ieder bedrijf even snel responderen. Figuur 2 (ontleend aan Aelen, 2004) illustreert dit voor de maandstatistiek van de industriële omzet. De figuur laat zien hoe het percentage van het aantal ondernemingen dat gerepondeerd heeft zich in de tijd ontwikkelt, alsmede het percentage van de omzet dat met deze ondernemingen correspondeert. De eerste omzetcijfers die het CBS iedere maand publiceert, 37 dagen na afloop van de verslagperiode, hebben gemiddeld betrekking op de respons van 62 procent van de bedrijven, gezamenlijk goed voor gemiddeld 74 procent van de totale omzet. Voor de bedrijven waarvan op dat moment nog geen respons binnen is wordt een omzetwaarde geraamd ('geïmputeerd') op basis van de veronderstelling dat de ontwikkeling van de omzet van deze bedrijven ten opzichte van de vorige maand gelijk is aan die van overeenkomstige bedrijven die wel hebben gerepondeerd. Men maakt hierbij onderscheid in 124 categorieën bedrijven.

In principe kan op ieder moment na afloop van de verslagperiode, zodra er respons binnen is, een omzetcijfer worden berekend, dat naar mate de tijd voortschrijdt op steeds meer respons gebaseerd is en steeds nauwkeuriger wordt.

2. Ondernemingen die hebben gerepondeerd als percentage van de totale steekproef en de omzet van deze bedrijven als percentage van de totale omzet, beide als functie van het aantal dagen na afloop van de verslagmaand.

3. Nauwkeurigheid van de statistiek van de industriële omzet als functie van het aantal dagen na afloop van de verslagmaand

Dit wordt geïllustreerd in figuur 3. Deze laat de ontwikkeling van de *root mean square error* (rmse) van de voorlopige schatting ten opzichte van het definitieve cijfer zien als functie van het aantal dagen na afloop van de verslagmaand voor de maandstatistiek van de industriële omzet. De figuur is gebaseerd op een simulatie van Aelen (2004), die hiervoor de beschikking had over microdata over een periode van vijf jaar. De rmse is een veel gebruikte maat voor nauwkeurigheid. Andere maatstaven die men zou kunnen gebruiken zijn de maximale fout, het aantal malen dat de fout een bepaalde waarde overschrijdt of het aantal malen dat de richting van de ontwikkeling verkeerd wordt aangegeven. Het cijfer dat momenteel na 37 dagen wordt gepubliceerd heeft een rmse van circa 1,1%. Uit de figuur valt af te lezen hoe groot de nauwkeurigheid zou zijn bij eerdere publicatie, gesteld dat aan de methode verder niets zou worden veranderd en de respons op dezelfde wijze zou blijven binnenkomen als nu het geval is. Zou het streven zijn om al na 15 dagen te publiceren (in navolging van de VS) dan zou de rmse ceteris paribus rond 6 procent uitkomen en daarmee de kans op forse herzieningen toenemen. De vraag is of deze nauwkeurigheid voor gebruikers voldoende zou zijn.

Wanneer is een cijfer nauwkeurig genoeg? Bier en Ahnert (2001) geven vanuit de optiek van de Europese Centrale Bank enkele indicatieve richtlijnen. Voor sleutelmaatstaven, zoals de geharmoniseerde index van consumentenprijzen als maatstaf voor prijsstabiliteit, stelt men dat frequente herzieningen van meer dan 0,1 procentpunt even schadelijk zijn als late publicatie. Voor een reeks andere belangrijke indicatoren die gewoonlijk geringe veranderingen van periode op periode laten zien, zijn aanvaardbare herzieningen vergelijkbaar klein. Voor een uitgebreide reeks conjunctuurgegevens liggen aanvaardbare herzieningen tussen 0,1 en 0,5 procentpunt, afhankelijk van de aard van de indicator. Ten slotte zijn er nog statistische gegevens waarvoor de eisen minder streng zijn. Met name gaat het daarbij om detailinformatie of om gegevens waarvan bekend is dat ze van periode op periode sterk fluctueren.

Het voorgaande betekent niet dat er geen mogelijkheden zouden zijn om sneller te publiceren zonder dat de nauwkeurigheid in het gedrang komt. Het komt er dan op neer om mogelijkheden te zoeken om een lijn als in figuur 3 naar links te verplaatsen. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door bedrijven ertoe aan te sporen sneller in te zenden (*response chasing*, zoals in Engeland gebeurt). Maar er zijn ook andere mogelijkheden.

6. Mogelijkheden tot versnellen

Het zou in het kader van dit artikel te ver voeren om alle mogelijkheden om te versnellen de revue te laten passeren. Zonder volledig te willen zijn, noemen we een aantal die veelbelovend lijken of in ieder geval de moeite waard om nader te onderzoeken.

6.1 Gebruik van alternatieve imputatiemethoden voor non-respons

Onderzoek van Aelen (2004) heeft aangetoond dat voor de statistiek van de industriële omzet door het gebruik van alternatieve imputatiemethoden voor non-respons een beter resultaat kan worden behaald. De eerste methode die Aelen heeft onderzocht en die hij de *improved trend-based* methode noemt, lijkt veel op de momenteel gebruikte methode. Er worden echter geen gegevens van de verslagmaand en de maand voorafgaand aan de verslagmaand gebruikt, maar gegevens over de verslagmaand en de overeenkomstige maand één jaar eerder. Daarnaast worden bij het imputeren minder categorieën van bedrijven onderscheiden (30 in plaats van 124).

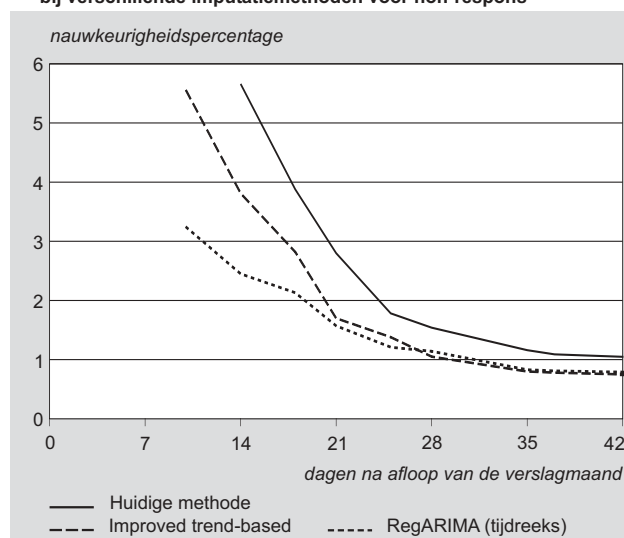
De tweede methode die Aelen heeft onderzocht is gebaseerd op tijdreeksanalyse. Zowel in de huidige methode als in de *improved trend-based* methode worden bij het imputeren de gegevens van slechts twee maanden gebruikt. De regARIMA methode maakt gebruik van de gehele tijdreeks. Hiertoe wordt de populatie van bedrijven in twee groepen verdeeld: een groep die gerespondeerd heeft (groep I) en een groep die dat (nog) niet heeft gedaan (groep II). De tijdreeksen van beide groepen (die van groep I loopt tot maand t , die van groep II tot maand $t-1$) worden vervolgens gebruikt om de totale omzet van groep II voor maand t te voorspellen. Dat gebeurt door de tijdreeks van groep II te modelleren volgens de zogenaamde regARIMA methode:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 Y_{it} + Z_t,$$

waarin Y de totale omzet aangeeft, de subscripten I en II de genoemde groepen aangeven, β_0 en β_1 regressiecoëfficiënten zijn en Z_t de residuen. De residuen worden gemiddeld met gebruik van ARIMA modellen, die vaak gebruikt worden bij de analyse van economische tijdreeksen. Voor verdere details wordt verwezen naar Aelen (2004).

Figuur 4, ontleend aan Aelen (2004), laat de resultaten van beide alternatieve imputatiemethoden in vergelijking met de huidige methode zien. Beide methoden presteren aanmerkelijk beter, in termen van de rmse. Beide methoden leveren rond 27 dagen na afloop van de verslagmaand, wanneer gemiddeld 52 procent van de bedrijven heeft gerespondeerd, een resultaat dat net zo nauwkeurig is als

4. Nauwkeurigheid van de statistiek van de industriële omzet als functie van het aantal dagen na afloop van de verslagperiode, bij verschillende imputatiemethoden voor non-respons

het momenteel na 37 dagen gepubliceerde cijfer (dat berust op 62 procent respons). De figuur laat zien dat beide alternatieve methoden ook bij eerdere publicatie beter presteren dan de huidige methode. Vanaf 3 weken na afloop van de verslagperiode presteren de *improved trend-based* methode en de regARIMA methode ongeveer even goed, bij nog eerdere publicatie is de regARIMA methode beter.

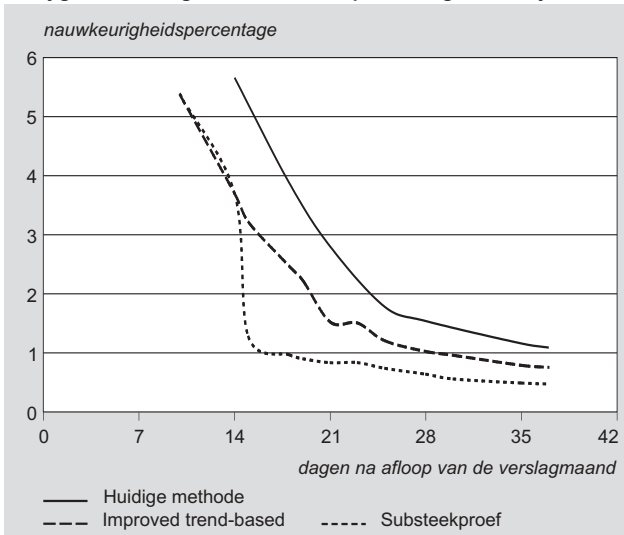
6.2 Gebruik van substeekproeven met de belangrijkste bedrijven

Een andere methode die veelbelovend lijkt maakt gebruik van een substeekproef waarin alleen de belangrijkste bedrijven zitten. Van der Stegen (2004) heeft deze methode onderzocht voor de maandstatistiek van de industriële omzet. Van der Stegen is in zijn onderzoek uitgegaan van een substeekproef van bedrijven met 500 of meer werknemers. Deze bedrijven, ongeveer 3 procent van het totale aantal, zijn goed voor meer dan 40 procent van de industriële omzet. Als het mogelijk zou zijn om de respons van deze bedrijven (via gerichte *response chasing*) al snel na afloop van de verslagperiode binnen te halen, dan kan al binnen 2 à 3 weken een resultaat worden behaald dat net zo nauwkeurig is als momenteel na 37 dagen. De gegevens van de andere bedrijven worden, voor zover ze binnen zijn, ook meegenomen, maar er wordt geen moeite gedaan om deze versneld binnen te krijgen. Door deze methode te combineren met een betere imputatiemethode voor non-respons, zoals de *improved trend-based* methode, kan het resultaat nog verder worden verbeterd. Zie figuur 5, waarin is aangenomen dat alle grote bedrijven binnen twee weken hebben gerespondeerd.

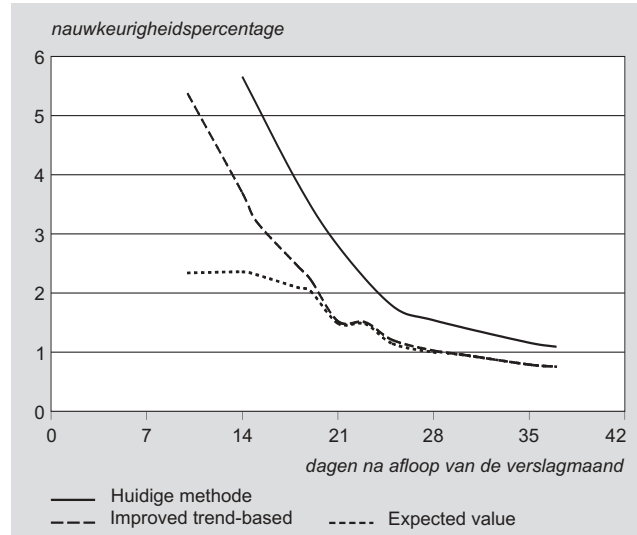
6.3 Nowcasten/Expected Value Approach

Nowcasten is afgeleid van *forecast* (voorspellen) en betekent zoiets als 'het voorspellen van het heden'. Volledig *nowcasten* houdt in dat nog geen waarnemingen van de

5. Nauwkeurigheid van de statistiek van de industriële omzet als functie van het aantal dagen na afloop van de verslagperiode, bij gebruikmaking van een substeekproef van grote bedrijven

6. Nauwkeurigheid van de statistiek van de industriële omzet als functie van het aantal dagen na afloop van de verslagperiode, bij gebruikmaking van de expected value approach.

doelvariabele binnen zijn en dat een raming wordt gemaakt op basis van een model. Daarin kan gebruik gemaakt worden van tijdreeksanalyse, verwachtingsindicatoren (bijvoorbeeld conjunctuurtestgegevens) of gerelateerde indicatoren (bijvoorbeeld het elektriciteitsverbruik als indicator voor de industriële productie).

De *expected value approach* combineert de *nowcasts* met vroeg binnengekomen respons (die op zijn beurt weer gebruikt kan worden om de kwaliteit van de *nowcasts* te verbeteren). De aldus tot stand gekomen ramingen combineren waarnemen (meten) met modelmatig schatten en krijgen, naar mate er meer waarnemingen binnenkomen, steeds meer het karakter van een echte statistische raming.

Een eerste studie naar de toepasbaarheid van de *expected value approach* heeft een aantal interessante resultaten opgeleverd (zie Van der Stegen, 2004, die dit heeft onderzocht voor de maandstatistiek van de industriële omzet). Gedurende de eerste twee weken na afloop van de verslagmaand, als nog heel weinig respons binnen is, levert deze benadering in vergelijking met andere methoden (alternatieve imputatiemethoden, substeekproeven) veruit de beste resultaten op (zie figuur 6). De nauwkeurigheid van de beginschatting lijkt echter nog onvoldoende voor publicatie. Daarnaast moet worden opgemerkt dat de combinatie van beginschatting met vroege respons gedurende de eerste twee à drie weken niet tot een aanwijsbare verbetering ten opzichte van de beginschatting leidt. Dit wordt veroorzaakt door de grote variantie van de vroege respons. Uit vervolgonderzoek zal moeten blijken of hiervoor een oplossing gevonden kan worden.

6.4 Keuze van geschikte (vroege) peilperioden

Deze methode wordt vooral toegepast in de Verenigde Staten en is in kringen van statistici niet geheel onomstreden. Sommigen zijn van mening dat het kiezen van een vroeg peilmoment alleen de definitie verandert en helemaal niets versnelt.

In Europa wordt deze aanpak eigenlijk alleen toegepast bij prijsstatistieken. In een aantal gevallen is er daarbij expliciet voor gekozen om het prijsniveau op een specifiek moment (bijvoorbeeld een bepaalde dag van de maand) te vergelijken met een ander specifiek moment (dezelfde dag in een andere maand) en zijn de resulterende cijfers nadrukkelijk niet bedoeld als benadering van het gemiddelde prijsniveau over de gehele maand. In dat geval kan men dus niet stellen dat een land dat bijvoorbeeld de prijsniveaus van de 1e van iedere maand vergelijkt, sneller zou zijn dan een land dat zich ten doel stelt om de gehele maand te representeren. De verslagperiode verschilt immers.

Anders wordt het als men een subperiode binnen de maand kiest met de bedoeling om de gehele maand te representeren. In dat geval is de vraag aan de orde in hoeverre men daarin slaagt. Het is duidelijk dat als men bijvoorbeeld de prijzen gedurende de eerste twee weken van de maand meet, een prijsexplosie van benzine of een prijsenorlog tussen supermarkten die in de tweede helft van de maand uitbreekt niet in het cijfer van de desbetreffende maand tot uitdrukking komt. Van Ruth (2002) heeft laten zien dat de onnauwkeurigheid van de cijfers voor producten met frequent variërende prijzen snel toeneemt naarmate men gedurende een kortere periode meet. Ook hier is dus weer de afruil tussen snelheid en nauwkeurigheid aan de orde. Een opmerkelijke uitkomst van het onderzoek was dat de timing binnen de maand van weinig invloed was op de nauwkeurigheid. Een week in het midden van de maand was in de onderzochte periode niet nauwkeuriger dan de eerste week van de maand.

6.5 Verbeteringen op het terrein van de waarneming

Hier valt waarschijnlijk ook de nodige winst te behalen. Te denken valt onder meer aan beperking van de enquête-ting, bijvoorbeeld door waar mogelijk gebruik te maken van bestaande registers en administraties (op zich komt de informatie uit deze bronnen overigens vaak eerder langzamer dan sneller ter beschikking), optimaliseren van de

doeltreffendheid van de enquêtering (betere vragenlijsten), maximaal aansluiten bij (bedrijfs-)administratieve en fiscale concepten, verdere professionalisering van de (r)appelstrategie en alternatieve vormen van dataverzameling. Verbeteringen op dit terrein kunnen er mogelijk ook toe leiden dat de kwaliteit van de verzamelde gegevens beter is, waardoor vervolgens ook weer minder tijd nodig is voor controle en editing.

7. Conclusies

De behoefte aan snelle statistische informatie groeit steeds verder. Het CBS erkent het belang van snelle cijfers en onderzoekt momenteel hoe op verantwoorde wijze invulling aan deze behoefte kan worden gegeven. De resultaten van het onderzoek dat tot dusverre is verricht zijn bemoedigend. Er zijn verschillende mogelijkheden om te versnellen zonder dat de nauwkeurigheid van de cijfers te zeer in het gedrang komt. Door gebruik te maken van betere imputatiemethoden voor non-respons of van substeekproeven waarin de belangrijkste bedrijven zitten, waarvan men de gegevens vervolgens snel binnenhaalt, kan bij de maandstatistiek van de industriële omzet al een flinke tijdswinst worden geboekt. Daarnaast kan mogelijk ook het gebruik van modelmatige schattingsmethoden snelle eerste ramingen van voldoende nauwkeurigheid opleveren. Hiernaar is nog verder onderzoek nodig. Ten slotte valt ook op het terrein van de waarneming nog winst te behalen.

Literatuur

- Aelen, F., 2004, Improving timeliness of industrial short-term statistics using time series analysis, CBS Discussion paper 04005, Centraal Bureau voor de Statistiek, april 2004.
- Bier, W. & H. Ahnert, 2001, De afruil tussen tijdigheid en nauwkeurigheid, Economisch Statistische Berichten, 86e jaargang, nr. 4299, 15 maart 2001.
- Nijmeijer, H. & R. Hijman, Bijstellingen ramingen economische groei, De Nederlandse conjunctuur, 2004, aflevering 1, Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Öberg, S. en Nanopoulos, P. (2001), Report of the task force on benchmarking in infra-annual economic statistics to the SPC. Eurostat, Luxemburg.
- Richardson, I. & A. Lewis, 2004, UK working practices that allow an early delivery of the production index.
- Ruth, F.J. van, 2002, The influence of the measurement period on consumer price indices, CBS rapport, Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Stegen, R.H.M. van der, 2004, Improved quality of statistics of manufacturing turnover: timeliness and accuracy, CBS rapport (nog te verschijnen), Centraal Bureau voor de Statistiek.

Noot in de tekst

- 1) Zie Öberg & Nanopoulos, 2001.

Zakelijke dienstverlening sterk gegroeid in jaren negentig

Roeland Engelen

In de jaren negentig groeide de financiële en zakelijke dienstverlening, gemeten naar de bijdrage aan het bruto binnenlands product, uit tot de grootste bedrijfstak van de Nederlandse economie. Met name de uitzendbranche en de IT-sector hadden een groot aandeel in de enorme stijging van de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak. De verslechterde economische situatie in het begin van deze eeuw bracht echter ook de zakelijke dienstverlening in de problemen. Vooral de uitzendbranche liep harde klappen op. Inmiddels lijkt de zwaarste periode achter de rug. In het eerste halfjaar van 2004 zijn de ondernemers in de zakelijke dienstverlening weer positief gestemd over de verwachte omzet en opdrachten.

De zakelijke dienstverlening omvat een breed scala van bedrijfsklassen, zoals de verhuur van en handel in roerend en onroerend goed, de IT-sector, speur- en ontwikkelingswerk, juridische en economische dienstverlening, architecten- en ingenieursbureau's, reclamebureau's, uitzendbureau's en overige zakelijke dienstverlening (keuring en controle, beveiliging en opsporing, reiniging en fotografie). In deze bedrijfstak waren in 2003 1,3 miljoen mensen werkzaam, samen goed voor 1 miljoen arbeidsjaren.

Als we de zakelijke dienstverlening vergelijken met de overige bedrijfstakken in de economie, dan is een van de opvallendste dingen dat van de werkzame personen in de zakelijke dienstverlening in 2001 44 procent hoger onderwijs heeft gevolgd. Vergeleken met de industrie, waar slechts 17 procent van de werknemers hoger onderwijs heeft genoten, is dit een zeer hoog percentage. Van de totale werkzame beroepsbevolking is 28 procent hoger opgeleid.

De zakelijke dienstverlening is ook vooral het terrein van kleinere bedrijven. In 2004 valt 93 procent van de bedrijven onder het kleinbedrijf (dit zijn bedrijven met minder dan 10 werknemers). De helft van de ondernemingen in de zakelijke dienstverlening is een eenmanszaak. In de industrie bestaat de populatie voor één kwart uit bedrijven uit het midden- en grootbedrijf.

Waar de industrie van oudsher een internationaal karakter heeft, was de zakelijke dienstverlening meer plaatsgebonden. Dit heeft te maken met het feit dat productie van diensten en het gebruik ervan over het algemeen gelijktijdig plaatsvonden (bij goederen is dit uiteraard niet het geval). Door de toegenomen mogelijkheden van ICT is dit de afgelopen jaren veranderd en zijn de factoren tijd en plaats een veel minder grote rol gaan spelen. De internationale verhandelbaarheid van diensten nam daardoor sterk toe. In de periode 1995–2003 is de import en export van zakelijke diensten zelfs meer dan verdubbeld.

De voornaamste afnemers van zakelijke diensten zijn geen particulieren, maar bedrijven die een aantal ondersteunende activiteiten niet meer door eigen werknemers laten

verrichten, maar inkopen. Dit proces van outsourcing kwam in het begin van de jaren negentig echt op gang. De forse toename van de vraag naar ondersteunende activiteiten is één van de oorzaken van de opmars van de zakelijke dienstverlening.

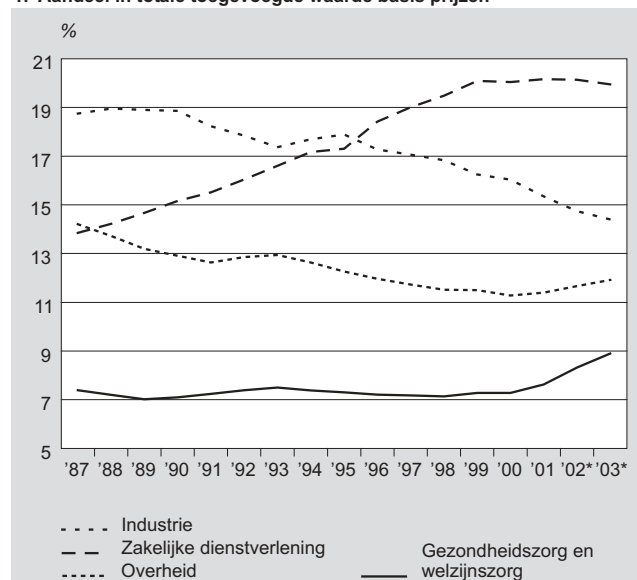
De opmars van de zakelijke dienstverlening

Sinds het midden van de jaren negentig is de zakelijke dienstverlening, gemeten naar de bijdrage aan het bruto binnenlands product, de grootste bedrijfstak in de Nederlandse economie. In de afgelopen tien jaar is het aantal bedrijven dat in de zakelijke dienstverlening actief is bijna verdubbeld. Per 1 januari 2004 is één op de vijf bedrijven actief in deze bedrijfstak.

De bijdrage van de zakelijke diensten (inclusief verhuur en handel in roerend en onroerend goed) aan het bruto binnenlands product steeg van 13,8 procent in 1987 naar 19,9 procent in 2003. Daarbij vormt de verhuur en handel in onroerend goed binnen de zakelijke dienstverlening een bijzondere categorie: dit onderdeel bestaat vooral uit woningbouwverenigingen en eigenaar-bewoners van huizen. De bedrijfsklasse was in 2003 goed voor 7,9 procent van het bruto binnenlands product. Het aandeel van de industrie, voorheen de grootste bedrijfstak, daalde tot 14,4 procent in 2003.

Ook het aantal personen dat werkzaam is in de dienstverlening steeg de afgelopen jaren flink. Het aandeel van de zakelijke dienstverlening in het totaal aantal arbeidsjaren van de economie steeg van 9,2 procent in 1987 naar 15,7 procent in 2003. Ter vergelijking: in 2003 was de industrie goed voor 14,2 procent van het aantal arbeidsjaren, terwijl in 1987 nog één op de vijf werkzame personen in de industrie actief was. Het aandeel in de werkgelegenheid

1. Aandeel in totale toegevoegde waarde basis prijzen

van de verhuur en handel in onroerend goed is slechts 0,9 procent. Van de totale uitbreiding van de werkgelegenheid in de jaren negentig met één miljoen arbeidsjaren is bijna de helft in de zakelijke dienstverlening tot stand gekomen.

De groei van de bruto toegevoegde waarde van de zakelijke dienstverlening kwam vooral tot stand in de jaren negentig. Driekwart van deze groei komt van vier bedrijfsklassen. De sterkste groeiers zijn de uitzendbranche en de computerbranche. De twee grootste bedrijfsklassen in de zakelijke dienstverlening, de verhuur en handel in onroerend goed en de juridische en economische adviesbureaus, zijn verantwoordelijk voor de overige groei.

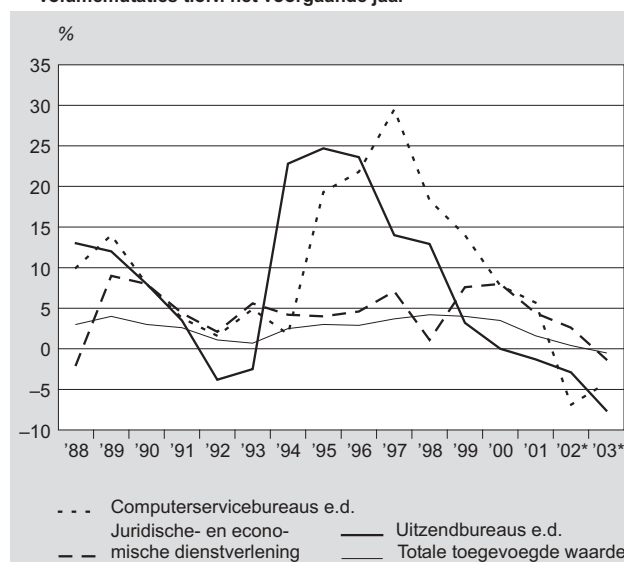
De verslechterde economische situatie bracht in het begin van deze eeuw ook de zakelijke dienstverlening in mineur. Vanaf het vierde kwartaal van 2000 is de bijdrage van de uitzendbureau's aan de economische groei negatief. Vanaf het tweede kwartaal van 2002 levert ook de overige zakelijke dienstverlening (uitgezonderd de verhuur van en handel in onroerend goed) een negatieve bijdrage aan het bruto binnenlands product.

Uitzendbranche

Vanaf 1994 nam eerst het productievolume van de uitzendbureau's spectaculair toe. In de periode 1994–1998 steeg het volume van de bruto toegevoegde waarde jaarlijks met gemiddeld 19 procent. De uitzendbranche is de meest arbeidsintensieve sector binnen de zakelijke dienstverlening en is zeer gevoelig voor zowel conjuncturele als structurele veranderingen in de arbeidsmarkt.

Begin jaren negentig was er sprake van een ruime arbeidsmarkt en groeide de uitzendbranche snel. Tussen 1994 en 1998 herstelde de groei van de werkgelegenheid. In deze jaren kozen de werkgevers voor personeel via uitzendbureau's, omdat zij daarmee werknemers op flexibele basis konden inzetten. Vanaf 1998 nam echter het aantal openstaande vacatures verder toe en het aantal geregistreerde werklozen verder af. Door de krappere arbeidsmarkt verminderde het aanbod van uitzendkrachten, omdat deze inmiddels een vaste baan konden krijgen.

2. Toegevoegde waarde basisprijzen naar bedrijfsklassen volumemutaties t.o.v. het voorgaande jaar

In een dergelijke situatie kiezen bedrijven eerder voor werknemers in vaste dienst om zich te verzekeren van voldoende personeel, waardoor ook de vraag naar arbeidskrachten, en daarmee de groei van de productie van de branche, terugliep.

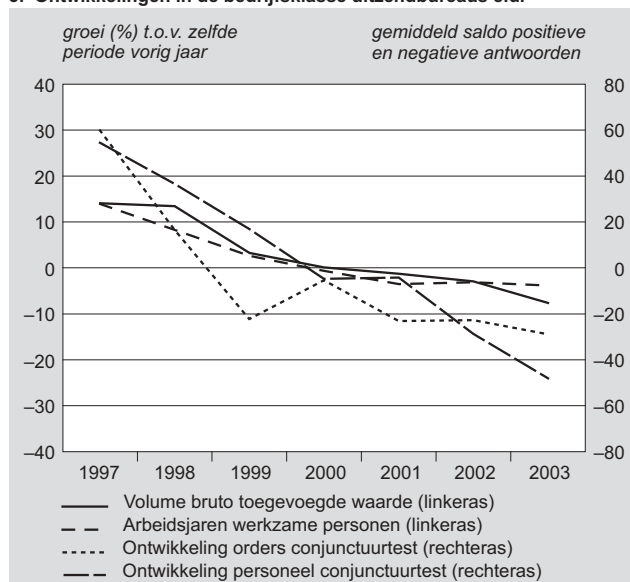
Nadat het aanbod van personeel zich in het begin van de 21e eeuw hersteld heeft, is de vraag achtergebleven. Vanaf 1999 ligt het volume van de bruto toegevoegde waarde van de uitzendbranche dan ook onder de groei van het bruto binnenlands product en geven de ondernemers aan dat de omzet terugloopt. Dit laatste blijkt uit cijfers van de conjunctuurtest van de zakelijke dienstverlening, die elk kwartaal door het CBS wordt gehouden. Vanaf het vierde kwartaal van 2000 krimpt de bruto toegevoegde waarde van de uitzendbureau's zelfs.

Vanaf 2000 melden de ondernemers in de branche te moeten snijden in het personeelsbestand, zo blijkt uit de conjunctuurtest. Het aantal banen voor werknemers in de uitzendbranche daalde van 462 duizend in 1999 naar 405 duizend in 2003, een daling van 12 procent.

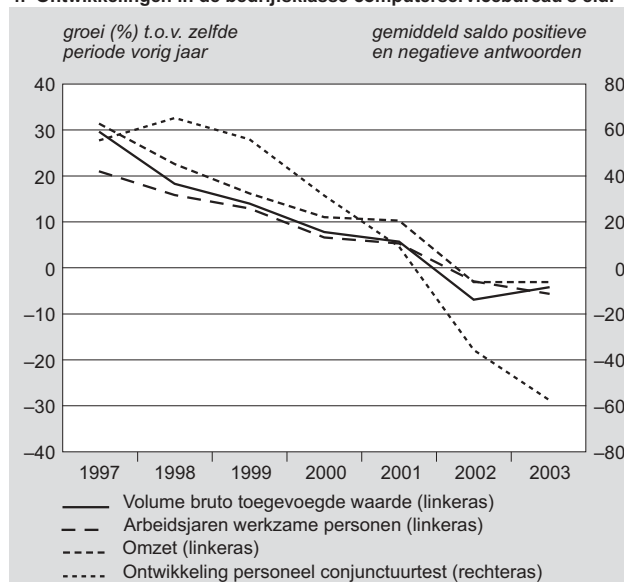
Tabel 1
Ontwikkelingen van bedrijfsklassen in de zakelijke dienstverlening

	Aandeel in toegevoegde waarde economie			Volumegroei toegevoegde waarde			Werkgelegenheidsgroei in arbeidsjaren		
	1988	1995	2003*	1988	1995	2003*	1988	1995	2003*
	%								
Verhuur van en handel in onroerend goed	7,2	7,7	7,9	1,7	2,3	0,7	0,3	3,8	1,4
Verhuur van roerende goederen	0,5	0,9	1,1	11,8	5,9	-1,9	2,0	3,3	-0,9
Computerservicebureaus e.d.	0,7	0,9	1,8	9,6	19,3	-4,2	6,5	19,0	-5,6
Speur- en ontwikkelingswerk	0,5	0,4	0,4	0,9	8,3	-1,2	0,5	3,9	-0,7
Juridische- en economische dienstv.	2,2	2,7	3,4	-1,6	4,0	-1,3	3,3	1,0	0,7
Architecten- en ingenieursbureaus	0,8	1,1	1,1	7,4	10,4	0,1	6,9	8,1	-2,5
Reclamebureaus	0,3	0,5	0,5	14,2	7,5	2,4	5,4	3,8	-5,2
Uitzendbureaus e.d.	1,1	1,7	2,2	13,0	24,7	-7,6	11,2	30,2	-3,8
Zakelijke dienstverlening n.e.g.	1,0	1,4	1,6	10,9	5,8	-1,7	7,4	0,9	-0,2

3. Ontwikkelingen in de bedrijfsklasse uitzendbureaus e.d.

4. Ontwikkelingen in de bedrijfsklasse computerservicebureau's e.d.

IT-sector

Een tweede trekker van de economische groei in de jaren negentig vormde de IT-sector. In de tweede helft van de jaren negentig nam de omzet van de IT-sector met gemiddeld 23 procent per jaar toe. Het volume van de toegevoegde waarde steeg in de periode 1995–1999 met gemiddeld 20 procent per jaar. In hetzelfde tijdvak verdubbelde het aantal werkzame personen in de computerbranche. Het aantal computerservicebureau's is zelfs meer dan verdubbeld, van zo'n 6 300 in 1995 naar ruim 14 000 in 2000.

De computerbranche kenmerkt zich door een zeer groot percentage hooggeschoolde mensen. Zeven op de tien werkzame personen had in 2002 een hoog of wetenschappelijk beroepsniveau. Het gemiddelde jaarloon in de IT-sector van 43 400 euro in 2003 behoort dan ook tot de hoogste inkomens in de zakelijke dienstverlening. Het gemiddelde jaarloon in Nederland bedroeg in hetzelfde jaar 26 700 euro.

Na de millenniumwisseling kende ook de IT-sector een dip. Vanaf het eerste kwartaal van 2002 neemt de omzet van de computerservicebureau's af. Het aantal faillissementen in de gehele zakelijke dienstverlening liep in deze periode op. In 2002 steeg het aantal faillissementen met 27 procent, in 2003 met 20 procent. Binnen de zakelijke dienstverlening gingen in de periode 2001–2003 de meeste bedrijven per jaar failliet in de IT-sector: gemiddeld achttien op de duizend.

Begin 2004 lijkt er sprake van een voorzichtig herstel. Voor het eerst in twee jaar tijd wordt door meer ondernemers een stijging dan een daling van omzet en opdrachten geconstateerd. Dit blijkt uit cijfers van de conjunctuurtest.

Juridische en economische dienstverlening

Gemeten naar de toegevoegde waarde vormen de verhuur van en handel in onroerend goed en de juridische en eco-

nomische dienstverlening de twee grootste bedrijfsklassen in de zakelijke dienstverlening.

De juridische en economische dienstverlening omvat ondermeer advocaten-, notaris-, deurwaarders-, octrooi-, accountants- en administratiekantoren. Van 1988 tot en met 2003 maakte de branche jaarlijks een gemiddelde groei door van 4,3 procent. De groei van de juridische en economische dienstverlening ligt daarmee bijna 2 procent boven de groei van het bruto binnenlands product in dezelfde periode. Ook de werkgelegenheid in de juridische en economische dienstverlening groeide sterk. In de afgelopen vijftien jaar verdubbelde het aantal arbeidsjaren bijna.

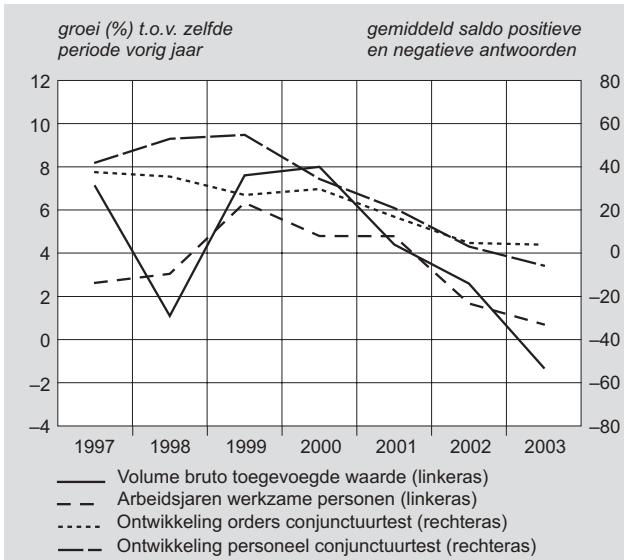
Net als in de overige takken van de zakelijke dienstverlening gaat het met de juridische en economische dienstverlening vanaf het begin van deze eeuw minder goed. Vanaf medio 2003 wordt gesneden in het personeelsbestand, zo blijkt uit cijfers van de conjunctuurtest.

Overige bedrijfsklassen

De kleinere bedrijfsklassen binnen de zakelijke dienstverlening maakten in de jaren negentig een minder spectaculaire groei door dan het uitzendwezen en de IT-sector.

Voor ingenieurs- en architectenbureau's zijn met name de investeringen van bedrijven en overheid van belang. Sinds het midden van de jaren tachtig namen de investeringen in vaste activa toe, wat deels de groei van de ingenieurs- en architectenbureau's eind jaren tachtig en begin jaren negentig verklaart. In de hoogtijdagen van de uitzendbranche en de computerservicebureau's, de tweede helft van de jaren negentig, realiseerden de ingenieurs- en architectenbureau's een gemiddelde jaarlijkse groei van 5,2 procent. De totale groei van de economie bedroeg in die periode gemiddeld 3,6 procent. Vanaf 2001 liepen de investeringen in vaste activa terug en was er bij de in-

5. Ontwikkelingen in de bedrijfsklasse juridische en economische adviesbureau's

genieurs- en architectenbureau's sprake van een krimp van de bruto toegevoegde waarde.

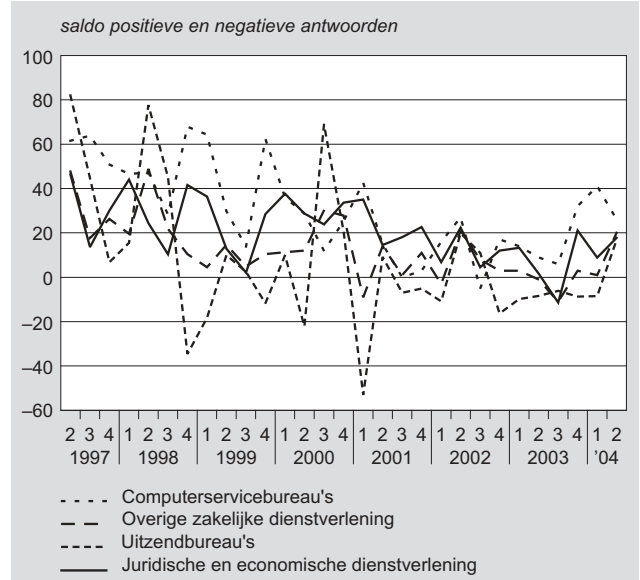
De reclamebranche, qua bijdrage aan het BBP een kleine speler in de zakelijke dienstverlening, maakte juist in de periode 1988–1996 een forse groei door. Gemiddeld steeg de bruto toegevoegde waarde jaarlijks met 9,5 procent. Het aantal werkzame personen verdubbelde in deze periode. Net als het speur- en ontwikkelingswerk en de overige zakelijke dienstverlening (ondermeer bestaande uit keuring en controle, beveiliging en opsporing, reiniging van gebouwen en transportmiddelen en fotografie) behoorden de reclamebureau's in de tweede helft van de jaren negentig tot de langzaamste groeiers binnen de zakelijke dienstverlening.

Zakelijke dienstverleners voorzien betere toekomst

De slechte economische situatie in de eerste jaren van de 21e eeuw heeft ook de toekomstverwachtingen van de ondernemers in de zakelijke dienstverlening enigszins getemperd. Het saldo van het aantal ondernemers dat een stijging van de opdrachten verwacht minus het aantal ondernemers dat een daling voorziet, ligt vanaf 2001 op een lager niveau. Dit blijkt uit cijfers van de conjunctuurtest.

Hoewel de ondernemers de omzet en opdrachten de afgelopen maanden nog zagen teruglopen, lijkt de moeilijkste periode achter de rug. In de eerste twee kwartalen van 2004 zijn de ondernemers namelijk positief gestemd over de verwachte omzet en opdrachten in de komende periode. Ook de orderontvangst wordt steeds minder negatief beoor-

6. Verwachte opdrachten voor het komende kwartaal

deeld. Een steeds groter aantal ondernemers verwacht dat het personeelsbestand niet verder terugloopt. Eén op de vijf ondernemers denkt nog wel aan een afname van het aantal werknemers. Ook zijn nog vier op de negen ondernemers negatief gestemd over het economisch klimaat.

De computerservicebureau's verwachten een stijging van omzet en orders in de periode april tot en met juni 2004. Over het vierde kwartaal van 2003 en het eerste kwartaal van 2004 rapporteerden de ondernemers ook al een toename van omzet en opdrachten. De ondernemers in de IT-sector zeggen sinds 2001 stevig in het personeel te hebben moeten snijden.

Voor het tweede kwartaal van 2004 verwacht echter nog maar één op de acht ondernemers een verdere afname van het aantal werknemers. In de zeven voorgaande kwartalen lag dit aantal tussen één op de drie en één op de vier ondernemers.

Ook in de overige zakelijke dienstverlening, dat in de conjunctuurtest ondermeer de juridische en economische adviesbureau's en de uitzendbureau's omvat, lijkt het beeld te veranderen. Sinds medio 2002 melden de ondernemers teruglopende omzet en orders. Voor het tweede kwartaal van 2004 voorzien zij echter een positieve omslag. Ook lijkt er een einde te komen aan de daling van de werkgelegenheid in de branche.

De uitzendbureau's vormen hierop een uitzondering. In de uitzendbranche verwacht nog steeds één op de vier ondernemers een verdere personeelsafname. Ook oordelen nog steeds twee van de drie ondernemers in deze branche negatief over het economisch klimaat.

Tabellen

De tabellen in deze publicatie bestaan ieder uit meerdere delen. De omschrijvingen zijn per deel afwisselend in het Nederlands en in het Engels afgedrukt.

1. Goederen- en dienstentotalen
 - 1.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 1.1.2 Volumemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 1.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 1.2.2 Waardemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 1.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
 - 1.3.2 Waarden, gecorrigeerde reeks
2. Bruto binnenlands product naar bedrijfstakken
 - 2.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 2.1.2 Volumemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 2.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 2.2.2 Waardemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 2.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
 - 2.3.2 Waarden, gecorrigeerde reeks
3. Beloning van werknemers en andere inkomensbestanddelen van het binnenlands product
 - 3.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 3.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
 - 3.4.1 Banen en arbeidsvolume werknemers
4. Consumptieve bestedingen
 - 4.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 4.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 4.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
5. Investerings in vaste activa (bruto)
 - 5.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 5.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 5.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
6. Invoer van goederen en diensten
 - 6.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 6.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 6.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
7. Uitvoer van goederen en diensten
 - 7.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 7.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 7.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
8. Binnenlands product, nationaal product, nationaal inkomen en lopende transacties van Nederland met het buitenland
 - 8.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 8.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 8.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks

Tables

The tables in this publication each consist of several parts. The descriptions are alternatingly either in English or in Dutch.

1. Supply and disposition of goods and services
 - 1.1.1 Volume changes, original series
 - 1.1.2 Volume changes, final adjusted series
 - 1.2.1 Value changes, original series
 - 1.2.2 Value changes, final adjusted series
 - 1.3.1 Values, original series
 - 1.3.2 Values, final adjusted series
2. Gross domestic product by kind of economic activity
 - 2.1.1 Volume changes, original series
 - 2.1.2 Volume changes, adjusted series
 - 2.2.1 Value changes, original series
 - 2.2.2 Value changes, adjusted series
 - 2.3.1 Values, original series
 - 2.3.2 Values, adjusted series
3. Compensation of employees and other income components of domestic product
 - 3.2.1 Value changes, original series
 - 3.3.1 Values, original series
 - 3.4.1 Jobs and labour input of employees
4. Final consumption
 - 4.1.1 Volume changes, original series
 - 4.2.1 Value changes, original series
 - 4.3.1 Values, original series
5. Fixed capital formation (gross)
 - 5.1.1 Volume changes, original series
 - 5.2.1 Value changes, original series
 - 5.3.1 Values, original series
6. Imports of goods and services
 - 6.1.1 Volume changes, original series
 - 6.2.1 Value changes, original series
 - 6.3.1 Values, original series
7. Exports of goods and services
 - 7.1.1 Volume changes, original series
 - 7.2.1 Value changes, original series
 - 7.3.1 Values, original series
8. Domestic product, national income and current transactions of the Netherlands with the rest of the world
 - 8.1.1 Volume changes, original series
 - 8.2.1 Value changes, original series
 - 8.3.1 Values, original series

Tabel / Table 1.1.1
Goederen- en dienstentotalen, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Supply and disposition of goods and services, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
1 Bruto binnenlands product (marktprijzen)	0,6	-0,9	0,4	0,4	1,0	0,5	-0,2	-1,4	-1,4	-0,5	0,9
2 Invoer van goederen en diensten	0,8	0,6	-2,6	0,6	1,5	4,0	1,0	-0,2	-0,6	2,3	2,1
3 (1+2) Beschikbaar voor finale bestedingen (bruto)	0,7	-0,3	-0,8	0,5	1,2	1,8	0,2	-1,0	-1,1	0,5	1,4
Consumptie											
4 door huishoudens incl. IZWh	1,3	-0,9	1,7	1,1	1,0	1,1	0,2	-0,8	-1,5	-1,6	0,0
5 door de overheid	3,6	1,8	2,6	4,4	3,8	3,6	1,9	1,2	1,4	2,6	-0,1
Bruto investeringen in vaste activa											
6 door bedrijven	-5,8	-3,7	-3,7	-5,0	-5,3	-9,0	-5,5	-5,5	-4,9	1,3	4,3
7 door de overheid	8,3	-0,4	14,7	8,4	8,7	3,0	-2,0	-1,3	0,2	1,5	4,3
8 Veranderingen in voorraden ¹⁾
9 (4 t/m 8) Nationale finale bestedingen (bruto)	0,5	-0,5	0,4	0,5	0,4	0,8	-0,2	-0,9	-1,2	0,2	0,8
10 Uitvoer van goederen en diensten	0,8	0,0	-2,4	0,4	2,4	3,1	0,9	-1,2	-0,9	1,0	2,3
11 (9+10) Totale finale bestedingen (bruto)	0,7	-0,3	-0,8	0,5	1,2	1,8	0,2	-1,0	-1,1	0,5	1,4

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Table / Tabel 1.1.2
Supply and disposition of goods and services, final adjusted series (volume changes)
Goederen- en dienstentotalen, gecorrigeerde reeks (volumemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
1 Gross domestic product (market prices)	0,6	-0,9	0,2	0,3	0,3	-0,3	-0,5	-0,8	0,2	0,6	0,7
2 Imports of goods and services	0,8	0,6	1,0	2,1	1,3	-1,0	-0,3	-0,2	0,0	2,8	-1,7
3 (1+2) Disposable for final expenditure (gross)	0,7	-0,3	0,5	1,0	0,6	-0,6	-0,4	-0,6	0,2	1,4	-0,3
Consumption											
4 by households incl. NPISH	1,3	-0,9	0,0	0,4	0,4	0,1	-0,5	-0,8	-0,5	0,0	0,3
5 by general government	3,6	1,8	1,3	1,5	0,4	0,1	0,2	0,5	0,7	1,1	-1,2
Gross fixed capital formation											
6 by enterprises	-5,8	-3,7	-0,6	-2,5	-2,7	-2,4	-0,1	-0,2	-0,3	2,2	1,2
7 by general government	8,3	-0,4	18,8	-8,6	-3,2	0,6	4,7	-3,5	1,6	1,6	1,5
8 Changes in inventories ¹⁾
9 (4 to 8) National final expenditure (gross)	0,5	-0,5	0,3	0,5	0,4	-0,4	-0,4	-0,5	-0,3	1,3	0,1
10 Exports of goods and services	0,8	0,0	0,8	1,8	1,0	-0,9	-0,5	-0,8	0,8	1,6	-0,7
11 (9+10) Total final expenditure (gross)	0,7	-0,3	0,5	1,0	0,6	-0,6	-0,4	-0,6	0,2	1,4	-0,3

¹⁾ Including acquisitions less disposals of valuables.

Tabel / Table 1.2.1

Goederen- en dienstentotalen, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)
Supply and disposition of goods and services, original series (value changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
1 Bruto binnenlands product (marktprijzen)	3,7	2,0	3,3	3,4	4,5	3,6	3,1	2,5	0,8	1,8	2,0
2 Invoer van goederen en diensten	-0,2	-0,1	-4,0	-1,0	0,3	4,2	2,0	-1,7	-1,7	1,0	0,5
3 (1+2) Beschikbaar voor finale bestedingen (bruto)	2,2	1,3	0,5	1,7	2,9	3,9	2,7	0,9	-0,1	1,5	1,5
Consumptie											
4 door huishoudens incl. IZWh	4,0	1,4	4,7	3,6	3,9	3,8	3,0	1,3	0,7	0,5	1,2
5 door de overheid	8,4	5,4	7,4	9,1	8,6	8,5	4,7	8,0	3,5	5,3	2,3
Bruto investeringen in vaste activa											
6 door bedrijven	-2,6	-1,5	0,3	-1,5	-2,6	-6,4	-3,3	-3,4	-2,9	3,7	6,6
7 door de overheid	12,1	1,2	19,8	11,8	12,5	6,1	-0,3	0,2	1,5	3,2	5,7
8 Veranderingen in voorraden ¹⁾
9 (4 t/m 8) Nationale finale bestedingen (bruto)	3,9	2,1	4,0	3,9	3,7	3,9	2,5	2,6	0,8	2,5	2,4
10 Uitvoer van goederen en diensten	-0,2	0,0	-4,4	-1,5	1,7	3,7	3,1	-1,7	-1,5	0,0	0,0
11 (9+10) Totale finale bestedingen (bruto)	2,2	1,3	0,5	1,7	2,9	3,9	2,7	0,9	-0,1	1,5	1,5

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Table / Tabel 1.2.2

Supply and disposition of goods and services, final adjusted series (value changes)
Goederen- en dienstentotalen, gecorrigeerde reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
1 Gross domestic product (market prices)	3,7	2,0	0,9	0,9	1,5	0,3	0,4	0,3	-0,1	1,2	0,4
2 Imports of goods and services	-0,2	-0,1	1,5	2,9	0,1	-0,4	-0,5	-1,1	-0,4	3,7	-3,3
3 (1+2) Disposable for final expenditure (gross)	2,2	1,3	1,1	1,6	1,0	0,0	0,1	-0,2	-0,2	2,1	-1,0
Consumption											
4 by households incl. NPISH	4,0	1,4	0,9	1,0	0,9	0,7	0,2	-0,3	0,1	0,3	-0,2
5 by general government	8,4	5,4	3,4	2,3	1,6	0,5	0,7	5,0	-2,4	1,7	-0,4
Gross fixed capital formation											
6 by enterprises	-2,6	-1,5	1,4	-2,3	-2,6	-2,0	1,4	-0,2	-0,1	2,8	3,0
7 by general government	12,1	1,2	15,6	-4,9	-0,4	-2,1	4,8	-2,1	1,7	1,6	1,0
8 Changes in inventories ¹⁾
9 (4 to 8) National final expenditure (gross)	3,9	2,1	1,5	1,3	0,9	0,3	0,1	1,2	-1,1	2,7	-1,0
10 Exports of goods and services	-0,2	0,0	0,5	2,2	1,2	-0,3	0,0	-2,4	1,2	1,2	-0,9
11 (9+10) Total final expenditure (gross)	2,2	1,3	1,1	1,6	1,0	0,0	0,1	-0,2	-0,2	2,1	-1,0

¹⁾ Including acquisitions less disposals of valuables.

Tabel / Table 1.3.1
Goederen- en dienstentotalen, oorspronkelijke reeks
Supply and disposition of goods and services, original series

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>mld euro</i>											
1 Bruto binnenlands product (marktprijzen)	445,2	454,3	108,2	113,3	109,1	114,5	111,6	116,1	109,9	116,6	113,9
2 Invoer van goederen en diensten	256,8	256,6	62,9	65,0	62,7	66,2	64,2	63,9	61,6	66,9	64,5
3 (1+2) Beschikbaar voor finale bestedingen (bruto)	702,0	710,8	171,2	178,3	171,8	180,7	175,8	180,0	171,6	183,5	178,4
Consumptie											
4 door huishoudens incl. IZWh	221,3	224,3	53,8	56,0	54,2	57,3	55,4	56,8	54,6	57,6	56,0
5 door de overheid	109,4	115,3	25,9	29,2	26,7	27,6	27,1	31,6	27,7	29,0	27,7
Bruto investeringen in vaste activa											
6 door bedrijven	76,5	75,4	19,7	20,8	16,8	19,4	19,0	20,1	16,3	20,1	20,3
7 door de overheid	16,0	16,2	3,7	4,0	4,0	4,3	3,7	4,0	4,0	4,4	3,9
8 Veranderingen in voorraden ¹⁾	-0,8	0,1	0,1	-1,3	0,7	-0,3	0,5	-0,9	0,7	-0,1	0,2
9 (4 t/m 8) Nationale finale bestedingen (bruto)	422,5	431,4	103,1	108,7	102,4	108,2	105,6	111,6	103,2	111,0	108,2
10 Uitvoer van goederen en diensten	279,5	279,4	68,1	69,6	69,4	72,5	70,2	68,4	68,3	72,5	70,2
11 (9+10) Totale finale bestedingen (bruto)	702,0	710,8	171,2	178,3	171,8	180,7	175,8	180,0	171,6	183,5	178,4

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Table / Tabel 1.3.2
Supply and disposition of goods and services, final adjusted series
Goederen- en dienstentotalen, gecorrigeerde reeks

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>bln euro</i>											
1 Gross domestic product (market prices)	445,2	454,3	109,6	110,6	112,3	112,6	113,1	113,4	113,2	114,6	115,0
2 Imports of goods and services	256,8	256,6	62,9	64,7	64,8	64,5	64,2	63,5	63,3	65,6	63,4
3 (1+2) Disposable for final expenditure (gross)	702,0	710,8	172,5	175,3	177,1	177,1	177,3	176,9	176,5	180,2	178,4
Consumption											
4 by households incl. NPISH	221,3	224,3	54,5	55,1	55,6	56,0	56,1	56,0	56,0	56,2	56,1
5 by general government	109,4	115,3	26,6	27,3	27,7	27,8	28,0	29,4	28,7	29,2	29,1
Gross fixed capital formation											
6 by enterprises	76,5	75,4	19,8	19,4	18,9	18,5	18,8	18,7	18,7	19,2	19,8
7 by general government	16,0	16,2	4,2	4,0	4,0	3,9	4,1	4,0	4,1	4,1	4,2
8 Changes in inventories ¹⁾	-0,8	0,1	-0,4	-0,4	0,1	-0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,2
9 (4 to 8) National final expenditure (gross)	422,5	431,4	104,1	105,4	106,3	106,6	106,8	108,1	106,9	109,7	108,6
10 Exports of goods and services	279,5	279,4	68,4	69,9	70,7	70,5	70,5	68,8	69,6	70,5	69,8
11 (9+10) Total final expenditure (gross)	702,0	710,8	172,5	175,3	177,1	177,1	177,3	176,9	176,5	180,2	178,4

¹⁾ Including acquisitions less disposals of valuables.

Tabel / Table 2.1.1
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Gross value added by kind of economic activity, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
BEDRIJFSTAKKEN											
Landbouw, bosbouw en visserij	-1,4	3,4	0,1	-1,6	-1,5	-2,5	4,2	10,1	-4,7	7,9	0,9
Delfstoffenwinning	1,1	-3,2	-3,4	-2,0	7,5	4,8	8,8	-16,9	-16,6	0,4	5,9
Industrie	-0,8	-2,8	-1,5	-1,3	0,9	-1,1	-2,3	-4,5	-2,0	-2,2	1,4
Voedings- en genotmiddelenindustrie	2,5	-3,0	3,0	3,2	3,3	0,7	-2,5	-3,9	-3,9	-1,7	-1,5
Textiel- en lederindustrie	-3,0	-5,6	-3,7	-7,0	1,8	-2,7	-12,1	-3,7	-10,0	3,7	-3,3
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	-3,3	-4,5	-3,7	-2,9	-3,6	-3,1	-5,5	-7,5	0,6	-5,5	-0,3
Aardolie-industrie	5,9	6,0	13,4	3,4	7,3	0,2	-0,2	8,0	10,4	6,0	13,6
Chemische basisproductenindustrie	4,0	5,1	-2,7	8,8	3,5	6,4	8,6	4,8	2,3	4,9	3,3
Chemische eindproductenindustrie	3,5	3,2	4,2	3,9	3,9	2,3	2,0	1,3	6,0	3,3	4,6
Rubber- en kunststofindustrie	1,9	-3,7	-1,0	2,0	4,0	2,6	-4,0	-6,2	-2,3	-2,1	2,5
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	-2,5	-3,1	-4,0	-4,2	-1,3	-0,6	-2,5	-3,4	-2,0	-4,4	4,6
Machine-industrie	-2,6	-5,3	-1,7	-6,2	0,1	-2,1	-3,0	-7,1	-3,6	-7,2	0,9
Elektrotechnische industrie	-9,6	-6,5	-12,6	-11,6	-3,4	-10,2	-2,9	-8,4	-9,7	-5,1	2,7
Transportmiddelenindustrie	-0,6	-1,4	-5,3	-3,5	1,5	5,6	2,0	-6,1	-0,9	-0,7	-0,8
Overige industrie	-1,4	-4,8	0,4	-2,1	0,5	-4,3	-5,4	-8,2	-2,8	-2,5	0,3
Energie- en waterleidingbedrijven	1,5	1,6	-0,5	0,9	2,3	3,5	3,9	0,8	0,4	0,8	-2,3
Bouwnijverheid	-3,2	-5,0	1,2	-3,9	-1,7	-8,0	-5,5	-3,1	-7,4	-4,3	3,5
Handel, horeca en reparatie	-0,2	-1,4	-1,5	0,0	0,7	0,1	-0,1	-2,2	-1,9	-1,2	-0,4
Handel en reparatie	0,4	-0,8	-1,3	0,6	1,3	0,8	0,7	-1,6	-1,3	-1,0	-0,2
Horeca	-3,7	-4,9	-3,0	-3,6	-3,3	-4,9	-5,2	-5,9	-5,7	-2,7	-1,7
Vervoer, opslag en communicatie	2,5	-0,9	2,9	1,6	2,1	3,6	-0,7	-1,4	-0,3	-1,1	2,3
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	-1,1	-0,8	-1,5	-1,7	-1,4	0,1	0,0	-1,4	-0,6	-1,0	1,5
Post en telecommunicatie	9,3	-1,1	11,0	7,7	8,4	10,0	-1,9	-1,4	0,2	-1,2	3,6
Financiële en zakelijke dienstverlening	-0,7	0,1	-0,1	-0,5	-0,7	-1,3	0,0	-0,4	0,3	0,6	0,1
Financiële instellingen	-2,2	5,2	-0,9	-1,8	-2,6	-3,6	3,6	5,3	5,2	6,7	0,7
Verhuur van en handel in onroerend goed	1,1	0,7	1,0	1,1	1,2	1,2	0,6	-0,1	1,5	0,7	0,5
Uitzendbureaus	-2,9	-7,6	-2,5	-3,4	-2,4	-3,5	-7,0	-7,8	-8,3	-7,3	-6,7
Overige zakelijke dienstverlening	-0,5	-1,6	0,0	-0,3	-0,6	-1,1	-1,1	-2,3	-1,7	-1,5	0,7
Overheid	2,2	1,2	1,5	2,3	2,3	2,6	1,4	0,8	0,9	1,6	-0,3
Zorg en overige dienstverlening	4,4	2,3	4,6	4,6	3,9	4,6	1,9	2,3	2,0	3,0	1,6
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	0,4	-0,5	0,3	0,3	0,9	0,2	0,1	-1,1	-1,0	0,1	0,9

Table / Tabel 2.1.2
Gross value added by kind of economic activity, adjusted series (volume changes)
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, gecorrigeerde reeks (volumemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	-1,4	3,4	-4,3	-1,7	5,8	-3,5	3,9	2,6	-8,3	8,9	-1,5
Mining and quarrying	1,1	-3,2	-3,6	4,7	8,6	-3,9	2,3	-18,9	8,9	14,5	6,7
Manufacturing	-0,8	-2,8	1,2	0,1	-1,1	-1,0	-0,7	-1,6	1,0	-0,4	0,2
Electricity, gas and water supply	1,5	1,6	-0,1	1,8	0,9	0,7	0,5	-1,0	0,4	0,9	-2,4
Construction	-3,2	-5,0	-2,2	-3,3	1,9	-3,8	-0,9	-0,2	-2,6	0,2	5,8
Trade, hotels, restaurants and repair	-0,2	-1,4	-0,1	1,0	0,0	-0,8	-0,4	-1,0	0,2	0,1	0,3
Transport, storage and communication	2,5	-0,9	2,2	0,8	0,7	-0,4	-1,3	-0,4	1,0	-0,1	1,0
Financial and business service activities	-0,7	0,1	-0,7	0,0	-0,4	-0,2	0,7	-0,4	0,2	0,1	-0,1
Government	2,2	1,2	0,7	1,0	0,3	0,4	-0,1	0,3	0,3	0,9	-1,6
Care and other service activities	4,4	2,3	3,2	0,3	0,5	0,4	0,9	0,4	0,6	0,8	-0,1
Value added (gross, basic prices)	0,4	-0,5	0,1	0,4	0,3	-0,4	-0,2	-0,6	0,3	0,6	0,4

Tabel / Table 2.2.1
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)
Gross value added by kind of economic activity, original series (value changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
BEDRIJFSTAKKEN											
Landbouw, bosbouw en visserij	-4,9	1,7	-1,6	-2,2	-7,0	-7,3	-4,4	2,5	4,4	2,9	-6,5
Delfstoffenwinning	-9,9	4,3	-21,1	-15,1	-2,0	3,5	21,8	-8,1	-11,0	2,7	2,0
Industrie	0,0	0,1	-2,2	-2,1	3,7	0,9	3,6	0,4	-2,7	-0,7	-1,5
Voedings- en genotmiddelenindustrie	13,2	2,1	15,2	9,7	17,9	10,4	6,6	7,4	-4,5	0,0	3,2
Textiel- en lederindustrie	-1,2	-3,4	-1,7	-5,6	1,7	1,2	-12,7	0,6	-6,0	5,1	-2,0
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	-2,1	-2,8	-3,1	-2,4	-1,2	-1,7	-3,6	-6,7	2,9	-3,6	1,0
Aardolie-industrie	-23,5	38,6	-44,1	-21,8	-20,3	-9,9	162,5	20,2	22,2	1,9	-71,5
Chemische basisproductenindustrie	-13,1	10,4	-28,9	-12,9	-3,6	-4,6	22,4	17,2	-11,0	17,1	0,9
Chemische eindproductenindustrie	2,3	-9,9	8,9	1,8	2,1	-3,2	-14,9	-13,2	-4,9	-6,2	0,3
Rubber- en kunststofindustrie	1,0	7,1	2,5	1,6	1,0	-1,1	0,2	3,0	12,6	13,0	4,4
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	-1,5	-3,7	-8,1	-7,0	3,3	6,8	2,3	-1,0	-5,9	-9,7	0,4
Machine-industrie	0,0	-3,6	2,1	-3,0	3,0	-1,5	-1,9	-4,2	-1,4	-6,5	3,1
Elektrotechnische industrie	-8,4	-4,6	-11,0	-10,3	-1,6	-9,9	-1,4	-5,7	-9,3	-2,0	3,5
Transportmiddelenindustrie	5,1	2,3	-0,5	0,4	9,6	12,4	6,0	-2,5	0,1	5,4	2,5
Overige industrie	1,5	-3,0	5,7	1,6	2,5	-3,6	-5,5	-3,1	-2,2	-1,1	1,1
Energie- en waterleidingbedrijven	21,7	8,4	20,3	24,1	19,3	23,0	5,5	2,1	10,8	14,6	2,8
Bouwnijverheid	4,4	0,3	9,9	4,0	6,1	-1,7	-0,3	2,4	-3,1	1,6	9,8
Handel, horeca en reparatie	4,3	-2,2	4,2	4,2	5,1	3,7	-1,6	0,5	-3,8	-3,8	-2,7
Handel en reparatie	4,0	-2,3	3,7	3,8	4,9	3,7	-1,8	1,0	-3,7	-4,4	-3,0
Horeca	6,2	-1,5	7,6	6,6	6,9	4,0	-0,2	-2,3	-4,0	0,7	-0,5
Vervoer, opslag en communicatie	4,9	0,8	6,5	2,4	4,8	6,1	-0,5	-1,1	2,5	2,5	4,7
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	0,7	-1,6	1,5	-0,6	0,6	1,5	-1,5	-3,2	-0,5	-1,0	3,1
Post en telecommunicatie	12,6	4,8	15,7	7,7	12,5	14,7	1,0	2,3	7,5	8,3	7,1
Financiële en zakelijke dienstverlening	3,5	3,4	4,6	3,9	2,8	2,7	3,3	2,9	4,1	3,2	3,0
Financiële instellingen	1,7	9,5	5,3	3,0	-0,6	-0,7	7,0	7,9	13,0	10,2	5,1
Verhuur van en handel in onroerend goed	3,7	3,7	3,6	3,7	3,9	3,6	3,6	3,0	4,5	3,8	3,4
Uitzendbureaus	1,6	-5,4	2,8	1,1	1,9	0,7	-4,5	-4,9	-6,7	-5,2	-5,8
Overige zakelijke dienstverlening	4,9	1,4	5,3	5,3	4,3	4,7	2,5	1,4	1,2	0,4	3,0
Overheid	6,6	4,7	6,5	6,3	6,7	6,9	4,1	7,7	2,0	4,3	3,2
Zorg en overige dienstverlening	11,3	7,8	11,0	11,9	11,0	11,1	8,0	7,3	7,0	8,7	4,4
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	4,1	2,5	3,9	3,8	4,8	4,0	3,3	2,8	1,4	2,4	2,0

Table / Tabel 2.2.2
Gross value added by kind of economic activity, adjusted series (value changes)
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, gecorrigeerde reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	-4,9	1,7	-5,9	-3,2	2,3	-1,8	-0,2	3,5	2,1	-2,6	-8,4
Mining and quarrying	-9,9	4,3	-10,4	6,9	8,5	-0,5	8,1	-18,0	5,4	13,4	3,1
Manufacturing	0,0	0,1	1,2	0,2	1,6	-1,1	1,9	-1,7	-0,9	-0,2	-0,1
Electricity, gas and water supply	21,7	8,4	10,8	5,3	0,1	2,7	-0,8	1,5	6,5	4,9	-8,3
Construction	4,4	0,3	4,4	-5,1	1,7	-1,0	0,8	0,5	-1,3	3,8	2,9
Trade, hotels, restaurants and repair	4,3	-2,2	3,9	0,2	1,4	-1,5	-1,6	2,1	-3,0	-1,2	-0,6
Transport, storage and communication	4,9	0,8	4,1	-1,9	3,2	0,2	-0,7	-3,8	6,2	0,8	0,8
Financial and business service activities	3,5	3,4	0,5	1,2	0,0	1,1	1,1	0,7	1,1	0,4	0,7
Government	6,6	4,7	1,8	1,3	1,9	1,2	-0,1	4,7	-3,0	2,3	-0,7
Care and other service activities	11,3	7,8	3,5	2,9	2,1	1,9	1,8	1,6	1,3	3,4	-1,6
Value added (gross, basic prices)	4,1	2,5	1,1	1,0	1,5	0,3	0,5	0,4	0,2	1,2	0,1

Tabel / Table 2.3.1
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, oorspronkelijke reeks
Gross value added by kind of economic activity, original series

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>mln euro</i>											
BEDRIJFSTAKKEN											
Landbouw, bosbouw en visserij	10,1	10,2	2,2	2,3	3,3	2,3	2,1	2,3	3,4	2,4	2,0
Delfstoffenwinning	10,6	11,0	3,3	2,0	1,8	3,4	4,0	1,9	1,6	3,5	4,1
Industrie	60,5	60,6	14,5	15,3	15,1	15,6	15,0	15,4	14,7	15,5	14,8
Voedings- en genotmiddelenindustrie	13,2	13,4	3,0	3,1	3,4	3,6	3,2	3,3	3,3	3,6	3,4
Textiel- en lederindustrie	1,4	1,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	7,4	7,2	1,8	1,8	1,8	2,0	1,7	1,7	1,9	1,9	1,7
Aardolie-industrie	1,6	2,3	0,3	0,5	0,4	0,5	0,7	0,6	0,5	0,5	0,2
Chemische basisproductenindustrie	4,2	4,6	0,9	1,1	1,2	1,0	1,1	1,3	1,0	1,2	1,1
Chemische eindproductenindustrie	3,5	3,2	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Rubber- en kunststofindustrie	1,9	2,1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Basismetalaal- en metaalproductenindustrie	6,3	6,0	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5
Machine-industrie	4,8	4,7	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Elektrotechnische industrie	5,1	4,8	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3
Transportmiddelenindustrie	3,0	3,1	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,8	0,8
Overige industrie	8,1	7,9	2,0	2,2	1,9	2,0	1,9	2,1	1,9	1,9	1,9
Energie- en waterleidingbedrijven	7,1	7,7	1,9	1,6	1,6	1,9	2,0	1,7	1,8	2,2	2,1
Bouwnijverheid	24,2	24,3	6,3	6,4	5,4	6,1	6,3	6,6	5,3	6,2	6,9
Handel, horeca en reparatie	60,9	59,6	14,6	15,3	15,3	15,7	14,4	15,3	14,7	15,1	14,0
Handel en reparatie	52,9	51,7	12,8	13,1	13,2	13,8	12,5	13,2	12,7	13,2	12,1
Horeca	8,1	7,9	1,9	2,2	2,1	1,9	1,9	2,1	2,0	1,9	1,9
Vervoer, opslag en communicatie	29,7	30,0	7,3	7,6	7,4	7,4	7,2	7,5	7,6	7,6	7,6
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	18,5	18,2	4,5	4,7	4,6	4,6	4,4	4,6	4,6	4,6	4,6
Post en telecommunicatie	11,2	11,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,0	3,0
Financiële en zakelijke dienstverlening	108,5	112,2	26,5	27,3	26,8	28,0	27,4	28,1	27,9	28,9	28,2
Financiële instellingen	25,9	28,3	6,5	6,6	6,2	6,6	6,9	7,1	7,0	7,3	7,3
Verhuur van en handel in onroerend goed	31,9	33,1	7,8	7,9	8,1	8,1	8,1	8,1	8,4	8,5	8,4
Uitzendbureaus	9,7	9,1	2,2	2,3	2,6	2,5	2,1	2,2	2,4	2,4	2,0
Overige zakelijke dienstverlening	41,1	41,6	9,9	10,5	9,9	10,7	10,2	10,7	10,0	10,8	10,5
Overheid	47,9	50,2	11,1	13,5	11,5	11,9	11,6	14,6	11,7	12,4	11,9
Zorg en overige dienstverlening	51,0	54,9	12,1	13,2	12,9	12,8	13,0	14,2	13,8	14,0	13,6
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	410,5	420,6	99,8	104,6	101,0	105,1	103,0	107,5	102,4	107,7	105,1

Table / Tabel 2.3.2
Gross value added by kind of economic activity, adjusted series
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, gecorrigeerde reeks

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>bln euro</i>											
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	10,1	10,2	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	2,3
Mining and quarrying	10,6	11,0	2,4	2,6	2,8	2,8	3,0	2,5	2,6	3,0	3,0
Manufacturing	60,5	60,6	15,0	15,1	15,3	15,1	15,4	15,2	15,0	15,0	15,0
Electricity, gas and water supply	7,1	7,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	2,0	2,1	1,9
Construction	24,2	24,3	6,3	5,9	6,0	6,0	6,0	6,1	6,0	6,2	6,4
Trade, hotels, restaurants and repair	60,9	59,6	15,2	15,2	15,4	15,2	14,9	15,2	14,8	14,6	14,5
Transport, storage and communication	29,7	30,0	7,4	7,3	7,5	7,5	7,5	7,2	7,6	7,7	7,7
Financial and business service activities	108,5	112,2	26,8	27,1	27,1	27,4	27,7	27,9	28,2	28,3	28,5
Government	47,9	50,2	11,7	11,9	12,1	12,2	12,2	12,8	12,4	12,7	12,6
Care and other service activities	51,0	54,9	12,3	12,6	12,9	13,1	13,4	13,6	13,8	14,2	14,0
Value added (gross, basic prices)	410,5	420,6	101,0	102,0	103,5	103,9	104,4	104,8	105,1	106,3	106,4

Tabel / Table 3.2.1

Beloning van werknemers naar bedrijfstakken en andere inkomensbestanddelen van het binnenlands product, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)
Compensation of employees by economic activity and other income components of domestic product, original series (value changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●	
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	
	%											
BEDRIJFSTAKKEN												
Landbouw, bosbouw en visserij	5,0	4,1	4,7	5,1	5,7	4,6	5,9	5,3	3,6	1,7	1,5	
Delfstoffenwinning	7,4	2,5	5,9	8,8	8,3	6,7	2,8	2,0	1,5	3,5	4,1	
Industrie	3,6	0,5	4,2	4,4	3,4	2,2	1,6	1,0	0,5	-1,1	-1,2	
Voedings- en genotmiddelenindustrie	5,1	2,8	4,9	7,2	5,0	3,0	3,9	2,7	2,4	2,4	-1,7	
Textiel- en lederindustrie	-0,8	-6,3	-2,6	0,4	0,0	-1,5	-4,3	-6,1	-4,6	-10,2	-9,4	
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	2,9	-0,9	4,3	3,3	3,0	1,1	-0,3	-0,1	-1,8	-1,7	-1,4	
Aardolie-industrie	6,3	2,4	10,1	5,5	4,8	5,1	3,7	2,6	1,8	1,6	1,8	
Chemische basisproductenindustrie	3,9	0,9	1,7	2,8	5,1	6,6	3,6	2,7	1,1	-4,3	0,6	
Chemische eindproductenindustrie	8,1	3,5	11,5	9,6	6,2	5,4	5,5	2,6	3,4	2,8	2,0	
Rubber- en kunststofindustrie	5,6	2,0	4,3	5,8	5,1	7,0	0,6	2,3	0,6	4,2	0,3	
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	2,4	0,8	0,8	4,9	1,3	2,0	1,0	1,1	2,5	-1,2	-1,8	
Machine-industrie	4,0	-1,2	3,8	5,6	4,5	1,9	0,4	0,2	0,2	-5,6	-3,5	
Elektrotechnische industrie	1,2	-1,5	6,1	1,3	0,1	-1,9	-0,8	-0,9	-1,5	-2,6	-0,7	
Transportmiddelenindustrie	3,0	-0,5	3,3	2,5	2,1	4,4	1,7	-0,3	0,0	-3,3	-1,5	
Overige industrie	3,9	1,2	4,9	3,9	4,8	2,0	2,5	1,8	0,1	0,4	-0,4	
Energie- en waterleidingbedrijven	4,2	1,9	5,7	4,0	3,0	4,3	0,5	3,7	1,0	1,9	-2,0	
Bouwnijverheid	5,4	-0,5	7,7	5,9	4,8	3,2	2,3	-0,3	-0,4	-3,6	-4,8	
Handel, horeca en reparatie	5,5	2,2	6,2	6,9	4,8	3,6	2,8	2,2	1,8	2,2	0,7	
Handel en reparatie	5,8	2,5	6,6	7,4	5,2	3,9	3,2	2,3	2,0	2,6	1,0	
Horeca	2,5	0,0	3,5	3,1	1,6	1,7	-0,4	1,1	-0,1	-0,9	-2,2	
Vervoer, opslag en communicatie	4,6	1,6	5,2	2,7	5,6	5,1	2,4	1,5	1,0	1,3	1,3	
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	5,5	3,3	5,0	4,8	5,2	6,8	4,0	2,8	3,0	3,3	1,5	
Post en telecommunicatie	2,3	-2,8	5,5	-2,2	6,4	0,5	-1,4	-1,8	-3,8	-4,4	0,8	
Financiële en zakelijke dienstverlening	6,2	1,5	9,6	6,6	4,7	4,0	2,6	1,5	1,1	0,9	0,1	
Financiële instellingen	7,6	0,5	12,4	7,3	5,5	5,1	2,6	-0,6	1,1	-1,1	1,5	
Verhuur van en handel in onroerend goed	10,6	5,2	12,0	11,0	13,8	5,8	-1,6	9,1	3,8	9,0	-0,3	
Uitzendbureaus	2,1	-0,3	3,7	3,0	1,8	0,0	1,1	0,5	-0,7	-2,0	-3,6	
Overige zakelijke dienstverlening	6,3	2,3	9,7	6,8	4,4	4,5	3,4	2,3	1,5	2,1	0,5	
Overheid	7,4	5,2	7,0	7,4	8,2	6,9	5,6	5,6	3,9	5,6	2,5	
Zorg en overige dienstverlening	9,8	8,2	6,8	10,3	7,9	13,8	9,5	9,0	7,7	6,6	4,8	
Beloning van werknemers	6,1	2,9	6,9	6,6	5,6	5,4	3,8	3,2	2,4	2,1	0,8	
Exploitatie-overschot (netto)	-1,9	-1,9	-4,4	-8,4	3,1	0,4	0,6	-2,3	-6,0	-0,2	3,1	
Afschrijvingen	5,4	3,4	5,4	5,5	5,4	5,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	
Belastingen op productie en invoer minus subsidies	1,0	3,6	1,8	0,9	1,0	0,5	4,7	3,4	3,3	2,8	3,4	
Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	3,7	2,0	3,3	3,4	4,5	3,6	3,1	2,5	0,8	1,8	2,0	

Table / Tabel 3.3.1

Compensation of employees by economic activity and other income components of domestic product, original series

Beloning van werknemers naar bedrijfstakken en andere inkomensbestanddelen van het binnenlands product, oorspronkelijke reeks

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>bln euro</i>											
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	2,6	2,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7	0,6
Mining and quarrying	0,6	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2
Manufacturing	37,9	38,1	8,8	11,0	8,8	9,3	9,0	11,1	8,8	9,2	8,8
Manufacture of food products, beverages and tobacco	5,7	5,8	1,3	1,7	1,3	1,4	1,4	1,7	1,3	1,4	1,3
Manufacture of textile and leather products	0,8	0,8	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Manufacture of paper products; publishing and printing	4,8	4,7	1,1	1,4	1,1	1,2	1,1	1,4	1,1	1,1	1,1
Manufacture of petroleum products	0,5	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Manufacture of basic chemicals and man-made fibres	2,0	2,0	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5
Manufacture of chemical products	2,0	2,1	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5
Manufacture of rubber and plastic products	1,4	1,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3
Manufacture of basic metals and fabricated metal products	5,0	5,0	1,2	1,4	1,2	1,2	1,2	1,5	1,2	1,2	1,2
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	3,7	3,6	0,9	1,1	0,8	0,9	0,9	1,1	0,8	0,9	0,8
Manufacture of electrical and optical equipment	4,2	4,1	1,0	1,2	0,9	1,1	1,0	1,2	0,9	1,1	1,0
Manufacture of transport equipment	2,3	2,3	0,5	0,7	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5	0,5	0,5
Other manufacturing	5,7	5,7	1,3	1,6	1,3	1,4	1,4	1,7	1,3	1,4	1,4
Electricity, gas and water supply	1,7	1,8	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
Construction	16,3	16,2	3,7	4,7	4,0	3,8	3,8	4,7	4,0	3,7	3,6
Trade, hotels, restaurants and repair	36,2	37,0	8,4	10,6	8,5	8,7	8,7	10,8	8,6	8,9	8,7
Trade and repair	32,2	33,0	7,5	9,5	7,5	7,8	7,7	9,7	7,6	8,0	7,8
Hotels and restaurants	4,0	4,0	0,9	1,1	1,0	1,0	0,9	1,1	1,0	0,9	0,9
Transport, storage and communication	16,4	16,7	3,8	4,5	3,9	4,2	3,9	4,6	3,9	4,3	3,9
Transport and supporting transport activities	11,8	12,2	2,7	3,3	2,7	3,1	2,8	3,4	2,8	3,2	2,8
Post and telecommunications	4,6	4,5	1,1	1,3	1,1	1,1	1,1	1,3	1,1	1,1	1,1
Financial and business service activities	52,0	52,8	12,6	14,6	12,1	12,7	12,9	14,8	12,2	12,8	12,9
Financial intermediation	14,8	14,8	3,7	4,2	3,3	3,6	3,8	4,1	3,4	3,5	3,8
Real estate activities	2,5	2,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6	0,8	0,6	0,6	0,6
Activities of employment agencies	8,2	8,2	1,9	2,2	2,0	2,0	2,0	2,3	2,0	2,0	1,9
Other business service activities	26,5	27,2	6,4	7,5	6,1	6,6	6,6	7,6	6,2	6,7	6,6
Government	38,1	40,1	8,7	11,1	9,0	9,3	9,2	11,7	9,4	9,8	9,4
Care and other service activities	31,9	34,6	7,1	9,3	7,5	8,0	7,8	10,2	8,1	8,5	8,2
Compensation of employees	233,9	240,6	54,3	67,3	55,0	57,3	56,3	69,5	56,3	58,5	56,8
Operating surplus (net)	91,4	89,6	24,5	15,9	24,8	26,2	24,6	15,5	23,3	26,2	25,4
Consumption of fixed capital	69,0	71,4	17,0	17,2	17,4	17,6	17,5	17,7	17,9	18,2	18,1
Taxes on production and imports less subsidies	50,8	52,7	12,6	12,9	12,0	13,4	13,2	13,4	12,4	13,7	13,6
Domestic product (gross, market prices)	445,2	454,3	108,2	113,3	109,1	114,5	111,6	116,1	109,9	116,6	113,9

Tabel / Table 3.4.1
Banen en arbeidsvolume van werknemers naar bedrijfstakken
Jobs and labour input of employees by industry

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>1 000 banen</i>											
BANEN VAN WERKNEMERS											
Landbouw, bosbouw en visserij	124	123	116	127	129	126	116	126	128	122	113
Delfstoffenwinning	8	8	8	9	8	8	8	8	8	8	8
Industrie	1 031	1 000	1 043	1 038	1 026	1 016	1 013	1 009	995	982	975
Energie- en waterleidingbedrijven	35	35	35	35	36	35	35	35	35	35	34
Bouwnijverheid	435	420	428	434	442	438	417	420	424	417	395
Handel, horeca en reparatie	1 551	1 534	1 552	1 553	1 549	1 549	1 550	1 538	1 526	1 521	1 518
Vervoer, opslag en communicatie	463	454	463	464	465	460	455	455	456	451	445
Financiële en zakelijke dienstverlening	1 505	1 469	1 507	1 509	1 508	1 496	1 483	1 473	1 470	1 450	1 435
Overheid	964	988	954	957	965	980	987	986	986	994	994
Zorg en overige dienstverlening	1 369	1 431	1 345	1 363	1 379	1 389	1 410	1 431	1 441	1 443	1 450
Banen van werknemers	7 486	7 462	7 453	7 490	7 507	7 497	7 475	7 482	7 469	7 422	7 368
<i>1 000 arbeidsjaren</i>											
ARBEIDSVOLUME VAN WERKNEMERS											
Landbouw, bosbouw en visserij	90	88	83	91	93	91	82	90	92	88	81
Delfstoffenwinning	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Industrie	904	876	919	911	899	890	890	885	871	859	856
Energie- en waterleidingbedrijven	33	32	33	33	33	32	32	32	32	32	32
Bouwnijverheid	412	397	404	411	418	414	395	398	401	394	374
Handel, horeca en reparatie	1 075	1 060	1 083	1 083	1 072	1 061	1 070	1 073	1 052	1 044	1 046
Vervoer, opslag en communicatie	383	376	383	384	385	381	377	377	378	374	369
Financiële en zakelijke dienstverlening	1 175	1 144	1 183	1 181	1 171	1 163	1 157	1 151	1 140	1 128	1 119
Overheid	771	785	770	764	772	779	786	785	783	785	788
Zorg en overige dienstverlening	901	930	894	903	903	904	920	936	933	928	941
Arbeidsvolume van werknemers	5 751	5 695	5 759	5 768	5 754	5 723	5 717	5 736	5 691	5 638	5 613

Tabel / Table 4.1.1
Consumptieve bestedingen, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Final consumption, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●	
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	
	%											
GOEDEREN- EN DIENSTENCATEGORIEËN												
<i>Goederen</i>	1,1	-1,9	1,2	1,4	0,7	1,1	0,9	-1,8	-3,2	-3,5	-1,8	
<i>Voedings- en genotmiddelen</i>	0,7	-0,1	1,2	0,7	1,7	-0,7	1,2	-0,2	-0,7	-0,5	0,2	
Voedingsmiddelen	1,0	0,0	1,5	0,9	2,2	-0,5	1,3	-0,6	-1,0	0,2	1,5	
Genotmiddelen	0,2	-0,1	0,8	0,3	0,9	-0,8	0,9	0,5	-0,3	-1,5	-2,2	
<i>Duurzame consumptiegoederen</i>	1,8	-3,7	1,8	1,8	0,3	3,1	0,3	-2,9	-5,1	-6,7	-2,7	
Kleding en schoeisel	-0,6	-2,5	-2,9	1,9	-5,3	3,7	2,3	-1,4	-5,1	-4,9	-5,6	
Vervoermiddelen en onderdelen	9,0	-3,2	10,0	6,3	4,3	15,5	0,2	0,1	-1,2	-11,3	0,4	
Woninginrichting en overige duurzame goederen	0,1	-4,7	0,8	-0,2	1,9	-1,8	-0,6	-5,3	-6,9	-5,7	-2,6	
<i>Overige goederen</i>	0,4	-1,0	0,2	1,3	0,4	-0,3	1,5	-1,6	-2,7	-1,6	-2,5	
Energie en water	-1,6	1,4	-4,1	-3,0	0,1	1,1	4,8	-1,7	-0,2	0,8	-1,9	
Motorbrandstoffen en overige goederen	1,3	-2,1	2,8	2,9	0,5	-1,0	-0,4	-1,6	-3,5	-2,8	-2,9	
<i>Diensten</i>	1,5	0,1	2,2	1,3	1,3	1,5	-0,2	-0,1	0,0	0,6	1,3	
Huisvesting	1,0	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,9	1,6	1,2	1,4	1,4	
Horecadiensten	-2,7	-4,6	-2,0	-2,9	-2,2	-3,8	-6,0	-5,3	-4,7	-2,2	-2,6	
Diensten m.b.t. recreatie en cultuur	2,6	0,9	2,9	3,2	1,9	2,3	0,7	0,3	1,1	1,6	0,9	
Diensten m.b.t. vervoer en communicatie	4,8	-0,6	5,4	3,0	3,5	7,5	-0,2	-0,9	-1,1	-0,1	2,1	
Medische diensten en gezondheidszorg	4,2	1,9	6,9	4,2	3,2	2,6	2,1	1,4	1,7	2,3	8,2	
Financiële en zakelijke diensten	1,7	2,1	2,5	2,2	1,4	0,9	-0,3	1,9	2,7	4,0	1,1	
Overige diensten	0,7	-2,0	1,3	0,1	0,8	0,7	-1,9	-1,6	-1,5	-3,1	-1,0	
Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl. IZWh, binnenlands)	1,3	-0,9	1,7	1,3	1,0	1,3	0,4	-0,9	-1,6	-1,5	-0,2	
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	-0,3	-0,7	-0,1	-3,1	3,6	-1,0	-5,7	3,1	1,7	-2,9	6,0	
Af: consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	0,7	0,0	-2,9	-0,3	2,4	3,1	-1,5	1,9	0,3	-0,5	0,1	
1 Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl. IZWh, nationaal)	1,3	-0,9	1,7	1,1	1,0	1,1	0,2	-0,8	-1,5	-1,6	0,0	
2 (3+4) Consumptieve bestedingen door overheid	3,6	1,8	2,6	4,4	3,8	3,6	1,9	1,2	1,4	2,6	-0,1	
3 Individuele consumptie door overheid	5,0	2,9	3,9	6,3	4,8	4,8	3,7	0,3	3,1	4,9	-0,2	
4 Collectieve consumptie door overheid	2,1	0,5	1,2	2,3	2,7	2,3	-0,1	2,4	-0,6	0,0	0,1	
5 (1+2) Totale consumptieve bestedingen	2,0	0,0	2,0	2,2	1,9	1,9	0,7	-0,1	-0,6	-0,2	-0,1	

Table / Tabel 4.2.1
Final consumption, original series (value changes)
Consumptieve bestedingen, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year									
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●	
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	
	%											
TYPE OF GOODS AND SERVICES												
<i>Goods</i>	3,3	-1,2	4,2	3,0	3,2	2,8	2,5	-1,0	-2,8	-3,1	-2,2	
<i>Food, beverages and tobacco</i>	4,0	1,7	5,9	3,7	5,0	1,6	2,2	2,1	1,8	0,8	-0,3	
Food	4,5	1,2	7,4	3,9	5,4	1,5	0,7	1,2	1,5	1,5	0,7	
Confectionery, beverages and tobacco	3,2	2,6	3,4	3,4	4,2	1,8	4,8	3,6	2,4	-0,2	-2,1	
<i>Durable consumer goods</i>	2,9	-4,7	4,3	2,3	2,3	2,8	-0,3	-3,6	-6,4	-8,0	-4,0	
Clothing and footwear	1,9	-5,3	3,3	1,3	0,0	3,1	-0,3	-4,5	-8,1	-7,4	-7,4	
Vehicles and parts	9,9	-1,8	10,8	7,1	5,8	16,1	2,0	1,9	-0,3	-10,5	1,6	
Home furnishing and other durable goods	0,6	-5,7	2,1	0,8	2,2	-2,3	-1,4	-5,8	-8,1	-7,3	-5,0	
<i>Other goods</i>	3,1	1,4	2,3	3,4	2,9	3,8	6,6	-0,1	-2,0	0,7	-1,3	
Energy and water	2,5	7,3	-0,2	2,4	2,8	5,5	11,6	3,7	3,5	7,4	2,1	
Motor fuel and other goods	3,4	-1,1	3,9	3,7	2,9	3,0	3,7	-1,4	-3,7	-2,9	-3,5	
<i>Services</i>	5,0	4,0	5,3	4,7	4,7	5,1	3,8	3,5	4,0	4,7	4,2	
Housing	4,0	4,8	4,0	4,0	4,1	4,0	4,8	4,9	4,7	4,8	4,6	
Hotels and restaurants services	4,1	-1,9	5,3	4,4	4,4	2,3	-3,1	-2,6	-2,2	0,7	-0,7	
Recreational and cultural services	7,5	4,7	7,5	8,1	6,0	8,3	5,4	3,4	5,1	5,1	4,9	
Transport and communication services	8,3	1,8	9,6	6,1	6,6	11,2	0,9	0,0	2,2	4,0	3,9	
Medical services and welfare	10,4	6,9	12,2	10,0	10,1	9,3	7,9	6,2	6,6	7,1	11,8	
Financial and business services	-1,1	9,1	-1,4	-0,6	-1,2	-1,3	7,6	9,0	9,2	10,5	3,9	
Other services	6,3	2,0	6,6	5,4	6,3	6,8	2,6	2,4	2,7	0,5	1,6	
Final consumption expenditure by households incl. NPISH, domestic	4,1	1,4	4,7	3,8	4,0	3,9	3,1	1,2	0,7	0,7	1,0	
Final consumption by resident households in the rest of the world	2,8	1,0	2,3	-0,2	6,4	3,2	-2,5	4,8	2,8	-1,9	8,0	
Minus: final consumption by non-residents in the Netherlands	6,1	2,5	2,9	4,9	8,0	7,9	1,5	3,9	2,7	1,7	1,6	
1 Final consumption expenditure by households incl. NPISH, national	4,0	1,4	4,7	3,6	3,9	3,8	3,0	1,3	0,7	0,5	1,2	
2 (3+4) Final consumption expenditure by general government	8,4	5,4	7,4	9,1	8,6	8,5	4,7	8,0	3,5	5,3	2,3	
3 Individual final consumption of general government	10,8	7,5	9,1	12,5	10,7	10,6	7,5	7,7	7,6	7,1	1,6	
4 Collective final consumption of general government	5,8	3,0	5,5	5,2	6,2	6,2	1,6	8,3	-1,4	3,1	3,2	
5 (1+2) Final consumption expenditure (total)	5,4	2,7	5,5	5,4	5,4	5,2	3,5	3,6	1,6	2,1	1,6	

Tabel / Table 4.3.1
Consumptieve bestedingen, oorspronkelijke reeks
Final consumption, original series

	2002■		2003□				2004●				
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I		
<i>mld euro</i>											
GOEDEREN- EN DIENSTENCATEGORIEËN											
<i>Goederen</i>	109,9	108,7	26,8	27,4	26,6	29,1	27,5	27,1	25,8	28,2	26,9
<i>Voedings- en genotmiddelen</i>	31,2	31,8	7,5	7,9	7,7	8,1	7,7	8,0	7,9	8,2	7,7
Voedingsmiddelen	19,5	19,7	4,8	4,9	4,8	5,0	4,8	5,0	4,9	5,0	4,9
Genotmiddelen	11,8	12,1	2,7	3,0	2,9	3,2	2,9	3,1	3,0	3,2	2,8
<i>Duurzame consumptiegoederen</i>	47,9	45,6	11,2	12,1	11,7	12,8	11,2	11,7	11,0	11,8	10,7
Kleding en schoeisel	13,1	12,4	2,9	3,4	3,3	3,6	2,9	3,2	3,0	3,3	2,7
Vervoermiddelen en onderdelen	10,8	10,6	2,6	2,8	2,5	2,8	2,7	2,9	2,5	2,5	2,7
Woninginrichting en overige duurzame goederen	23,9	22,5	5,7	5,9	5,9	6,4	5,7	5,6	5,4	5,9	5,4
<i>Overige goederen</i>	30,8	31,3	8,0	7,5	7,2	8,2	8,5	7,5	7,0	8,2	8,4
Energie en water	9,4	10,0	2,9	1,9	1,7	2,8	3,3	2,0	1,8	3,0	3,4
Motorbrandstoffen en overige goederen	21,5	21,2	5,1	5,6	5,5	5,4	5,3	5,5	5,3	5,2	5,1
<i>Diensten</i>	108,2	112,6	26,4	27,3	27,2	27,3	27,4	28,3	28,3	28,6	28,5
Huisvesting	32,5	34,1	8,0	8,0	8,3	8,3	8,4	8,4	8,7	8,7	8,8
Horecadiensten	12,4	12,1	2,9	3,4	3,2	2,9	2,8	3,3	3,1	2,9	2,8
Diensten m.b.t. recreatie en cultuur	6,3	6,6	1,5	1,6	1,7	1,6	1,6	1,7	1,8	1,7	1,6
Diensten m.b.t. vervoer en communicatie	14,9	15,2	3,5	3,8	3,9	3,8	3,5	3,8	4,0	3,9	3,6
Medische diensten en verzorging	10,5	11,3	2,6	2,6	2,6	2,7	2,8	2,8	2,8	2,9	3,1
Financiële en zakelijke diensten	15,3	16,7	3,9	3,8	3,7	4,0	4,2	4,2	4,0	4,4	4,4
Overige diensten	16,2	16,5	4,0	4,1	4,0	4,1	4,1	4,2	4,1	4,1	4,1
Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl. IZWh, binnenlands)	218,2	221,2	53,2	54,7	53,8	56,4	54,8	55,4	54,2	56,8	55,4
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	9,1	9,2	2,0	2,6	2,2	2,3	1,9	2,7	2,3	2,3	2,1
Af: consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	6,0	6,2	1,4	1,3	1,8	1,5	1,4	1,4	1,9	1,5	1,4
1 Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl. IZWh, nationaal)	221,3	224,3	53,8	56,0	54,2	57,3	55,4	56,8	54,6	57,6	56,0
2 (3+4) Consumptieve bestedingen door overheid	109,4	115,3	25,9	29,2	26,7	27,6	27,1	31,6	27,7	29,0	27,7
3 Individuele consumptie door overheid	59,0	63,4	13,6	16,1	14,6	14,7	14,6	17,4	15,7	15,7	14,9
4 Collectieve consumptie door overheid	50,4	51,9	12,3	13,1	12,2	12,9	12,5	14,2	12,0	13,3	12,9
5 (1+2) Totale consumptieve bestedingen	330,7	339,6	79,7	85,3	80,9	84,8	82,5	88,3	82,2	86,6	83,8

Tabel / Table 5.1.1
Investerings in vaste activa (bruto), oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Fixed capital formation (gross), original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
NAAR TYPE ACTIVA											
Woningen	-4,3	-4,3	-3,1	-5,7	-2,0	-6,0	-3,3	-4,4	-5,0	-4,6	6,1
Bedrijfsgebouwen	-4,0	-9,2	1,0	-3,7	-4,1	-9,1	-12,2	-7,9	-8,5	-7,8	0,2
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	2,0	-2,0	11,5	-0,5	2,7	-3,6	-8,1	-1,2	-1,3	1,8	4,8
Vervoermiddelen	-7,1	10,0	-7,6	2,4	-9,4	-13,1	7,3	5,0	3,6	23,2	17,2
Machines en installaties	0,5	-5,0	5,0	2,6	1,3	-5,9	-10,1	-13,4	-6,3	9,7	-0,9
Computers	-7,9	3,6	-7,4	-6,0	-7,3	-10,6	2,3	-1,5	2,6	11,0	4,1
Overige materiële vaste activa	-6,8	-4,3	-8,9	-7,6	-3,4	-7,0	-1,0	-2,9	-5,7	-7,5	-4,5
Immateriële vaste activa	-6,7	-0,4	-6,7	-5,5	-6,6	-7,8	3,4	-1,6	-3,1	0,1	2,3
In cultuur gebrachte activa (bv. bomen en vee)											
Overdrachtskosten op grond	-1,7	-3,8	-5,9	-0,6	-0,4	0,0	-10,1	-2,5	1,4	-3,7	3,8
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	-3,4	-3,0	-0,8	-2,8	-2,6	-7,0	-4,8	-4,7	-4,2	1,5	4,3
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	5,4	-1,0	11,9	6,9	10,0	-5,3	0,0	-1,9	-12,3	8,9	2,6
Investerings in vaste activa (bruto)	-3,6	-3,1	-1,2	-3,1	-2,9	-7,0	-5,0	-4,8	-3,9	1,3	4,3
NAAR BEDRIJFSKLASSE VAN BESTEMMING											
Landbouw, bosbouw en visserij	2,4	-5,7	0,7	-0,2	3,7	7,1	-4,4	-1,9	-13,4	-5,9	-1,6
Nijverheid (incl. energie en bouwnijverheid)	1,4	-4,3	10,0	5,2	-2,8	-6,5	-12,9	-14,2	-4,0	15,4	-0,3
Handel, horeca en reparatie	-4,7	-3,0	-3,3	-4,8	-2,8	-7,5	-1,4	-2,0	-4,9	-3,8	0,6
Vervoer, opslag en communicatie	-15,7	3,3	-17,8	-9,6	-13,5	-21,2	-1,1	-0,8	-6,9	20,4	17,6
Exploitatie van woningen	-5,2	-4,7	-3,6	-6,3	-3,0	-7,3	-4,4	-5,7	-4,5	-4,3	5,7
Overheid	10,7	0,5	18,4	10,7	10,6	4,5	-1,5	-0,4	2,9	1,2	2,4
Overige diensten en n.e.g.	-5,6	-5,1	-3,7	-6,7	-4,7	-6,8	-5,2	-3,1	-5,9	-6,3	1,7
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	-3,4	-3,0	-0,8	-2,8	-2,6	-7,0	-4,8	-4,7	-4,2	1,5	4,3
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	5,4	-1,0	11,9	6,9	10,0	-5,3	0,0	-1,9	-12,3	8,9	2,6
Investerings in vaste activa (bruto)	-3,6	-3,1	-1,2	-3,1	-2,9	-7,0	-5,0	-4,8	-3,9	1,3	4,3

Table / Tabel 5.2.1
Fixed capital formation (gross), original series (value changes)
Investerings in vaste activa (bruto), oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
BY TYPE OF CAPITAL GOOD											
Dwellings	1,5	0,4	3,7	0,2	3,4	-0,8	1,9	0,6	-1,3	-0,1	10,5
Non-residential buildings	0,2	-6,9	6,0	0,6	0,0	-5,6	-9,0	-5,6	-7,0	-6,1	2,0
Civil engineering works	6,0	-0,5	17,2	3,2	6,5	0,1	-6,6	0,1	0,3	3,4	6,5
Transport equipment	-7,1	10,8	-7,5	2,9	-9,1	-13,7	7,8	5,7	4,7	23,8	19,7
Machinery and equipment	1,5	-4,7	6,6	3,6	1,7	-5,1	-10,5	-13,3	-5,4	10,6	-1,2
Computers	-10,7	-0,5	-8,0	-9,8	-10,2	-14,5	-2,8	-5,3	-1,7	7,6	0,0
Other tangible fixed assets	-5,9	-3,9	-8,0	-5,5	-3,9	-6,0	-0,6	-2,4	-5,6	-6,9	-4,2
Intangible fixed assets	-3,3	1,8	-3,4	-1,5	-3,5	-4,8	4,5	0,2	-0,6	3,4	3,8
Cultivated assets (e.g. trees and livestock)											
Transfer costs of ground	4,0	-1,3	6,2	3,7	5,3	1,6	-9,3	0,3	1,4	2,2	6,8
Fixed capital formation from production and imports	-0,2	-1,0	3,2	0,6	0,3	-4,4	-2,7	-2,7	-2,4	3,7	6,3
Minus: sales of used fixed capital goods	5,1	-0,4	10,7	6,4	10,5	-5,1	1,7	0,0	-12,8	8,1	1,5
Fixed capital formation (gross)	-0,3	-1,0	3,0	0,5	0,0	-4,4	-2,8	-2,8	-2,0	3,6	6,5
BY ECONOMIC ACTIVITY OF DESTINATION											
Agriculture, forestry and fishing	5,4	-4,5	3,9	4,8	7,2	6,8	-3,8	-2,1	-10,4	-3,6	-0,4
Industry (incl. energy and construction)	3,0	-3,4	11,9	7,0	-0,6	-5,4	-12,7	-13,6	-2,7	17,0	0,2
Trade, hotels, restaurants and repair	-3,3	-2,6	-1,1	-3,5	-2,1	-6,0	-1,2	-1,5	-4,3	-3,3	1,7
Transport, storage and communication	-13,7	4,2	-15,1	-7,6	-11,7	-19,5	-0,6	0,4	-5,9	21,5	18,9
Operation of dwellings	0,5	-0,4	3,1	-0,6	2,2	-2,3	0,5	-1,1	-1,1	0,0	9,8
Government	14,5	2,1	23,9	14,1	14,1	7,6	0,4	1,2	4,3	2,8	3,6
Other services and n.e.c.	-4,0	-4,2	-1,6	-4,5	-3,8	-5,9	-4,1	-2,1	-5,2	-5,3	3,0
Fixed capital formation from production and imports	-0,2	-1,0	3,2	0,6	0,3	-4,4	-2,7	-2,7	-2,4	3,7	6,3
Minus: sales of used fixed capital goods	5,1	-0,4	10,7	6,4	10,5	-5,1	1,7	0,0	-12,8	8,1	1,5
Fixed capital formation (gross)	-0,3	-1,0	3,0	0,5	0,0	-4,4	-2,8	-2,8	-2,0	3,6	6,5

Tabel / Table 5.3.1
Investerings in vaste activa (bruto), oorspronkelijke reeks
Fixed capital formation (gross), original series

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>mln euro</i>											
NAAR TYPE ACTIVA											
Woningen	26,6	26,7	6,8	7,0	7,1	5,7	7,2	7,1	5,7	6,8	7,9
Bedrijfsgebouwen	15,9	14,8	4,1	4,2	4,5	3,3	3,8	4,3	3,1	3,6	3,9
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	11,7	11,7	3,2	2,7	2,8	3,0	2,5	2,8	3,0	3,3	2,7
Vervoermiddelen	9,2	10,2	2,8	2,3	2,5	2,0	2,5	2,6	2,1	3,0	3,0
Machines en installaties	15,0	14,3	4,1	3,8	3,9	3,4	3,4	3,4	3,3	4,3	3,4
Computers	3,8	3,7	1,1	0,9	1,0	0,9	0,8	1,0	0,9	1,0	0,8
Overige materiële vaste activa	4,7	4,6	1,3	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1
Immateriële vaste activa	6,8	6,9	1,8	1,6	1,8	1,7	1,6	1,8	1,7	1,8	1,7
In cultuur gebrachte activa (bv.bomen en vee)	0,5	0,4	-0,1	0,2	0,3	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,1
Overdrachtskosten op grond	1,3	1,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	95,6	94,6	25,5	24,2	25,6	21,4	23,5	24,9	20,9	25,3	25,0
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	3,0	3,0	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,6	0,8	0,8
Investerings in vaste activa (bruto)	92,6	91,6	24,7	23,4	24,8	20,7	22,7	24,1	20,3	24,5	24,2
NAAR BEDRIJFSKLASSE VAN BESTEMMING											
Landbouw, bosbouw en visserij	3,7	3,5	0,8	1,0	1,2	0,7	0,9	1,1	0,6	0,8	0,9
Nijverheid (incl. energie en bouwnijverheid)	13,5	13,0	3,5	3,5	3,7	3,0	3,0	3,2	2,9	3,9	3,0
Handel, horeca en reparatie	6,6	6,4	1,8	1,6	1,7	1,5	1,6	1,7	1,4	1,7	1,7
Vervoer, opslag en communicatie	10,3	10,7	3,4	2,4	2,8	2,4	2,4	2,8	2,2	3,3	2,9
Exploitatie van woningen	28,6	28,5	7,5	7,5	7,6	6,2	7,6	7,6	6,1	7,3	8,3
Overheid	13,9	14,2	3,4	3,4	3,5	3,3	3,4	3,6	3,4	3,7	3,5
Overige diensten en n.e.g.	19,0	18,2	5,2	4,7	5,0	4,3	4,5	4,9	4,1	4,7	4,7
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	95,6	94,6	25,5	24,2	25,6	21,4	23,5	24,9	20,9	25,3	25,0
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	3,0	3,0	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,6	0,8	0,8
Investerings in vaste activa (bruto)	92,6	91,6	24,7	23,4	24,8	20,7	22,7	24,1	20,3	24,5	24,2

Tabel / Table 6.1.1
Invoer van goederen en diensten, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Imports of goods and services, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●	
			I	II	III	IV	I	II	III	IV		
	%											
PRODUCTGROEPEN												
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	-6,0	1,4	-7,2	-7,3	-6,6	-2,8	0,7	0,3	3,4	1,4	-3,9	
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	-6,1	3,3	-5,2	-7,6	-9,2	-2,4	-5,4	7,6	14,3	-2,1	9,2	
Voedings- en genotmiddelen	2,2	0,8	0,3	2,8	3,2	2,4	4,2	1,1	0,4	-2,1	0,0	
Textiel, kleding, leder en lederwaren	0,8	-0,1	-0,7	-1,8	1,6	4,5	0,9	0,8	-2,9	1,2	-3,4	
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	0,3	-0,3	-4,1	3,3	0,7	1,3	4,0	-3,0	-1,7	0,0	3,1	
Aardolie-producten, e.d.	17,2	-4,4	21,7	20,7	11,4	15,7	-1,8	0,9	-5,6	-10,7	3,5	
Chemische producten	3,0	-1,0	-0,9	5,1	3,3	4,3	1,4	-0,1	-5,4	0,2	0,8	
Rubber- en kunststofproducten	-0,4	-2,4	-2,3	-1,0	2,1	-0,1	-1,2	-4,7	-3,6	0,0	17,5	
Basismetalen en metaalproducten	-1,4	-0,8	-2,6	-2,4	-0,5	0,0	-3,3	0,3	-3,4	3,3	1,6	
Machines en apparaten n.e.g.	-3,1	-0,1	-9,3	-3,2	-0,6	1,2	5,0	-1,2	-4,6	0,4	-2,1	
Elektrotechnische machines en optische apparaten	-0,1	3,9	-9,0	-2,4	2,6	8,9	4,6	0,8	1,0	8,7	4,7	
Transportmiddelen	-0,6	3,5	-2,7	5,3	-4,4	-1,1	6,5	-5,0	-0,3	13,2	1,1	
Overige industriële producten	1,9	-4,2	0,1	0,1	2,6	4,7	-5,5	-3,0	-3,9	-4,5	-1,5	
Overige producten	6,0	-1,3	5,6	5,6	6,4	6,4	-1,2	-2,0	-1,7	-0,4	1,0	
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	-0,3	-0,7	-0,1	-3,1	3,6	-1,0	-5,7	3,1	1,7	-2,9	6,0	
Cif/fob-correctie	-0,2	1,0	-5,7	-2,0	0,0	6,9	-1,0	4,1	3,1	-1,9	5,3	
Invoer van goederen en diensten (fob)	0,8	0,6	-2,6	0,6	1,5	4,0	1,0	-0,2	-0,6	2,3	2,1	
GOEDEREN EN DIENSTEN												
Invoer van goederen (cif)	-0,2	1,0	-4,2	-0,2	0,4	3,4	1,6	-0,2	-0,6	3,0	2,2	
Cif/fob-correctie en herclassificatie	-0,2	1,0	-6,1	-1,1	-0,3	7,2	1,3	0,2	-0,7	2,9	2,3	
Invoer van goederen (fob)	-0,2	1,0	-4,1	-0,2	0,4	3,3	1,6	-0,2	-0,6	3,0	2,2	
Invoer van diensten (cif)	6,2	-0,9	6,2	4,5	7,3	6,8	-1,7	-0,6	-0,4	-1,1	1,8	
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	-0,3	-0,7	-0,1	-3,1	3,6	-1,0	-5,7	3,1	1,7	-2,9	6,0	
Overige invoer van diensten	7,9	-1,0	7,7	6,9	8,2	8,9	-0,8	-1,6	-0,9	-0,6	0,8	
Cif/fob-herclassificatie	-0,2	1,0	-6,1	-1,1	-0,3	7,3	1,4	0,0	-0,9	3,1	2,1	
Invoer van diensten (fob)	5,2	-0,7	4,1	3,7	6,1	6,8	-1,3	-0,5	-0,5	-0,4	1,8	
Invoer van goederen en diensten (fob)	0,8	0,6	-2,6	0,6	1,5	4,0	1,0	-0,2	-0,6	2,3	2,1	

Table / Tabel 6.2.1
Imports of goods and services, original series (value changes)
Invoer van goederen en diensten, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year									
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●	
			I	II	III	IV	I	II	III	IV		
	%											
GROUPS OF PRODUCTS												
Products of agriculture, forestry and fishing	-1,6	-1,6	0,1	-0,9	-3,9	-2,2	-1,9	-3,9	-0,3	-0,2	-4,4	
Crude petroleum, natural gas and other minerals	-10,9	2,2	-17,3	-16,8	-12,7	7,3	10,2	-2,8	7,9	-6,4	4,0	
Food products, beverages and tobacco products	2,3	0,6	0,9	2,5	2,1	3,6	2,9	-0,4	0,9	-0,7	1,3	
Textiles, wearing apparel, leather and leather products	1,5	-2,8	0,6	-1,8	2,7	4,8	-1,2	-1,7	-5,9	-2,1	-5,9	
Paper and products, printed matter and recorded media	-1,5	-0,9	-6,1	0,6	-1,3	0,6	3,4	-2,7	-2,9	-1,0	-0,9	
Coke, refined petroleum products and nuclear fuel	8,3	0,5	1,4	1,8	3,5	28,9	23,1	2,4	-5,7	-13,7	-12,3	
Chemicals, chemical products and man-made fibres	1,5	2,2	-5,0	3,4	2,7	4,8	7,8	3,7	-3,6	1,3	-0,4	
Rubber and plastic products	0,5	-1,7	-2,1	-0,3	3,2	1,5	0,7	-3,4	-3,7	-0,4	15,4	
Basic metals and metal products	-3,1	-0,3	-6,5	-4,1	-2,1	0,8	-2,1	0,1	-3,0	3,7	7,5	
Machinery and equipment n.e.c.	-2,8	-0,5	-8,2	-2,9	-0,6	1,0	4,7	-1,8	-4,9	0,1	-3,7	
Electrical machinery and optical equipment	-4,9	-1,2	-11,4	-7,2	-2,8	2,3	-1,3	-4,5	-3,2	3,8	-0,1	
Transport equipment	0,9	3,2	-0,8	6,4	-3,0	0,2	6,4	-5,4	-0,4	12,8	1,7	
Other manufactured goods n.e.c.	2,7	-6,2	1,1	2,6	2,3	4,7	-7,2	-5,4	-5,4	-6,7	-2,9	
Other products	8,5	0,3	8,4	7,6	8,5	9,5	0,7	-0,8	0,1	1,4	1,9	
Final consumption by resident households in the rest of the world	2,8	1,0	2,3	-0,2	6,4	3,2	-2,5	4,8	2,8	-1,9	8,0	
Cif/fob-reclassification	-2,2	-2,0	-8,4	-3,9	-1,0	5,1	-3,1	0,0	-1,0	-3,9	4,2	
Imports of goods and services (fob)	-0,2	-0,1	-4,0	-1,0	0,3	4,2	2,0	-1,7	-1,7	1,0	0,5	
GOODS AND SERVICES												
Imports of goods (cif)	-1,9	-0,3	-6,3	-2,7	-1,6	3,1	2,3	-2,2	-2,3	1,1	0,1	
Cif/fob-adjustment and reclassification	-2,1	-1,9	-8,2	-3,7	-2,3	6,7	0,4	-3,7	-3,8	-0,6	0,1	
Imports of goods (fob)	-1,9	-0,2	-6,3	-2,6	-1,5	3,0	2,4	-2,2	-2,2	1,2	0,1	
Imports of services (cif)	9,1	0,6	9,3	7,2	9,7	10,0	0,2	0,6	1,0	0,6	2,8	
Final consumption by resident households in the rest of the world	2,8	1,0	2,3	-0,2	6,4	3,2	-2,5	4,8	2,8	-1,9	8,0	
Other imports of services	10,8	0,5	11,1	9,6	10,6	11,9	0,9	-0,6	0,6	1,2	1,7	
Cif/fob-reclassification	-2,0	-1,9	-8,2	-3,7	-2,4	6,8	0,6	-3,9	-4,0	-0,4	-0,1	
Imports of services (fob)	7,3	0,3	6,3	5,6	7,9	9,5	0,3	0,0	0,3	0,4	2,4	
Imports of goods and services (fob)	-0,2	-0,1	-4,0	-1,0	0,3	4,2	2,0	-1,7	-1,7	1,0	0,5	

Tabel / Table 6.3.1
Invoer van goederen en diensten, oorspronkelijke reeks
Imports of goods and services, original series

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>mld euro</i>											
PRODUCTGROEPEN											
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	10,1	10,0	2,9	2,5	2,1	2,5	2,9	2,4	2,1	2,5	2,7
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	15,4	15,8	3,9	3,9	3,8	3,9	4,3	3,8	4,1	3,6	4,5
Voedings- en genotmiddelen	15,3	15,3	3,6	3,8	3,8	4,1	3,7	3,8	3,8	4,0	3,7
Textiel, kleding, leder en lederwaren	11,4	11,1	3,2	2,5	3,2	2,5	3,1	2,5	3,0	2,4	2,9
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	6,7	6,7	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7	1,6	1,7	1,6
Aardolie-producten, e.d.	5,9	5,9	1,3	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,4
Chemische producten	25,8	26,4	6,0	6,7	6,4	6,7	6,5	7,0	6,2	6,8	6,4
Rubber- en kunststofproducten	5,6	5,5	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,4	1,6
Basismetalen en metaalproducten	13,5	13,4	3,4	3,5	3,3	3,3	3,3	3,5	3,2	3,4	3,6
Machines en apparaten n.e.g.	13,9	13,8	3,4	3,5	3,4	3,6	3,6	3,5	3,2	3,6	3,4
Elektrotechnische machines en optische apparaten	54,3	53,7	13,4	13,1	13,2	14,6	13,2	12,5	12,8	15,1	13,2
Transportmiddelen	17,5	18,1	4,2	4,9	3,9	4,4	4,5	4,7	3,9	5,0	4,6
Overige industriële producten	11,4	10,7	2,8	2,9	2,8	2,9	2,6	2,8	2,6	2,7	2,5
Overige producten	41,4	41,5	10,0	10,4	10,2	10,8	10,1	10,3	10,2	10,9	10,3
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	9,1	9,2	2,0	2,6	2,2	2,3	1,9	2,7	2,3	2,3	2,1
Cif/fob-correctie	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Invoer van goederen en diensten (fob)	256,8	256,6	62,9	65,0	62,7	66,2	64,2	63,9	61,6	66,9	64,5
GOEDEREN EN DIENSTEN											
Invoer van goederen (cif)	212,1	211,6	52,3	53,5	51,7	54,6	53,5	52,3	50,5	55,2	53,6
Cif/fob-correctie en herclassificatie	7,9	7,8	2,0	2,0	1,9	2,1	2,0	1,9	1,8	2,1	2,0
Invoer van goederen (fob)	204,2	203,8	50,4	51,5	49,8	52,5	51,6	50,4	48,7	53,1	51,6
Invoer van diensten (cif)	45,1	45,4	10,7	11,6	11,0	11,7	10,7	11,7	11,2	11,8	11,0
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	9,1	9,2	2,0	2,6	2,2	2,3	1,9	2,7	2,3	2,3	2,1
Overige invoer van diensten	36,0	36,1	8,7	9,0	8,8	9,4	8,8	9,0	8,9	9,5	8,9
Cif/fob-herclassificatie	7,5	7,4	1,9	1,9	1,8	2,0	1,9	1,8	1,7	2,0	1,9
Invoer van diensten (fob)	52,6	52,8	12,6	13,5	12,9	13,7	12,6	13,5	12,9	13,7	12,9
Invoer van goederen en diensten (fob)	256,8	256,6	62,9	65,0	62,7	66,2	64,2	63,9	61,6	66,9	64,5

Tabel / Table 7.1.1
Uitvoer van goederen en diensten, originele reeks (volumemutaties)
Exports of goods and services, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●	
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	
	%											
PRODUCTGROEPEN												
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	-2,3	3,1	-2,1	-4,0	-2,5	-0,6	1,3	4,8	2,4	4,0	1,0	
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	-0,4	-5,7	-2,6	-7,3	2,7	5,5	13,3	-24,5	-21,5	-2,3	4,0	
Voedings- en genotmiddelen	-0,2	-1,5	0,1	2,7	-0,6	-2,9	0,0	-1,6	-1,3	-3,1	-2,6	
Textiel, kleding, leder en lederwaren	1,3	1,8	-2,1	-2,2	4,2	5,5	4,2	-1,0	-0,9	5,0	-3,5	
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	-0,5	0,3	-5,2	0,8	1,0	1,7	-0,5	-0,8	2,4	0,1	6,6	
Aardolie-producten, e.d.	4,8	3,4	14,3	1,3	5,8	-1,8	-8,8	8,3	8,9	5,4	15,8	
Chemische producten	4,1	0,9	1,7	6,7	4,5	3,6	3,3	-1,0	-0,6	2,2	3,7	
Rubber- en kunststofproducten	2,2	-2,1	-2,5	0,2	5,7	6,2	-1,1	-3,4	-4,1	0,2	3,1	
Basismetalen en metaalproducten	0,7	2,2	-0,7	-0,7	2,3	2,3	-0,4	1,1	1,3	7,0	6,3	
Machines en apparaten n.e.g.	-1,4	-2,9	-6,0	-3,1	2,1	1,7	1,0	-2,5	-5,5	-4,3	-0,4	
Elektrotechnische machines en optische apparaten	-2,0	2,1	-12,3	-3,6	1,8	6,9	2,5	-1,3	-1,2	7,7	5,0	
Transportmiddelen	-0,7	-4,4	-5,7	-0,3	1,7	1,6	0,7	-6,5	2,6	-12,8	-6,1	
Overige industriële producten	4,1	-5,5	1,2	3,5	5,2	6,4	-9,4	-2,0	-3,1	-7,5	-1,0	
Vervoer en communicatie	2,0	-0,1	1,9	1,0	0,7	4,7	1,9	-1,7	-0,7	0,1	2,1	
Financiële en zakelijke diensten	7,6	-2,5	7,9	7,3	7,9	7,5	-0,5	-1,6	-3,5	-4,0	0,4	
Overige producten	-2,5	-0,5	-2,9	-2,6	-1,6	-2,9	-1,1	0,4	0,0	-1,1	0,1	
Consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	0,7	0,0	-2,9	-0,3	2,4	3,1	-1,5	1,9	0,3	-0,5	0,0	
Uitvoer van gebruikte vaste activa	-10,2	0,5	-8,5	-4,2	-6,9	-19,1	11,4	2,4	-19,8	7,7	0,0	
Cif/fob-correctie	-0,2	1,0	-5,7	-2,0	0,0	6,9	-1,0	4,1	3,1	-1,9	5,3	
Uitvoer van goederen en diensten	0,8	0,0	-2,4	0,4	2,4	3,1	0,9	-1,2	-0,9	1,0	2,3	
GOEDEREN EN DIENSTEN												
Uitvoer van goederen	0,2	0,3	-3,5	-0,2	2,1	2,8	1,3	-1,1	-0,7	1,5	2,6	
Uitvoer van goederen uit productie	0,3	-0,9	-0,6	0,4	2,2	-0,6	0,0	-2,1	-0,8	-0,5	2,7	
Wederuitvoer	0,2	1,9	-7,4	-1,1	2,0	7,9	3,1	0,2	-0,3	4,3	2,5	
Uitvoer van gebruikte vaste activa	-10,2	0,5	-8,5	-4,2	-6,9	-19,1	11,4	2,4	-19,8	7,7	0,0	
Uitvoer van diensten	3,7	-1,4	3,1	3,2	3,7	4,5	-0,5	-1,3	-2,0	-1,6	0,9	
Consumptie van diensten door niet-ingezetenen	0,7	0,0	-2,9	-0,3	2,4	3,1	-1,5	1,9	0,3	-0,5	0,0	
Overige uitvoer van diensten	4,0	-1,5	3,8	3,6	3,8	4,7	-0,3	-1,6	-2,3	-1,7	1,0	
Cif/fob-correctie	-0,2	1,0	-5,7	-2,0	0,0	6,9	-1,0	4,1	3,1	-1,9	5,3	
Uitvoer van goederen en diensten	0,8	0,0	-2,4	0,4	2,4	3,1	0,9	-1,2	-0,9	1,0	2,3	

Table / Tabel 7.2.1
Exports of goods and services, original series (value changes)
Uitvoer van goederen en diensten, originele reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
GROUPS OF PRODUCTS											
Products of agriculture, forestry and fishing	0,2	2,1	3,6	-0,7	-2,8	0,3	-2,1	3,0	5,9	2,3	-0,7
Crude petroleum, natural gas and other minerals	-12,9	-2,2	-21,1	-21,5	-8,5	2,5	17,6	-18,1	-15,7	-2,9	-0,8
Food products, beverages and tobacco products	0,8	-0,6	2,7	2,7	0,0	-1,9	1,6	-1,4	-0,7	-1,8	-1,2
Textiles, wearing apparel, leather and leather products	1,9	0,2	-1,0	-2,1	4,9	5,8	3,4	-2,6	-2,7	2,7	-5,5
Paper and products, printed matter and recorded media	-0,6	-0,4	-6,8	-0,2	1,7	3,2	0,5	-0,3	0,0	-1,6	3,6
Coke, refined petroleum products and nuclear fuel	-3,7	7,3	-9,7	-10,0	-1,6	9,4	26,1	-1,4	5,3	0,9	-8,2
Chemicals, chemical products and man-made fibres	0,9	3,7	-5,6	1,6	3,6	4,4	10,4	2,4	-1,3	3,5	1,5
Rubber and plastic products	1,4	1,7	-3,4	-0,7	4,8	5,7	3,2	0,7	-0,8	3,6	2,0
Basic metals and metal products	-0,7	1,6	-6,9	-4,5	2,7	6,7	2,8	0,8	-1,4	4,1	9,5
Machinery and equipment n.e.c.	-0,3	-3,3	-4,3	-2,0	2,5	2,4	0,4	-3,0	-5,3	-4,8	-0,9
Electrical machinery and optical equipment	-4,8	-2,2	-13,2	-6,4	-1,5	2,5	-2,2	-5,5	-4,9	3,3	0,6
Transport equipment	1,1	-3,5	-3,7	0,1	3,8	4,3	2,2	-5,5	2,5	-11,8	-5,8
Other manufactured goods n.e.c.	4,2	-7,4	2,2	5,5	3,8	5,3	-10,9	-3,9	-5,4	-9,4	-2,9
Transport and communication services	-0,1	-1,7	0,4	-2,7	-1,1	3,3	0,2	-3,7	-2,0	-1,3	2,3
Financial and business services	12,7	0,1	12,0	11,9	13,2	13,6	2,9	1,2	-1,0	-2,2	2,2
Other products	0,2	1,1	-0,2	0,2	1,1	-0,1	0,5	2,0	1,5	0,5	0,4
Final consumption by non-residents in the Netherlands	6,1	2,5	2,9	4,9	8,0	7,9	1,5	3,9	2,7	1,7	1,4
Exports of used fixed capital goods	-9,6	0,5	-7,0	-3,3	-5,9	-19,7	11,4	2,4	-19,8	7,7	0,0
Cif/fob-adjustment	-2,2	-2,0	-8,4	-3,9	-1,0	5,1	-3,1	0,0	-1,0	-3,9	4,2
Exports of goods and services	-0,2	0,0	-4,4	-1,5	1,7	3,7	3,1	-1,7	-1,5	0,0	0,0
GOODS AND SERVICES											
Exports of goods	-1,5	0,0	-6,4	-2,8	0,6	2,9	3,6	-2,0	-1,7	0,2	-0,4
Exports of goods from production	-1,1	0,5	-5,0	-2,5	1,6	1,6	5,4	-1,7	-0,8	-0,7	-0,3
Re-exports	-1,9	-0,7	-8,4	-3,3	-0,7	5,0	0,9	-2,5	-2,9	1,4	-0,5
Exports of used fixed capital goods	-9,6	0,5	-7,0	-3,3	-5,9	-19,7	11,4	2,4	-19,8	7,7	0,0
Exports of services	6,0	-0,3	5,6	4,6	6,2	7,5	0,8	-0,4	-0,8	-0,7	2,0
Final consumption by non-residents	6,1	2,5	2,9	4,9	8,0	7,9	1,5	3,9	2,7	1,7	1,4
Other exports of services	5,9	-0,6	5,7	4,5	5,9	7,5	0,7	-0,9	-1,3	-1,0	2,0
Cif/fob-adjustment	-2,2	-2,0	-8,4	-3,9	-1,0	5,1	-3,1	0,0	-1,0	-3,9	4,2
Exports of goods and services	-0,2	0,0	-4,4	-1,5	1,7	3,7	3,1	-1,7	-1,5	0,0	0,0

Tabel / Table 7.3.1
Uitvoer van goederen en diensten, originele reeks
Exports of goods and services, original series

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>mld euro</i>											
PRODUCTGROEPEN											
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	14,6	14,9	3,9	3,8	3,4	3,5	3,8	3,9	3,6	3,6	3,8
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	7,2	7,0	2,2	1,5	1,3	2,2	2,6	1,2	1,1	2,1	2,5
Voedings- en genotmiddelen	30,4	30,3	7,5	7,6	7,5	7,8	7,6	7,5	7,5	7,7	7,5
Textiel, kleding, leder en lederwaren	7,6	7,6	2,0	1,6	2,2	1,8	2,1	1,6	2,1	1,8	2,0
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	5,8	5,7	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5
Aardolie-producten, e.d.	12,7	13,7	2,9	3,3	3,5	3,0	3,7	3,3	3,7	3,0	3,4
Chemische producten	35,9	37,2	8,7	9,4	9,1	8,8	9,6	9,6	9,0	9,1	9,7
Rubber- en kunststofproducten	5,7	5,8	1,4	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	1,5	1,5
Basismetalen en metaalproducten	12,6	12,8	3,0	3,3	3,1	3,2	3,1	3,3	3,1	3,3	3,4
Machines en apparaten n.e.g.	13,7	13,3	3,2	3,5	3,4	3,6	3,2	3,4	3,2	3,4	3,2
Elektrotechnische machines en optische apparaten	55,8	54,6	13,5	13,5	13,6	15,2	13,2	12,8	12,9	15,7	13,3
Transportmiddelen	12,6	12,1	3,0	3,2	2,9	3,4	3,1	3,1	3,0	3,0	2,9
Overige industriële producten	7,2	6,7	1,7	1,7	1,9	1,9	1,5	1,7	1,8	1,7	1,5
Vervoer en communicatie	17,5	17,1	4,2	4,5	4,4	4,4	4,2	4,3	4,3	4,3	4,3
Financiële en zakelijke diensten	22,6	22,7	5,2	5,4	5,6	6,4	5,4	5,4	5,6	6,3	5,5
Overige producten	11,2	11,3	2,8	2,9	2,7	2,8	2,8	3,0	2,7	2,8	2,8
Consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	6,0	6,2	1,4	1,3	1,8	1,5	1,4	1,4	1,9	1,5	1,4
Uitvoer van gebruikte vaste activa	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Cif/fob-correctie	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	279,5	279,4	68,1	69,6	69,4	72,5	70,2	68,4	68,3	72,5	70,2
GOEDEREN EN DIENSTEN											
Uitvoer van goederen	226,9	226,9	55,7	56,6	55,9	58,7	57,6	55,5	54,9	58,8	57,4
Uitvoer van goederen uit productie	133,7	134,4	32,8	34,0	32,8	34,1	34,6	33,4	32,5	33,9	34,5
Wederuitvoer	92,4	91,7	22,6	22,4	22,9	24,4	22,8	21,9	22,3	24,7	22,7
Uitvoer van gebruikte vaste activa	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Uitvoer van diensten	52,7	52,5	12,4	13,0	13,5	13,8	12,5	12,9	13,4	13,7	12,8
Consumptie van diensten door niet-ingezetenen	6,0	6,2	1,4	1,3	1,8	1,5	1,4	1,4	1,9	1,5	1,4
Overige uitvoer van diensten	47,0	46,7	11,2	11,7	11,8	12,4	11,2	11,6	11,6	12,3	11,5
Cif/fob-correctie	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	279,5	279,4	68,1	69,6	69,4	72,5	70,2	68,4	68,3	72,5	70,2

Tabel / Table 8.1.1
Binnenlands product en nationaal inkomen, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Domestic product and national income, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	0,6	-0,9	0,4	0,4	1,0	0,5	-0,2	-1,4	-1,4	-0,5	0,9
Nationaal inkomen (bruto, marktprijzen)	-0,1	-0,4	2,4	-2,3	0,1	-0,7	-2,3	0,3	-1,4	1,5	1,9

Table / Tabel 8.2.1
Domestic product and national income, original series (value changes)
Binnenlands product en nationaal inkomen, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
	%										
Domestic product (gross, market prices)	3,7	2,0	3,3	3,4	4,5	3,6	3,1	2,5	0,8	1,8	2,0
National income (gross, market prices)	3,0	2,0	5,9	0,7	3,1	2,2	0,3	3,6	0,4	3,7	3,4

Tabel / Table 8.3.1

Binnenlands product, nationaal inkomen en lopende transacties met het buitenland, oorspronkelijke reeks

Domestic product, national income and current transactions of the Netherlands with the rest of the world, original series

	2002■	2003□	2002■				2003□				2004●
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
<i>mld euro</i>											
INKOMEN, BESTEDINGEN EN NATIONAAL INKOMENSOVERSCHOT											
Binnenlands product (bruto, marktprijzen) <i>Domestic product (gross, market prices)</i>	445,2	454,3	108,2	113,3	109,1	114,5	111,6	116,1	109,9	116,6	113,9
Uit het buitenland ontvangen primaire inkomens <i>Primary income received from the rest of the world</i>	44,3	46,6	11,8	10,9	10,6	11,1	9,3	11,4	12,9	13,0	10,4
Af: aan het buitenland betaalde primaire inkomens <i>Minus: primary income paid to the rest of the world</i>	50,6	53,2	11,0	16,0	11,2	12,5	11,6	15,4	13,8	12,4	11,1
Nationaal inkomen (bruto, marktprijzen) <i>National income (gross, market prices)</i>	438,9	447,7	109,1	108,2	108,5	113,0	109,4	112,1	109,0	117,2	113,1
Uit het buitenland ontvangen inkomensoverdrachten <i>Current transfers received from the rest of the world</i>	5,5	5,7	1,3	1,5	1,4	1,4	1,3	1,7	1,5	1,3	1,5
Af: aan het buitenland betaalde inkomensoverdrachten <i>Minus: current transfers paid to the rest of the world</i>	9,9	10,1	2,0	2,7	2,6	2,5	2,6	2,5	2,7	2,4	3,0
Beschikbaar nationaal inkomen (bruto) <i>Disposable national income (gross)</i>	434,5	443,3	108,4	107,0	107,3	111,9	108,1	111,4	107,7	116,1	111,7
Af: consumptieve bestedingen <i>Minus: final consumption expenditure</i>	330,7	339,6	79,7	85,3	80,9	84,8	82,5	88,3	82,2	86,6	83,8
Correctie pensioenvoorziening (saldo buitenland) <i>Adjustment for net equity in pension funds reserve (surplus of the nation)</i>	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Nationale besparingen (bruto) <i>National saving (gross)</i>	104,0	103,9	28,8	21,8	26,4	27,1	25,7	23,1	25,5	29,5	27,9
Af: investeringen (bruto, incl. veranderingen in voorraden) <i>Minus: capital formation (gross, incl. change in inventories)</i>	91,8	91,8	23,4	23,5	21,5	23,4	23,2	23,2	21,0	24,4	24,4
Nationaal inkomensoverschot (= Saldo lopende transacties met het buitenland) <i>Surplus of the nation on current transactions</i>	12,3	12,1	5,3	-1,7	4,9	3,7	2,5	-0,2	4,6	5,1	3,5
LOPENDE TRANSACTIES VAN NEDERLAND MET HET BUITENLAND											
Uitvoeroverschot van goederen <i>Net exports of goods</i>	22,7	23,1	5,3	5,1	6,1	6,2	6,1	5,1	6,2	5,7	5,8
Uitvoeroverschot van diensten <i>Net exports of services</i>	0,1	-0,2	-0,1	-0,5	0,7	0,1	-0,1	-0,6	0,5	-0,1	-0,1
Saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens <i>Net primary income received from the rest of the world</i>	-6,3	-6,6	0,9	-5,1	-0,6	-1,5	-2,2	-4,0	-1,0	0,6	-0,7
Saldo uit het buitenland ontvangen inkomensoverdrachten <i>Net current transfers received from the rest of the world</i>	-4,3	-4,4	-0,7	-1,2	-1,2	-1,2	-1,3	-0,8	-1,2	-1,1	-1,5
Correctie pensioenvoorziening (saldo buitenland) <i>Adjustment for net equity in pension funds reserve (surplus of the nation)</i>	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo lopende transacties met het buitenland (= Nationaal inkomensoverschot) <i>Surplus of the nation on current transactions</i>	12,3	12,1	5,3	-1,7	4,9	3,7	2,5	-0,2	4,6	5,1	3,5

Begrippenlijst

Afschrijvingen: de berekende waardevermindering van machines, gebouwen en andere vaste activa die worden ingezet in het productieproces, voorzover die vermindering het gevolg is van normale technische slijtage, economische veroudering of verzekerbare schade.

Basisprijzen: de waardering van de toegevoegde waarde en het binnenlands product. De waardering tegen basisprijzen gaat uit van de prijs die de producent uiteindelijk overhoudt, dus exclusief handels- en vervoersmarges en exclusief het saldo van productgebonden belastingen en subsidies.

Besparingen: het deel van het beschikbaar nationaal inkomen dat niet gebruikt wordt voor consumptie.

Binnenlands product: het totale inkomen dat door middel van productie in Nederland is gevormd. Het is daarmee gelijk aan de som van de toegevoegde waarden van alle bedrijfstakken. Wordt meestal bruto gebruikt.

Bruto: inclusief afschrijvingen.

Consumptieve bestedingen: de goederen en diensten die gebruikt worden voor rechtstreekse bevrediging van individuele of collectieve behoeften.

Economische groei: de procentuele volumegroei van de toegevoegde waarde ofwel het bruto binnenlands product tegen marktprijzen in een bepaalde periode.

Exploitatie-overschot: het deel van de toegevoegde waarde tegen factorkosten dat resteert na de beloning van werknemers. Bij vennootschappen kan het worden opgevat als beloning voor de inzet van kapitaal in het productieproces. In het geval van zelfstandigen bevat het daarnaast een beloning voor de ingezette arbeid van zelfstandigen en eventueel hun meewerkende gezinsleden.

Finale bestedingen: de waarde van de geproduceerde eindproducten, dat wil zeggen de goederen en diensten die in dezelfde periode niet (geheel) in het Nederlandse productieproces worden gebruikt. Deze bestaan uit uitvoer, consumptieve bestedingen en investeringen.

Intermediair verbruik: de goederen en diensten die in het productieproces worden gebruikt voor verdere bewerking en voor de productie van andere goederen en diensten.

Investerings: de finale bestedingen die bestemd zijn voor gebruik in een Nederlands productieproces, maar die in de betreffende periode niet of slechts voor een deel daadwerkelijk zijn verbruikt.

Marktprijzen: wordt vooral gebruikt als waardering voor de toegevoegde waarde en het binnenlands product. De waardering tegen marktprijzen is gelijk aan die tegen factorkosten verhoogd met de belastingen op productie en invoer en verlaagd met de subsidies op productie en afschrijvingen

Main concepts

Consumption of fixed capital: the calculated depreciation of machinery, buildings and other fixed assets that are used in the production process, in as far as this reduction in value is caused by normal technical and economic ageing and insurable accidental damage.

Basic prices: Valuation of value added at basic prices excludes trade and transport margins as well as net taxes and subsidies on production.

Saving: the part of disposable national income that is used for consumption.

Domestic product: the total income generated through production in the Netherlands. It is equal to the sum of value added in all branches of industry. Is usually used gross.

Gross: including consumption of fixed capital.

Consumption: the goods and services used for direct satisfaction of individual or collective needs.

Economic growth: the percentage volume growth of value added, or gross domestic product at market prices over a certain period.

Operating surplus: the part of value added at factor costs that remains after deducting the compensation of employees. For corporations it can be regarded as compensation for the use of capital in the production process. In the case of family enterprises it also contains compensation for work by the owners and their family members.

Final demand: the value of produced final products, which is to say the goods and services that in the considered period are not (completely) used in the Dutch production process. It consists of exports, consumption and investment.

Intermediary use: the goods and services that are used in the production process for further processing or the production of other goods and services.

Fixed capital formation: the final demand which is put in a Dutch production process, but is not or only partly used up in the considered period.

Market prices: is used to value value added and domestic product. Valuation at market prices equals that at factorcosts plus taxes on production and imports minus subsidies on production and imports.

Invoer: bestaat uit de goederen en diensten die door het buitenland aan ingezetenen zijn verkocht.

Nationaal inkomen: alle inkomens die Nederlandse ingezetenen ontvangen op grond van hun deelname aan een (binnen- of buitenlands) productieproces, dan wel op grond van hun bezit van vermogenstitels, obligaties, leningen en spaartegoeden. Is gelijk aan de som van de primaire inkomens en gelijk aan het binnenlands product plus de per saldo uit het buitenland ontvangen lonen, rente, dividenden en dergelijke.

Netto: exclusief afschrijvingen.

Ruilvoetverandering: een indexcijfer dat de verhouding weergeeft tussen de gemiddelde ontwikkeling van de uitvoerprijzen en van de invoerprijzen. Als het prijspeil van de uitvoer sneller stijgt dan dat van de invoer, is sprake van een ruilvoetverbetering.

Saldo lopende transacties met het buitenland: het geld dat een land per saldo aan goederen-, diensten- en inkomstenstransacties uit het buitenland ontvangt of daaraan moet betalen.

Toegerekende bankdiensten (rentemarge): de impliciete beloning voor banken die ontstaat uit het verschil tussen de rente, dividenden en dergelijke die banken ontvangen op uitgezette middelen en de rente die ze betalen voor het gebruik van aangetrokken middelen. Deze toegerekende bankdiensten moeten worden afgetrokken van de toegevoegde waarde van de andere bedrijfstakken, teneinde een dubbel telling in het BBP te voorkomen (de 'correctie verbruik toegerekende bankdiensten').

Vaste activa: productiemiddelen die langer dan één jaar meegaan en die een behoorlijke waarde vertegenwoordigen. Omvat materiële activa en immateriële activa. De aankopen en het zelf bouwen ervan behoren tot de investeringen. De waardevermindering komt tot uitdrukking in de afschrijvingen.

Wederuitvoer: de goederenstroom die, op weg van het ene land naar het andere, door Nederland heen vervoerd wordt en daarbij (tijdelijk) eigendom wordt van een ingezetene, zonder dat hier een industriële bewerking plaatsvindt. Dit betreft onder andere goederen die door Nederlandse distributiecentra worden ingeklaard en uitgeleverd aan andere landen. Maakt deel uit van de invoer en de uitvoer.

Imports: consist of the goods and services sold to residents by the rest of the world.

National income: the income received by Dutch residents because of their participation in a (Dutch or foreign) production process, or because of their possession of property, bonds, loans and savings accounts. Equals the sum of primary income as well as domestic product plus the wages, interest, dividends and the like received on balance from the rest of the world.

Net: excluding consumption of fixed capital.

Changes in the terms of trade: an index that expresses the ratio between the average change in exports prices and the average change in imports prices. If the level of exports prices rises faster than that of imports prices, the terms of trade improve.

Surplus of the nation on current transactions: the money from goods, services and income transactions that a nation on balance receives from or has to pay to the rest of the world.

Imputed bank services: the implicit compensation for banks that stems from the difference between the interest, dividends, etcetera that banks receive on money put out and the interest they pay for the use of deposited means. The imputed bank services have to be subtracted from the value added of the other economic activities, in order to prevent double counting in calculating GDP (the correction item 'consumption of imputed bank services').

Fixed assets: means of production in use for more than one year with a substantial value. Comprise tangible as well as intangible assets. The purchase and own-account construction of them are part of investment. The depreciation is expressed in the consumption of fixed capital.

Re-exports: the goods that, on their way from one country to another, are transported through the Netherlands and (temporarily) become property of a Dutch resident, but do not undergo industrial processing. This includes goods that Dutch distribution centres clear through customs and expedite to other countries. Re-exports are part of exports and of imports.

Verwante publicaties

De gegevens uit de Kwartaalrekeningen zijn beschikbaar in de gratis toegankelijke database StatLine van het CBS op Internet: www.cbs.nl. Hierin staan uiteraard ook cijfers uit tal van andere CBS-statistieken. Verder zijn op de website onder andere de conjunctuurpersberichten van het CBS te vinden en het wekelijkse webmagazine. Actuele gegevens over de conjunctuur zijn daarnaast beschikbaar op Teletekst, Conjunctuurpagina 506, Nieuwspagina 507.

Nationale rekeningen 2003	€ 43,60
De Nederlandse economie 2002	€ 14,25
Statistisch Jaarboek 2003	€ 25,00